

Gunvor Hofmos politiske rom

Et bidrag til norsk kritikkhistorie

Mathilde G. Andresen

Masteroppgave
NOR4394 – Masteroppgave i nordisk, særlig norsk,
litteraturvitenskap
60 studiepoeng

Institutt for lingvistiske og nordiske studier
Det humanistiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Juni 2023

GUNVOR HOFMOS POLITISKE ROM

ET BIDRAG TIL NORSK KRITIKKHISTORIE

Mathilde G. Andresen

© Mathilde G. Andresen

2023

Gunvor Hofmos politiske rom: et bidrag til norsk kritikkhistorie

Mathilde G. Andresen

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Denne masteroppgaven undersøker hvordan Gunvor Hofmos politiske diktning er blitt vurdert i dagspressen i årene 1946–1994, ved å undersøke de anmeldelser som foreligger i norske aviser i det angitte tidsrommet. Med utgangspunkt i problemstillingen: *Hvordan forholder kritikere i norske aviser seg til Hofmos politiske diktning gjennom hennes forfatterskap fra debuten i 1946 til siste utgivelse i 1994?* undersøker denne masteroppgaven hvordan den politiske konteksten er blitt lest, vurdert og formidlet gjennom Hofmos aktive forfatterskap.

Analysen viser hvordan samtidskritikken i stor grad har vært opptatt av andre elementer ved Hofmos diktning, enn den politiske. Min studie legger mest vekt på den kritikken som *har* lest og vurdert den politiske konteksten. Hvordan de ulike kritikerne har lest det politiske i Hofmos diktning er dermed oppgavens hovedfokus. Særlig tre tendenser gjør seg gjeldende: kritikernes lesninger av den historiske og politiske konteksten i Hofmos etterkrigssamlinger, en økning av politiske vurderinger av Hofmos samlinger på 1970-tallet samt hvordan enkeltkritikere leser Hofmos forfatterskap inn i en politisk helhet. Slik bidrar masteroppgaven til å kaste lys over en del av kritikkhistorien og Hofmo-forskningen som i liten grad er blitt undersøkt tidligere.

Oppgaven er inspirert av teoretiske perspektiver på forholdet mellom poesi, politikk og samfunn. Jeg finner i Hofmos diktning, men også med støtte i biografiske opplysninger, grunnlag for å hevde at Hofmo bør og kan leses i en eksplisitt politisk kontekst.

Forord

Takk til Sissel Furuseth, for din tålmodighet og ditt engasjement, dine verdifulle tilbakemeldinger og ikke minst for alle fine og interessante diskusjoner. Jeg er svært takknemlig for din måte å veilede på og for troen du har gitt meg på mitt eget prosjekt gjennom disse årene.

Takk til alle fine folk som har vært en viktig del av studieårene på Blindern.

Takk til Ane for alle oppmuntrende ord, for at du alltid tror litt hardere på meg enn det jeg gjør selv. Takk for ditt kloke hode, din omsorg, ærlighet og åpenhet. Du inspirerer meg og utfordrer meg. Til sist, takk for at du kom og ga meg motivasjonen som trengtes på tampen og for gjennomlesing av oppgaven.

Takk til venner og familie som heier og holder ut med en evig student.

Særlig takk til mamma for lesegleden, samtalene våre og alt du er og gjør for meg.

Aller viktigst: Takk til Martin. Du imponerer meg hver dag med ditt humør og gode vesen.

Takk for at du velger å gå gjennom livet med meg, også når det røyner på.

Innhold

Sammendrag	V
Forord.....	VII
1. Innledning	1
Tidligere forskning og litteratur.....	3
Jan Erik Vold og Hofmobiofilien.....	8
Disposisjon.....	9
2. Teoretiske innganger.....	11
Om litteraturkritikk og avisanmeldelsen.....	11
Om politikk og poesi: Adorno, Sejersted og Johannesen	13
3. Kritikkhistorisk analyse	18
Analysemateriale.....	18
En etterkrigsdebutant	19
Politiske lesninger av «Kollektivmennesket»	22
Kosmos og Kristus på 50-tallet.....	27
Politisk innsikt eller håpløse forsøk?	30
Samtidsorientering og kampvilje	35
Tilbaketrekning og resignasjon.....	38
Det politiske som et gjennomgående element ved Hofmos forfatterskap	44
4. Hofmos politiske rom	48
Den politiske familien Hofmo	49
Hofmos tidlige politiske engasjement.....	51
Tre hovedtendenser i avisanmeldelsene av Hofmos diktning.....	55
Et engasjement for samtida.....	57
Gunvor Hofmo og debatten om en politisk antologi	60
Kan Hofmos forfatterskap leses som et helhetlig politisk prosjekt?.....	67
5. Avsluttende betraktninger	75
6. Veien videre: Forslag til forskningsspørsmål	80
Litteraturliste.....	81
Appendiks 1	86
Appendiks 2:	88

1. Innledning

I anledning hundreårsmarkeringen for Gunvor Hofmos fødsel åpnet Nasjonalbiblioteket utstillingen «Ja er det korteste ordet i verden» høsten 2021. I alt besto utstillingen av syv rom, delt inn etter tematikk som gjenspeiler både Hofmos diktning, men også faser i hennes eget liv.¹ I det fjerde rommet titulert «Verden brenner», ble Hofmos politiske engasjement tematisert. Sammen med tittelen sto diktet «Et skudd i Belfast», fra samlingen *Jeg vil hjem til menneskene*. Videre var diktene «Til Palestina», «Avisene», «Israel», «Ho Chi Minh», «Israel vil til krig mot Benjamin» og «Fred» utstilt. Alle disse diktene formidler eksplisitte politiske elementer, og en forfatters innsikt i ulike internasjonale politiske situasjoner. I tillegg til Hofmos egne dikt, var også andre forfattere utstilt i rommet; Rudolf Nilsens *På gjensyn* (1926), Nordahl Grieg med *Ung må ennå verden være* (1938) og Arnulf Øverlands *Den røde front* (1937).² Dette er forfattere som engasjerte Hofmo som leser i hennes ungdom, og som formidlet radikale politiske holdninger. I Nasjonalbibliotekets utstilling ble Hofmo plassert i tilknytning til en større krets av lyrikere som formidlet en eksplisitt politisk diktning. Utstilt var også et avisoppslag om «Bloody Sunday», også kalt Bogside-massakren, som fant sted i

¹ Rom 1, med tittelen «En Oslodikter», stilte ut objekter som knyttet Hofmo til heimstaddiktningen. Utstilt var blant annet samlingen *Stjernene og Barndommen* (1986), private brev til og fra Tarjei Vesaas, private fotografier fra barndom og ungdom samt et fotografi av Iladalen.

Rom 2, «Hjem til litteraturen», tematiserte Hofmos debut og tidligere forfatterskap. Utstilt var blant annet hennes fem første samlinger, konsulentuttalelser, ulike anmeldelser samt Hofmos forfatterportretter.

Rom 3 var tilegnet Hofmos relasjon til Ruth Maier, og hadde tittelen «Tapet av en kjær». Utstilt var blant annet utdrag fra §2 i Grunnloven (jødeparagrafen), Henrik Wergelands pamflett *Indlæg i Jødesagen* (1841), flere av Ruth Maiers dagbøker, utgaven av *Vinduet* med en tekst om Maier. Utstilt var videre fotografier av skipet Donau samt Ruth Maiers plass i Oslo, Ruth Maiers snublestein i Dalsbergstien og et fotografi av Hofmo og Maier.

Rom 4 er beskrevet i hovedteksten.

Rom 5, «Samtaler med Gud», tematiserte Hofmos religiøsitet og besto av lydklipp av Hofmos egne opplesninger av dikt fra samlingen *Testamente til en evighet*.

Rom 6, «Katten Mascot», tok for seg Hofmos forfatterskap fra 1971 til 1995. Utstilt var blant annet samlingene som utkom i disse årene og tilhørende anmeldelser.

Det siste rommet, «Og de fredelige sneglehus», stilte ut deler av det arbeid som er publisert om Hofmos forfatterskap etter hennes død. Fremvist var blant annet Vagants temanummer om Hofmo fra 1996, Jan Erik Volds arbeider, Sissel Furuseths doktoravhandling «Mellom stemme og skrift. En studie i Gunvor Hofmos versifikasjon» (2003) og antologien *En vei som skumrer mine bilder frem*, redigert av Ole Karlsen (2002).

² Diktene i Nilsens *På Gjensyn* tematiserer klassekamp på østsiden av Akerselva. *Ung må ennå verden være* omhandler kampen mellom fascisme og kommunisme i Europa på 1930-tallet, og ble ansett som en radikal og kontroversiell utgivelse fra Grieg, ettersom den formidler en støtte til Stalin og 1930-tallets Sovjet. I Øverlands diktsamling *Den røde front* som inneholdt det Store Norske Leksikon omtaler som «sosialistiske agitasjonsdikt», sto også det kanoniserte diktet «Du må ikke sove» på trykk.

Nord-Irland, 30.01.1972.³ I utstillingen kan dette oppslaget leses i kontekst til diktet «Et skudd i Belfast» som tematiserer den politiske konflikten i Nord-Irland på 70-tallet. Det blir tydelig at Hofmo fulgte med i avisene, og at det eksisterte en intensjon om å la diktene formidle det hun observerte. I det politiske rommet ble det i tillegg spilt av klipp fra dokumentaren «Fra en annen virkelighet», som omhandler Hofmo og hennes liv. I dokumentaren intervjues Vold om Hofmo, og Vold intervjuer selv familiemedlemmer og venner av Hofmo. Utdraget som er valgt ut fra dokumentaren varer rundt 10 minutter, og tar for seg deportasjonen av Ruth Maier, og årene frem til Hofmos innleggelse på Gaustad i 1954.⁴ Det blir særlig fremhevet i klippet at Hofmo anså det som sitt ansvar å være den som formidlet Maiers skjebne, og i den forlengelse jødenes skjebne. Med denne utstillingen ble Gunvor Hofmos diktning satt inn i en eksplisitt politisk sammenheng, og det politiske rommet formidler et dikterisk, men også et privatpolitisk engasjement. Dermed blir det relevant å spørre seg om hvordan et slikt engasjement kan ha utviklet seg hos Hofmo, og videre fått plass i forfatterskapet.

Nasjonalbiblioteket aktualiserte Hofmo ytterligere i sin utstilling ved å formidle det politiske ved hennes forfatterskap. Et spørsmål som derfor gjør seg gjeldende, er i hvilken grad det politiske har hatt plass i Hofmokritikken og -forskningen? I artikkelen «Emnets poetiske Brugbarhet. Nedslag i den politiske lyrikk» vurderer Jørgen Sejersted behandlingen av politikk og lyrikk som en «ny trend» i litteraturen (Sejersted 2003). Sejersted tar til orde for en konkret og eksplisitt lesning av litteraturen som politisk der det hører hjemme. I tillegg forsvaret Sejersted å lese litteraturen inn i en konkret historisk kontekst for å avdekke det politiske ved diktet, der hvor en slik kontekst ikke er like eksplisitt formidlet. Sejersteds teoretiske perspektiver på forholdet poesi og politikk åpner opp for en rekke interessante perspektiver og spørsmål. Jeg mener flere av disse perspektivene er relevant å benytte seg av i min undersøkelse av mottagelsen av Gunvor Hofmos politiske diktning. Hvordan ble hennes dikt lest? Hvordan ble det eksplisitt politiske i diktningen hennes lest, vurdert og formidlet? Og ikke minst; hvordan kan Gunvor Hofmos dikt leses i dag, dersom en tyr til det Sejersted omtaler som en «skamløs historisk kontekstualisering»?

I Sissel Furueths artikkel «Tor Jonsson og kritikken» (2018) formuleres to mulige

³ Bloody Sunday, også kjent som Bogside-massakren, refererer til hendelsen hvor politiet i byen Derry skjøt og drepte 13 samt såret 14 ubevæpnede deltagere i en borgerrettmarsj. Hendelsen eskalerte en spent situasjon i Nord-Irland.

⁴ Til tross for Hofmos sykdom og påfølgende innleggelse, er det på Gaustad hun skriver sine mest politiske dikt. Av Volds arbeider kommer det frem at flere av Hofmos engasjerte dikt er datert til årene hun var innlagt. Dette tydeliggjør at Hofmos engasjement i tiden og verden.

inngangsspørsmål til en resepsjonsanalyse: «1: Hvordan kan kritikken hjelpe oss til en bedre forståelse av et forfatterskap? 2: Hvordan kan kritikken gi oss en bedre forståelse av kritikken karakter og vesen?» (Furuseth 2018, 35). Med et teoretisk utgangspunkt i disse to spørsmålene vil jeg i denne oppgaven undersøke hvordan Gunvor Hofmos politiske diktning er blitt anmeldt i norske aviser i Hofmos egen samtid. Korpuset består av anmeldelser av Hofmos utgivelser mellom 1946 og 1994. Jeg vil undersøke hvordan Hofmos eksplisitt politiske dikt er blitt vurdert samt hvordan hennes generelle samfunnsmessige engasjement er blitt lest og vurdert av kritikkerne. Oppgaven er forankret i en interesse for det «politiske» og det «poetiske», og spenningen mellom disse i vår kritikkhistorie. Hva kan vår egen litteraturkritiske historie fortelle oss om det som ofte blir ansett som et motsetningspar? Er disse to elementene kolliderende, eller kan de eksistere sammen? Kolliderer det poetiske og politiske i vurderingene av Hofmos diktning? Og blir det poetiske vurdert på bekostning av det politiske i kritikernes anmeldelser av Hofmos lyrikk? I denne oppgaven undersøker jeg disse spørsmålene under følgende hovedproblemstilling:

Hvordan forholder kritikere i norske aviser seg til Hofmos politiske diktning gjennom hennes forfatterskap fra debuten i 1946 til siste utgivelse i 1994?

For å undersøke en slik problemstilling kartlegger jeg anmeldelsene av Hofmos utgitte diktsamlinger i angitt periode. Jeg gjennomfører deretter en kritikkhistorisk analyse av de anmeldelsene som i særlig grad tar for seg det samfunnsmessige og politiske ved Hofmos diktning, enten disse elementene blir vurdert eksplisitt eller implisitt. Jeg vil med dette vise hvordan Hofmos politiske lyrikk ble lest og vurdert av det norske kritikerkorps.

Tidligere forskning og litteratur

Den eksisterende Hofmo-litteraturen behandler i stor grad det teologiske, metafysiske, psykologiske, feministiske og modernistiske i Hofmos diktning. Dette finner jeg at er de hovedkategorier som forskningen fordeler seg under.

I 1996 utgis *Vagants* temanummer om Gunvor Hofmos diktning. Nummeret var tiltenkt som en hyllest i anledning både forfatterskapets 50-års jubileum og forfatterens 75-års dag. Nummeret blir ikke en hyllest av forfatterens årssdag, men en hyllest i etterkant av hennes død i 1995. På lederplass hevdes det at forfatterskapet til tross for offentlig anerkjennelse og vedvarende interesse, bærer preg av et «totalt fravær av nærgående omtale utover det

dagsaktuelle anmelderiet» (Kleiva og Larsen 1996, 4). Videre påpekes det at mangelen på omtale kan handle om det «utilgjengelige» ved Hofmos diktning og «manglende kritiske forutsetninger ...» (ibid). Redaksjonens mål med temanummeret er å antyde noen av disse kritiske forutsetningene, og dermed åpnes det opp for en større og langvarig dialog rundt Hofmos forfatterskap. Det er viktig å nevne at *Vagant* i dette nummeret plasserer Hofmo inn i en større sammenheng og forbindelse med Paul Celan og Nelly Sachs med den begrunnelse at de som samtidige forfattere på forskjellige måter skriver fra et felles ståsted; «historisk katastrofe, kjærlighet, subjektivt tap og metafysisk vold – kort sagt konfrontasjoner mellom det forferdelige og den kunstneriske artikulasjonsevnen» (ibid). Dermed settes Hofmos forfatterskap inn i en internasjonal historisk kontekst sammen med andre forfattere som skriver ut fra holocaust som utgangspunkt. På neste side står et utdrag fra et av få forfatterintervju Hofmo stilte opp på. Utdraget er hentet fra Hofmos debutintervju i *Friheten* i desember 1946. Der svarer Hofmo følgende på spørsmålet «Og politikken?»: «Mitt mål er å få smeltet sammen de menneskelige problemer og de politiske til en helhet» (*Vagant* 1/96, 5). At dette utdraget fra intervjuet med Hofmo får pryde en hel side i *Vagants* nummer tolker jeg som at redaksjonen anså det som relevant å påpeke det som kan leses som en artikulering av et politisk prosjekt i Hofmos forfatterskap anno 1946. Videre antydes det i nummeret at hun i intervjuet med *Friheten* gir eksplisitt uttrykk for et slikt mål med diktningen. Jeg vil komme tilbake til dette intervjuet i et senere kapittel.

I *Vagants* temanummer diskuterer og undersøker enkelte av bidragsyterne Hofmos samfunnsengasjement og setter diktningen inn i en øvrig politisk kontekst, men dette utgjør en svært liten del av tekstene, og heller ikke her behandles dette temaet i sin helhet. Einar Økland innleder med artikkelen «En farlig venn», hvor han reflekterer over sitt forhold til Hofmos diktning og hvordan hennes forfatterskap har påvirket hans eget. Terje Holtet Larsen bidrar med teksten «Til bildet av Gunvor Hofmo», Øivind Berg med «Apologi fra en sann antipode», Karin Blehr med «Corpus delicti» om de abstrakte rommene i Hofmos retorikk, Arve Kleiva med «Former» og til slutt en tekst av Hofmo selv: «Fornuften sier: Schizofreni».⁵ Ingen av disse tekstene undersøker det politiske i Hofmos diktning.

I artikkelen «Amor Mundi» presenterer Torunn Borge og Henning Hagerup en rekke betraktninger rundt Hofmos forfatterskap supplert med lesninger av enkeltdikt. Blant annet leser Borge og Hagerup en samfunnsrefsende holdning inn i diktet «De levende» fra samlingen *Blinde Nattergalen* (1951) (Borge og Hagerup 1996, 14). Videre påpeker de at det

⁵ Hofmos tekst «Fornuften sier: Schizofreni!» sto for første gang på trykk i tidsskriftet *Tverrsnitt* i 1958.

profetiske knyttet til den gammeltestamentlige retorikken i Hofmos diktning handler om Hofmo som en «politisk seer» (ibid). Hagerup og Borge anser masse mordet på jødene under andre verdenskrig som en forutsetning for Hofmos tidlige forfatterskap, men går lenger i å antyde at hun viderefører dette engasjementet i senere samlinger. Et slikt engasjement omtales i artikkelen som en «generell rettferdighetstrang» som sjelden uttrykkes gjennom «eksplisitt politisk tematikk» (Hagerup og Borge 1996, 15). I «Amor Mundi» behandles det politiske i Hofmos diktning overfladisk, og det konstateres at det eksplisitt politiske har liten plass i forfatterskapet.

I samme nummer bidrar Arnstein Bjørkly med en gjennomgang av Hofmo-kritikken. I essayet «Nattemørke, nøttdrøm – omkring resepsjonen av Gunvor Hofmos lyrikk» diskuterer Bjørkly samtidskritikken av Hofmos utgivelser. I kronologisk rekkefølge presenteres et utvalg av kritikere som har vært betydelige for resepsjonen ved å ha fulgt forfatterskapet over lengre tid, bidratt med vesentlige kommentar eller negative vurderinger (Bjørkly 1996, 33). Bjørkly gjennomfører sine egne lesninger av et utvalg av Hofmos dikt og setter disse opp mot samtidskritikken. Bjørkly undersøker kronologisk tendenser i samtidskritikken i tillegg til å gå nærmere inn på enkeltkritikere og deres anmeldelser. I artikkelen trekker Bjørkly frem enkelte kritikere som har lest en politisk tematikk inn i Hofmos diktning, og vurdert dem positivt eller negativt. Dermed er han den som går lengst i *Vagants* nummer i å plassere Hofmo i en politisk sammenheng, etterfulgt av Borge og Hagerup. Disse bidragsyterne har i sin tur inspirert denne oppgavens tematikk. Til tross for dette må det sies at nettopp denne tematikken er blitt neglisjert i et nummer som har som mål å åpne for nye perspektiver innen Hofmokritikken, og som på lederplass går langt i å sette henne inn i en historisk og samfunnsmessig kontekst, hvor en slik eksplisitt politisk tematikk etter mitt syn har sin naturlige plass.

I 2002 utgis antologien *En vei som skumrer mine bilder frem: Om Gunvor Hofmos forfatterskap*. Antologien følger den samme linjen som *Vagant* la seg på i 1996, og åpner opp for større perspektiver rundt Hofmos diktning. I de 14 bidragene spenner tematikken mellom temaer som romdannelsen i Hofmos dikt, Hofmos prosadikt, menneskesynet i Hofmos diktning og frie vers i Hofmos diktning. Hanne Bramnes er den av forfatterne i *En vei som skumrer mine bilder frem* som går lengst i å sette Hofmo inn i en politisk sammenheng. I kapittelet «En tapt generasjon: Gunvor Hofmo i internasjonalt lys» setter Bramnes Hofmos diktning i sammenheng med samtidig lyrikk som tar utgangspunkt i holocaust som erfaring. Her nevnes blant annet Nelly Sachs og Paul Celan som eksempler på andre forfattere som

skriver fra samme utsigelsespunkt, og dermed blir Hofmo igjen satt inn i en større internasjonal historisk kontekst, på lik linje som i *Vagant* (Bramness 2002). Andre bidrag som tar opp i seg en politisk kontekst finner jeg i kapittelet «Jeg har talt med tusen struper gjennom nettene.» Gunvor Hofmos flerstemte elegier.», hvor Britt Andersen leser farsfiguren i diktet «Venn, jeg har våket» politisk når han «identifiseres med patriarkalsk krig og fascisme». Andersen påpeker videre at farsfiguren i diktet «tjener en politisk hensikt» (Andersen 2002, 84). I Ole Karlsens kapittel «Tenn lys: og ta natten fra sorgen...» En introduksjon til Gunvor Hofmos poesi» nevner Karlsen hvordan Hofmo i andre del av forfatterskapet kommer med «tilogmed enkle, politiske dikt» (Karlsen 2002, 37). Dette er den eneste påpekningen av en politisk tematikk i Hofmos diktning, i et introduksjonskapittel som går langt i å ta for seg de store og viktige linjene i Hofmos forfatterskap.

Av forskningsbidrag er Sissel Furuseths doktorgradsavhandling «Mellom stemme og skrift – En studie i Gunvor Hofmos versifikasjon» (2003) det mest omfattende. Utover dette finnes et knippe masteroppgaver, hvor samtlige tar for seg andre aspekter ved Hofmos diktning enn det politiske. Furuseth undersøker versifikasjon som utgangspunkt for analyse av meningsdannelsen i Hofmos lyrikk, der det politiske får relativt liten plass. I artikkelen «Skammens poetikk – Gunvor Hofmo og ekspresjonismen» satt Furuseth Hofmos diktning inn i en etterkrigs kontekst hvor holocaust fungerer som et «mentalitetshistorisk skisma for det moderne Europa» (Furuseth 2007, 48). Skamproblematikken i Hofmos forfatterskap blir av Furuseth ikke bare lest i sammenheng med Hofmos private erfaringer, men satt i forbindelse med politiske og historiske forhold. Furuseth påpeker blant annet at titteldiktet i samlingen *Fra en annen virkelighet* ofte leses som et uttrykk for «allmenn erfaring av angst og alienasjon», og viser til kritiker Paal Brekke som ved samlingens utgivelse plasserer den i en historisk kontekst hvor diktets lyriske jeg fungerer som «en representant for etterkrigs generasjonen» (Furuseth 2007, 42). Selv om Furuseth viser hvordan krigserfaringene har tvunget frem et nytt kunstnerisk språk blir ikke den eksplisitte politiske diktningen undersøkt i noen særlig grad.

Av fagfelleverderte artikler finner jeg ingen som omhandler det åpenlyst politiske i Hofmos diktning. Professor i systematisk teologi og diakoniforskning, Trygve Wyller, forbinder det teologiske hos Hofmo med Sarah Ahmeds tilnærming til post-kolonialismen i en lesning av Gunvor Hofmo og Yahya Hassans diktning i kapittelet «Alternativ (og postkolonial) mostand» (Wyller 2016). På den måten setter han Hofmos teologiske perspektiver i sammenheng med et politisk perspektiv når han leser hennes diktning som

motstand mot en pietistisk skyld/skam tradisjon i lys av postkoloniale teorier om «den Andre» (Wyller 2016, 174). Wyller leser Hofmos diktning som motstand mot det han omtaler som etterkrigstidens skyldfilosofi, hvor skylden ikke internaliseres hos dikt-subjektet, men tillegges andre (Wyller 2016, 185). Det er midlertid ikke det eksplisitt politiske i Hofmos tekster som er gjenstand for Wyllers oppmerksomhet i en slik lesning, men det er et av få forsøk på å aktualisere diktningen ved å sette den inn i en skandinavisk (politisk) sammenheng i lys av nyere teori. De ovennevnte forskningsbidragene har i stor grad blitt publisert etter Hofmos død. En slik oppblomstring av interesse er ikke uvanlig etter en forfatters bortgang, men det kan antas at *Vagants* temanummer i 1996 bidro til en videre økt interesse for Hofmos forfatterskap.

I forbindelse med 100-års jubileet ble *Verden og buksene – Et Gunvor Hofmo-fragment* (2021) publisert, skrevet av Kaja Scherven Mollerin. Fragmentet undersøker hvordan psykiatrien forholdt seg til Hofmos homofili, og hva tiltrekningen mot kvinner betød for Hofmo selv. Fragmentet er et av svært få bidrag til Hofmo-forskningen som behandler skeivhet som tema.

I arbeidet med å kartlegge tidligere forskning og litteratur som omhandler Gunvor Hofmo finner jeg ubesvarte forskningsspørsmål. Jeg vil komme tilbake til forslag til videre forskning i den avsluttende delen av denne oppgaven. Mitt arbeide er et forsøk på å fylle det jeg mener er en mangel i den norske Hofmoforskningen, ved å undersøke samtidskritikken og hvordan den har behandlet det politiske i Hofmos diktning.

Jan Erik Vold og Hofmobiografien

Jan Erik Vold har gjort et omfattende arbeid som Hofmos biograf og redaktør for hennes utgivelser post mortem. Størst av de biografiske verkene er *Mørkets sangerske. En bok om Gunvor Hofmo* (2000). I forbindelse med 100-års jubileet kom en revidert utgave av den biografiske delen av *Mørkets sangerske*, publisert under tittelen *Venn, jeg har våket* (2021). En samling av Hofmos prosatekster, både tidligere publiserte og upubliserte, utkom i 2018 under tittelen *Prosa*. Tidligere har Vold utgitt Hofmos tekster i *Det er ingen hverdag mer* (1976), *Samlede dikt* (1996), *Etterlatte dikt* (1997) og *Jeg glemmer ingen* (1999). *Jeg glemmer ingen* består av 15 dikt fra Hofmos private, etterlatte papirer, med etterord av Vold.

Vold setter Hofmo inn i en politisk kontekst som etterkrigs-lyriker, i det han omtaler som «en storpolitisk innfløkt tid» (Vold 2000, 42). Vold omtaler videre Hofmos tidlige diktning som et «generasjonsuttrykk» (ibid). Om de store linjene i Hofmos forfatterskap skriver Vold: «en religiøs problematikk, personlig vinklet – en gudsanropelse, bitter, iherdig, ambivalent og temperamentsfull, som viser seg å bli den røde tråden i hele forfatterskapet...» (ibid). Videre nevner Vold kort enkelte eksplisitt politiske dikt: «Det skal allikevel ikke glemmes, at hun tidlig på 70-tallet nevner politiske realiteter som Vietnam, Ho Chi Minhs død, et skudd i Belfast og striden om EEC» (ibid). Volds biografi vier en del plass til det politiske i den forstand at han redegjør for Hofmofamiliens politiske engasjement. Gunvor Hofmo vokste opp på Ila i Oslo, i en arbeiderklassefamilie bestående av foreldrene Erling og Bertha (f. Birkedal), søsteren Synnøve og broren Thorolf. I boken *Venn, jeg har våket* beskriver Jan Erik Vold Hofmos barndom som en «oppvekst i proletære omgivelser», omringet av slekt med «hertet på venstresida, om vi skal tale politisk» (Vold 2021, 11, 26).⁶ Vold omtaler videre Hofmos utstrakte familie som en politisk engasjert arbeiderklassefamilie. I dokumentaren «Jeg vil hjem til menneskene» intervjuer Vold blant annet Hofmos nevø. Nevøen omtaler Hofmofamilien som «de revolusjonære». Videre presenteres et fotografi av søsknene Gunvor, Synnøve og Thorolf foran et juletre, og nevøen forklarer at i toppen av treet var den vanlige julestjernen byttet ut med den sovjetiske stjernen.⁷ Det er dermed ingen tvil om at Hofmo vokste opp i en familie som tydelig markerte og fremhevet sine politiske verdier og holdninger.

Jeg finner opplysninger i Hofmos biografi som gir signaler om at en politisk lesning av

⁶ *Venn, jeg har våket* (2021) er en oppdatert og revidert utgave av Hofmos biografi som utkom første gang i *Mørkets sangerske* (2000).

⁷ Sovjetstjernen er en rød, femarmet stjerne. Stjernen benyttes blant annet som symbol på sosialisme og kommunisme.

hennes diktning vil være interessant, men også relevant. Det er videre nyttig å stille spørsmål ved hvorvidt slike biografiske opplysninger kan ha hatt påvirkning på kritikernes lesninger av Hofmos diktning. Jeg vil senere i oppgaven gi en kort oversikt over enkelte medlemmer av Hofmo-familien, deres politiske verdier og engasjement samt hvordan krigen rammet familien i årene 1940 til 1945.

Disposisjon

I neste kapittel i denne oppgaven presenterer jeg de teoretiske innfallsvinkler jeg anser som nyttige for den videre analysen. Dette inkluderer teorier om litteraturkritikk og resepsjon samt teoretiske perspektiver på forholdet mellom politikk og poesi. Analysen baserer seg på disse teoretiske perspektivene, og befinner seg i et skjæringspunkt mellom disse.

Videre følger analysekapitlene, hvor jeg presenterer og diskuterer anmeldelser som tar for seg det politiske i Gunvor Hofmos diktning. Jeg har valgt å diskutere alle funn som kommenterer og vurderer et samfunnsmessig eller politisk engasjement. Dette for best mulig å formidle de tendenser og utviklinger som finner sted i kritikken av Hofmo i årene 1946 til 1994.

Deretter undersøker og diskuterer jeg det jeg finner som hovedtendensene i samtidskritikken av Hofmos samlinger: Kritikkens vurdering av Hofmo som en formidler av krigserfaringer, en økt konsentrasjon av politiske vurderinger på 1970-tallet og enkeltkritikerens lesninger av den helhetlige politiske og historiske konteksten i Hofmos samlinger. Med utgangspunkt i Jørgen Sejersteds og Georg Johannesens perspektiver på politisk diktning argumenterer jeg for at Hofmos diktning i disse lesningene er blitt vurdert politisk.

I delkapittelet «Gunvor Hofmo og debatten om en antologi» undersøker og diskuterer jeg synet på politisk diktning på 1970-tallet. Her har jeg valgt å innlemme en diskusjon som foregikk i dagspressen i 1974. Ved utgivelsen av antologien *La hundre blomster blomstre*, utgitt på Oktober Forlag, oppstår det en debatt i avisene omkring den politiske lyrikken.⁸ Jeg har valgt å undersøke denne debatten ettersom den gir et verdifullt innblikk i et polariserende syn blant kritikerne på forholdet politikk og poesi anno 1974.

Til sist, i avslutningskapittelet, oppsummerer jeg diskusjonen i lys av oppgavens problemstilling: Hvordan forholder kritikere i norske aviser seg til Hofmos politiske diktning

⁸ Gunvor Hofmo bidrar i denne antologien med diktet «Ho-Chi-Minh».

gjennom hennes forfatterskap fra debuten i 1946 til siste utgivelse i 1994? Her oppsummerer jeg i tillegg de innledende spørsmålene: Deretter vil jeg peke mot veier videre i Hofmoforskningen ved å foreslå mulige nye forskningsspørsmål.

2. Teoretiske innganger

Om litteraturkritikk og avisanmeldelsen

Jeg vil i denne oppgaven benytte meg av begrepene «kritikk», «kritiker», «anmelder» og «anmeldelse» som synonyme for hverandre, selv om det ofte er vanlig å skille mellom anmelder/kritiker og kritikk/anmelderi, hvor anmeldelsen og anmelderen står for kortere og mer umiddelbare vurderinger av et verk. Kritikerens og kritikken på sin side, anses ofte som formidlere av lengre og mer akademiske tekster.

Det ligger implisitt i kritikken og kritikerens rolle at den innebærer bedømmelse og kvalitetsvurdering. Slike vurderinger vil alltid bære preg av subjektivitet – selv om denne vil variere – til tross for at det finnes normgivende kriterier for hvordan gjenstanden for kritikk skal vurderes. På denne måten kan kritikken fungere som en filtrering for hva som skal formidles ut til ulike typer lesere og dermed virke som dommer over hva som anses som «interessant» eller «uinteressant» ved litteraturen, men også hva som blir ansett som kvalitetsmessig «god» eller «dårlig» litteratur. Normsettet som er utslagsgivende for vurderingen av litterær kvalitet styres av politiske, ideologiske eller religiøse verdsett (Furuseth og Vassenden 2016, 20). Slike verdsett vil ofte være tidstypiske og i stadig endring, og dermed vil også litteraturkritikkens normsett være det. Et slikt poeng er viktig å merke seg i forbindelse med mitt kildemateriale, ettersom det spenner seg over flere tiår, fra 1940-tallet til 1990-tallet. Det vil derfor være riktig å anta at litteraturkritikkens normsett som ligger til grunn for Hofmo-kritikken gjennomgår flere endringer i disse årene.

Furuseth og Vassenden omtaler litteraturkritikken som en «formidlingssone og forhandlingssone» som gir oss innsikt i «de litterære verdikampene og de estetiske stridighetene i det de pågår» (Furuseth og Vassenden 2016, 14). Her påpeker forfatterne at særlig bokanmelderiet er en viktig kilde med tanke på den historiske konteksten verk og forfatter eksisterte i: «Det hjelper oss til å identifisere ulike litterære posisjoner slik de fremsto i sin datidige samtidighet, *før* ettertiden fikk sagt sitt, før verk og forfatterskap ble endelig kanonisert» (ibid). Bokanmelderiet gir oss innsikt i noe umiddelbart og tidsspesifikt, til tross for at kildematerialet kan være svært gammelt. Som Furuseth og Vassenden uttrykker det: «Ved å se til kritikken kan vi bevare friskheten i det historiske stoffet, få en følelse av å være samtidige med historien, av å oppleve den i sanntid (ibid). Et annet viktig poeng er at ved å gjennomføre en historisk undersøkelse av den kritikken som foreligger for et verk eller et forfatterskap, har vi mulighet til å undersøke hva som var gjenstand for kritikernes eller

kritikkens blikk, og hva som ble oversett eller ansett som uinteressant. Furuseth og Vassenden kaller disse etterlatte elementene «muligheter»: Man ser lettere hvilket mangfold av *muligheter* som lå der den gang, også de historiske mulighetene som ikke ble realisert eller fulgt opp» (ibid). I dette ligger det at ved å undersøke resepsjonen ved et verk, en forfatter eller et forfatterskap, får vi ikke kun tilgang til et kildemateriale som gir innsikt i *hva* som var gjenstand for vurdering og bedømmelse, men òg hva som *ikke* var det. Dermed kan slike litteraturkritiske undersøkelser bidra til å avdekke lakuner i samtidsresepsjonen. At det eksisterer slike lakuner betyr derimot ikke at disse ikke kan fylles gjennom forskning, ettersom det som ble etterlatt eller oversett allikevel eksisterer i teksten, verket eller forfatterskapet som var gjenstand for kritikerens blikk. Bokanmelderiet er, ifølge Furuseth, en «kontaktflate mellom litteraturfeltet og medieoffentligheten» (Furuseth 2013, 149). Det er dermed en sjanger med trekk fra både litteraturfeltet og journalistikken. Dette er viktig å ha i mente i analyser av anmeldelser i dagspressen.

Per Thomas Andersen poengterer i artikkelen «Danjanstikk og kritikk» (1995) at bokomtalen er produsert utfra journalistiske kriterier, og at disse ikke er litteraturkritiske kriterier i så måte (Andersen 1995, 12). Etter Andersens syn kan ikke slike anmeldelser analyseres som isolerte anmeldertekster ved bruk av kunstneriske kriterier (ibid). I en tidligere artikkel, «Kritikk og kriterier» publisert i *Vinduet* i 1987, lanserer Andersen en rekke kriterier som han anser for vesentlige i anmeldelser; kognitive, affektive, estetiske, genetiske og moralsk/politiske kriterier. Disse kriteriene har siden blitt mye brukt i litteraturkritisk analysearbeid. I anmeldelsene som skrives for avisene mener Andersen at det kan være andre kriterier som i større grad dominerer teksten (Andersen 1995, 13). Disse omtaler Andersen som komposisjons- og omfangskriterier, elite- og personifikasjonskriterier, samsvars- og tidskriterier, klarhetskriterier, m.m (ibid). Det er flere krav til bokanmeldelsen enn det rent litterære; anmeldelsen skal inngå i avisen som helhet. I tillegg følger anmeldelsene stort sett et krav om effektivitet; å få formidlet et hovedpoeng på færre ord enn når det gjelder andre anmeldelser og litteraturkritiske tekster. Dermed faller det seg naturlig at det ikke er alt ved objektet for anmeldelse som kan få spalteplass. Dette er Atle Christiansen inne på når han omtaler bokanmeldelsen som en «fastlåst og bestemt» sjanger (Christiansen 2010, 18). Denne fastlåstheden forklarer Christiansen med at det finnes liten plass for bokanmeldelsen i avisen, og dermed er det lite rom for en anmelder til å gå utenfor hovedpoenget i eksempelvis en lengre essayistisk tekst (ibid). Andersen og Christiansens poenger er relevante å ta med seg inn i en analyse av Hofmos samtidskritikk i dagspressen. Det er viktig å være oppmerksom på

at det som blir vektlagt i en avisanmeldelse ikke nødvendigvis viser en helhetlig lesning eller gir rom for alt en anmelder finner vesentlig ved et dikt eller en samling.

Jeg anser de ovennevnte perspektiver for relevante i min analyse av dagspressens anmeldelser av Hofmos diktning. Jeg kommer ikke til å benytte meg av Andersens kriterier som et verktøy for analyse, men mener det er relevant å ha disse kriteriene i mente for å forstå hvordan kritikerne kan ha lest og vurdert Hofmos diktning, bevisst eller ubevisst.

Om politikk og poesi: Adorno, Sejersted og Johannesen

I «Tale om lyrikk og samfunn» hevder Theodor W. Adorno følgende om poesens iboende potensiale: «I sin protest utsier diktet drømmen om en annerledes verden». I utgangspunktet er dette utsagnet godt egnet til å forklare hvordan poesien kan uttrykke noe eksplisitt om samfunnet rundt seg. Adorno var av den oppfatning at diktet protesterer mot samfunnet, nettopp ved å vende seg bort fra det. Dette er en tradisjonell modernistisk tolkning av poesiens forhold til det objektive. Ved å være mest mulig individualistisk, fordekt og desautomatisert, vil diktet kunne utøve protest og formidle noe «sant» om samfunnet rundt seg. Adorno forsvarer et syn på poesi og samfunn som uløselig forbundet med hverandre, men er av den oppfatning at det hverdagslige og direkte språket ikke er egnet for å formidle et slikt forhold. Videre forklarer Adorno viktigheten av diktets bruddmoment:

Det jeget som får stemme i lyrikken, er et jeg som definerer seg og uttrykker seg i motsetning til kollektivet, til objektiviteten; den naturen jegets uttrykk forholder seg til, er jeget ikke uformidlet ett med (Adorno 2016, 372).

Slik jeg forstår det, vil det etter Adornos syn være mulig for et dikt å uttrykke noe om det kollektive, det historiske, det samfunnsmessige og det politiske, men kun ved å vende seg bort fra slike størrelser gjennom et fordekt språk. Det er ved å uttrykke minst mulig om forholdet jeget/samfunnet at diktet i størst grad formidler dette samme forholdet. I en slik forståelse av forholdet mellom poesi og samfunn som Adorno presenterer vil det dermed være lite rom for en *eksplisitt* uttrykt poesi som protesterer, men samtidig søker seg til det kollektive og samfunnsmessige.

I artikkelen «Emnets poetiske Brugbarhet. Nedslag i den politiske lyrikk» (2003) går Jørgen Sejersted videre inn på Adornos perspektiver på forholdet lyrikk/politikk og stiller seg kritisk til at Adorno så tydelig tar avstand fra kunstens iboende idelogier (Sejersted 2003, 133). Det faktum at Adorno krever av kunsten både en formidling av «sannhet og ekte

bevissthet», samtidig som denne formidlingen skal skje indirekte, fører til at det ifølge Sejersted nærmest blir umulig å utøve en eksplisitt politisk kunst (ibid). Sejersted taler for at sannhet, tidløshet, flertydighet eller allmenngyldighet for denne type dikt bør avskrives som kvalitetsmarkører, og videre at spørsmålet om diktets kvalitet muligens også bør komme i andre rekke (ibid). Det er derimot spørsmålet om diktets aktualitet, relevans, historisitet og engasjement som først og fremst bør vurderes, ikke nødvendigvis om det er et godt eller dårlig dikt. Dermed må også det politiske diktet leses med disse begrepene i mente, eller med det Sejersted kaller en «skamløs historisk kontekstualisering» (ibid).⁹ Slik kan en finne frem til de bestanddeler som utgjør det politiske diktet.

Sejersted uttaler seg om den politiske diktningen fra et ståsted hvor politisk diktning er forankret i en holdning om at virkelighet og litteratur *er* forbundet med hverandre, hvor politiske holdninger ikke nødvendigvis er underlagt det han kaller en «estetiserende posisjon» (Sejersted 2003, 131). Det politiske diktet kan og må omgå konvensjonelle ideer om at «god diktning» er litteratur som holder seg på avstand fra de fenomener den beskriver gjennom et fordekt og skjult språk, og dermed også en fordekt og skjult omgang med ideologi og samfunnskritikk. Sejersted hevder videre at beskrivelsene av litteratur som politisk er for generelle og vage, og at man som politisk dikter risikerer å bli inkludert i en kategori av forfattere og andre kunstutøvere som ikke gir oss noen videre innsikt i *hva* den eksplisitt politiske diktningen kan være (ibid). Slik jeg forstår det, tar Sejersted opp et problem i litteraturfeltet. Det finnes liten vilje til å skille ut en eksplisitt og deltagende politisk diktning, hvor den estetiserende posisjonen er underlagt den politiske, fra eksempelvis den type diktning som kan beskrives som politisk kun ved å utfordre det etablerte språket. Der hvor eksempelvis et modernistisk dikt kan fungere politisk ved å uttrykke et «eksistensielt meningstap», mener Sejersted at det politiske diktet i dag formidler et politisk budskap ved å behandle «aktuelle hendelser i samfunnet» (ibid). Et slikt dikt er engasjert, men må ikke nødvendigvis utøve en spesifikk samfunnskritikk; et politisk dikt kan både formidle støtte og kritikk, håp og pessimisme.

Sejersted utøver i sin artikkel kritikk mot estetiserende lese måter hvor diktets «politiske implikasjoner» skal overses til fordel for estetikken (Sejersted 2003, 135). Sejersted påpeker at å sette det politiske opp mot det estetiske skaper en «unødvendig motsetning» og

⁹ Sejersted knytter an til Stephen Greenblatt og nyhistorismen i et forslag om å «skamløst» sette poesien inn i sin historiske kontekst. Nyhistorismens litteraturforskning legger særlig vekt på historiske, samfunnsmessige og idéhistoriske forhold.

kritiserer en avhistorisering av det samfunnsmessige i teksten (ibid). Det som må til, er en lese måte hvor kravet om sannhet og tidløshet ikke får forrang over spørsmål rundt det politiske, aktuelle, historiske, engasjerte eller ideologiske. Her viser Sejersted til Judith Butler m.fl som i sitt verk *Whats left of theory* (2000) argumenterer for at kunst alltid vil være kontekstbundet, og at motsetningen mellom estetikk og politikk som også Sejersted kritiserer, vil fungere marginaliserende for litteraturforskningen (Sejersted 2003, 136).

I artikkelen «Politisk lyrikk og lyrisk politikk», basert på et foredrag ved Kunsthøgskolen i Bergen i 1997, går Georg Johannesen i likhet med Adorno og Sejersted nærmere inn på forholdet mellom etikk og estetikk, politikk og lyrikk. I artikkelen søker ikke Johannesen å komme med en entydig konklusjon eller et bestemt ståsted, men nærmer seg tematikken fra flere perspektiver og med ulike problemstillinger. Der Sejersted, i motsetning til Adorno, går langt i å forsvare den eksplisitte politiske lyrikken uten å forfekte forholdet politikk og lyrikk som motsetninger, stiller Johannesen seg mer skeptisk til en slik eksplisitt politisk diktning. Til tross for en slik uttalt skepsis er likevel også Johannesen av den oppfatning av at kunst er politisk i sin natur.

Johannesen viser til Fontana Dictionary of Modern Thought (1988) og dens definisjon av begrepet engasjement (Johannesen 1997, 60).¹⁰ Denne forståelsen av begrepet engasjement, på engelsk «commitment», springer her ut av Jean-Paul Sartres anti-fascistiske ideer etter andre verdenskrig, hvor engasjement knyttes til en «historisk totalitet» heller enn engasjement for enkeltsaker eller enkelthendelser (Johannesen 1997, 61). Videre tar Johannesen et standpunkt om at all politisk kunst er dårlig, og at all god kunst er politisk (Johannesen 1997, 60). Dermed anser Johannesen smak som relevant i vurderingen av politisk kunst, en faktor Sejersted anser som mindre viktig enn den historiske konteksten i vurderingen av et politisk dikt. Johannesen er i tillegg opptatt av Sartres skille mellom dikter og forfatter. Det er forfatteren som er engasjert, ikke dikteren, og engasjementet handler ikke om kunstnerisk ambisjon, men om en humanistisk verdensanskuelse (Johannesen 1997, 62). Engasjementet er ifølge Johannesen en konsekvens av «tysk galskap» under andre verdenskrig, og fungerer som en «eksistensbetingelse» (ibid). Engasjementet kaller Johannesen «et politisk nattevakthold med strenge anti-individualistiske regler» som springer ut fra et kristent verdisyn hvor engasjementet nærmest fører til oppofrelse av selvet, og det Johannesen betegner som privat livs- og levestandard (ibid). Engasjementet blir i et slikt henseende lik tro. En slik redegjørelse for engasjement i forbindelse med en forfatters

¹⁰ Her er engasjement forstått som politisk.

dikteriske praksis kan være nyttig i en analyse av hvordan Gunvor Hofmo som en engasjert etterkrigsdikter er blitt lest.

Johannesen tilbyr mot slutten av artikkelen det han kaller en «problemny» i stikkordsform. Her legger han sammen estetikk + etikk og lar svaret forbli åpent. Det stilles spørsmål om hvorvidt engasjert kunst = egoistisk selvmord, eller om slik kunst utgjør en «estetisk immunsvikt» (Johannesen 1997, 67). Johannesen bidrar til å åpne opp enkelte spørsmål rundt forholdet mellom politikk og poesi, som på 1990-tallet fremdeles var kompliserte. Slik jeg leser det lander Johannesen på at politikk og poesi er og forblir et motsetningspar. Sejersted på sin side ønsker å ta slike spørsmål ut av ligningen, og sette den estetiske vurderingen i bakgrunnen i lesningen av eksplisitte politiske dikt.

Adorno, Sejersted og Johannesen tilbyr tre ulike retninger innen forståelsen av forholdet mellom poesi og historie, samfunn og politikk. Adorno representerer en modernistisk forståelse av dette forholdet, hvor det er et klart brudd mellom dikterjeget og det kollektive, subjektive og objektive. De estetiske elementene i et dikt, i en slik forståelse av poesien, vil gå foran de historiske, samfunnsmessige og politiske kontekster. Adorno blir hyppig brukt i studier av modernistiske verk, og Gunvor Hofmo blir i kritikken og forskningen særskilt vurdert som en modernistisk forfatter. Dette mener jeg har implikasjoner for *hvordan* hennes politiske diktning er blitt lest – eller forblitt ulest. Sejersted uttaler seg fra en ganske motsatt posisjon; poesien har potensiale til å uttrykke det eksplisitt politiske, og i lesningen av politiske dikt må vurderingen av slike elementer gå foran de estetiske elementene i diktet og diktets kvalitet. Johannesen på sin side, tilbyr et perspektiv som legger seg et sted mellom Adorno og Sejersted. Når det er nevnt anser jeg Johannesen for å i større grad nærme seg Adorno enn Sejersted ettersom han setter estetiske og kvalitetsmessige elementer ved diktet høyere enn eventuelle politiske elementer. Til sammen tilbyr Adorno, Sejersted og Johannesen tre ulike perspektiver på forholdet mellom poesi, politikk, historie og samfunn som jeg mener er relevante for min studie. Adorno presenterer et modernistisk syn på poesien, mens Sejersted etter mitt syn legger seg tett opp til nyhistorismen og dens vektlegging av den historiske konteksten en gitt tekst springer ut av. Jeg har videre valgt å benytte meg av Johannesen som et supplement til Adorno og Sejersted, ettersom hans redegjørelser om Sartre tilbyr et perspektiv som er særlig nyttig for forståelsen av begrepet «engasjement» som et politisk begrep, og hvordan dette engasjementet kan leses i forbindelse med den historiske konteksten etterkrigslyrikere som Gunvor Hofmo skrev ut fra. Jeg velger videre å benytte meg av en bred forståelse av det politiske, i tråd med Sejersted. I en slik

forståelse vil det samfunnsmessige, politiske og historiske, kort sagt det som utgjør en politisk og historisk kontekst, være forlengelser av hverandre. På samme måte benytter jeg meg av en begrepet «engasjement» slik det defineres i Georg Johannesens artikkel. Der hvor engasjement er ment å forstås på en annen måte vil jeg tydeliggjøre dette.

3. Kritikkhistorisk analyse

I denne delen av oppgaven undersøker jeg hvordan kritikken av Gunvor Hofmos samlinger utvikler seg gjennom forfatterskapet, fra debuten i 1946 frem til hennes siste utgivelse i 1994. Materialet i dette kapittelet omfatter de første anmeldelsene av Hofmos samlinger fra desember 1946 og frem til anmeldelsene av hennes siste utgivelse i januar 1994. Hensikten med å innlemme et så stort omfang av materiale er å kunne fange opp tendenser og endringer gjennom hele Hofmos aktive forfatterskap. For å gjøre presentasjonen av materialet så forståelig som mulig gjør jeg rede for samtidskritikken kronologisk etter utgivelser og løst kronologisk innenfor disse.¹¹ Ved å følge kronologien har jeg hatt muligheten til å undersøke tendensene og utviklingen i kritikken slik de oppsto i sanntid. En kan tenke seg at en mer tematisk fremstilling også kunne være hensiktsmessig, men ettersom jeg undersøker en konkret tematikk i resepsjonen av Hofmos diktning finner jeg en kronologisk fremstilling mest hensiktsmessig.

Analysemateriale

Kildematerialet for analysen er i all hovedsak hentet fra Nasjonalbiblioteket sin digitaliserte samling. Gjennom OCR-teknologi som gjør bruk av optisk tegngjenkjenning henter Nasjonalbiblioteket funn fra sitt digitale arkiv basert på søkeord. Ved å søke i digitaliserte aviser etter «Gunvor Hofmo» har jeg fått tilgang på de avisartikler som omtaler Gunvor Hofmo fra hennes debut i 1946 og frem til hennes død i 1995. Jeg har først og fremst fordypet meg i det som kan kategoriseres som anmeldelser fra riksdekkende og lokale aviser, og det er disse jeg i all hovedsak legger til grunn for analysen. Videre har jeg også undersøkt artikler og kronikker som omhandler Gunvor Hofmos poesi, samt intervjuer og reportasjer med andre forfattere som nevner Gunvor Hofmo. Et eksempel på slike typer artikler er de som kom ut i forbindelse med jubileumsår, som har vist seg til å gi en annen type innsikt i samtidsresepsjonen enn anmeldelsene. Jeg vil derfor også benytte meg av disse funnene i noen grad for å nyansere diskusjonen.

Videre er det viktig å nevne at funnene fra Nasjonalbiblioteket ikke kan garanteres å frembringe alt eksisterende materiale som omhandler Gunvor Hofmos samtidskritikk. Funnene er hentet fra den delen av Nasjonalbibliotekets arkiv som per dags dato er

¹¹ Se appendiks 2 for kronologisk (etter dato) oversikt over kritikere anvendt i analysen.

digitalisert, og en kan anta at det foreligger materiale som ikke er blitt med i denne digitaliseringen eller som ikke befinner seg i arkivet. Jeg vil derfor påpeke at dette ikke nødvendigvis er en utfyllende kilde. Videre må en også anta at det kan foreligge materiale i det digitaliserte arkivet som ikke dukker opp når en søker på «Gunvor Hofmo», på grunn av tekniske feil eller mangler ved tjenesten. Til tross for dette har tjenesten bidratt med et stort omfang kildemateriale, og jeg mener at dette er nok til å kunne basere en analyse av samtidskritikken på.¹²

En etterkrigsdebutant

Du som engang var hjemme hos menneskene
og kjente deres smil og tårer
kime i stillheten inne i deg,
du er gått ut på veiene
hvor tomheten skriker
at du er revet ut av sammenhengen,
du er gått ut på de mørke veiene,
jaget av en ny virkelighet.

– Gunvor Hofmo,
«Ensomhet I» (1946).

Gunvor Hofmo debuterte med diktsamlingen *Jeg vil hjem til menneskene* i 1946. Debuten ble annonsert gjennom forlaget i et stort antall lokal- og nasjonalaviser. I mitt kildemateriale foreligger det seksten anmeldelser av samlingen, men utgivelsen nevnes også i flere notiser, kronikker, samt i intervjuer med andre forfattere. Samlingen mottar jevnt over svært gode kritikker, og Hofmo blir vurdert til å være en begavet og moden dikter som det videre knyttes store forventninger til. Den 18. desember 1946 står de første anmeldelsene på trykk blant annet i Morgenbladet, Nationen og Arbeiderbladet. Samme dag står forfatterintervjuet i anledning debuten på trykk i den marxistiske avisa Friheten.¹³ Det er i dette intervjuet Hofmo

¹² I tillegg har jeg fått tilgang til Sissel Furuseths materiale fra hennes gjennomgang av dagspressens anmeldelser av Hofmos samlinger. Furuseths forskningsmateriale består av kopier fra Gyldendals utklipparkiv. Dette har vært en viktig supplering av materiale i tillegg til funnene fra Nasjonalbiblioteket.

¹³ Friheten ble første gang utgitt i 1941 som illegal avis under krigen, og i mai 1945 gikk den over til å bli dagsavis. Se appendiks 1 for oversikt over avisenes partitilhørighet.

blir stilt spørsmål om forholdet mellom politikk og litteratur, hvor hun svarer at hun søker å forsøke å sammensmelte både det politiske og det menneskelige inn i diktningen sin. Her viser Hofmo at hun allerede fra sin debut gjorde seg tanker rundt et slikt forhold mellom det samfunnsmessige, politiske, menneskelige og det lyriske. Gjennom tiåret utgir Hofmo ytterligere fire diktsamlinger: *Fra en annen virkelighet* (1948), *Blinde nattergaler* (1951), *I en våkenatt* (1954) og *Testamente til en evighet* (1955).

Flertallet av anmeldelsene av *Jeg vil hjem til menneskene* legger krigen til grunn for diktenes utsigelsespunkt, og knytter det de omtaler som «sorg», «mørke» og «bitterhet» til en formidling av krigserfaringer. Flere ganger blir krigen vektlagt av kritikerne som en felles allmenngyldig erfaring, og at Hofmos dikt særlig formidler den allmenne krigserfaringen som noe «alle» kjenner til. Ved tidspunktet for debuten er det rimelig å anta at anmelderne ikke har noen inngående kjennskap til Hofmos personlige krigserfaringer verken når det gjelder deportasjonen av Ruth Maier eller omfanget av hvordan krigen har rammet hennes egen familie.¹⁴ Til tross for at flertallet leser diktene inn i en historisk kontekst, fokuserer kritikerne i størst grad på de estetiske elementene i sine lesninger. Et eksempel på en slik lesning er Dagbladets Carl Keilhau sin anmeldelse av *Jeg vil hjem til menneskene*:

Diktene er bekjennelser i jeg-form, eller gir impresjoner av mennesker og naturfenomener som Gunvor Hofmo føler seg i slekt med [...] Etter gode klassiske bilder holder hun seg gjennomgående til korte vers i bundet form, og velger i flere dikt beherskede uttrykk som står i et spenningsforhold til den underliggende intense smerten (Carl Keilhau 1946).

Denne vurderingen av diktenes form, bilder og motiver er representativt for en stor del av anmeldelsene på 40- og 50-tallet. Det er tydelig at kritikerne følger moderne nærlesning som metode, og at dette preger vurderingene av Hofmos samlinger i denne perioden. Jeg vil videre redegjøre for og diskutere de anmeldelsene som i større grad behandler og vurderer den politiske og historiske konteksten i samlingene.

24. desember 1946 anmelder Olav Dalgard *Jeg vil hjem til menneskene* i Arbeiderbladet under tittelen «Fin debut». Dalgard vurderer samlingen svært positivt: «...et overbevisende inntrykk av et nytt talent, som har noe bestemt på hjertet» (Dalgard 1946).

¹⁴ Hofmo forsøker å få publisert en tekst om Ruth Maier og hennes skjebne i flere aviser, og den utgis til slutt i *Vinduet* i 1948. Det gir grunn til å anta at kritikerkorpset ikke hadde noen kjennskap til en slik kontekst for diktene før publiseringen av essayet.

Videre leser Dalgard diktenes utsigelsespunkt som «kampen for tilværelsen» og påpeker videre:

Det er en nesten uhyggelig modenhet over disse nakne, glassklare diktene. For første gang erfarer en noe avgjørende, fullendt kunstnerisk fra den ungdom som ble moden under krigen (ibid).

Det er tydelig at Dalgard vektlegger krigen som en påvirkning på Hofmos lyriske produksjon. Dalgard poengterer videre at det i samlingen ikke finnes noen «krigsdikt», men påpeker at alle diktene bærer preg av det han omtaler som «krigens gru» (ibid). Jeg leser det som at han med dette mener at det ikke finnes noen eksplisitte krigsmotiver på linje med dikt som eksempelvis Øverlands «Du må ikke sove» fra 1937, eller Inger Hagerups «Aust-Vågøy» fra 1945. Videre vurderer Dalgard Hofmo som en motsetning til de forfattere av hennes generasjon som møtte krigen med det han omtaler som «taushet» og «kynisme»:

Modningen ble brå og brutal i disse årene. Ofte kunne den slå ut i en innbitt taushet hos de unge, som av og til kunne slå ut i en altfor tidlig modnet kynisme. Det var en stygg arv de måtte ta på seg. Den naturlige reaksjon måtte bli en hissig protest: «slik som dere vil jeg iallfall ikke bli» (ibid).

Det er denne protesten Dalgard leser inn i Hofmos debutsamling, og han trekker frem diktet «De gamle» som et særlig eksempel på formidling av denne motstandsfølelsen. Slik jeg leser Dalgard blir dermed Hofmos diktning allikevel en måte å vise engasjement på. Videre trekker Dalgard også frem diktet «Jeg vil hjem til menneskene»: «Slutningsdiktet [...] stiger frem som et skrik ut av bitre erfaringers kaos, et skrik etter lys og mening i tilværelsen, etter mennesker som har overvunnet «seierens tretthet»» (ibid). Dalgard vurderer i sin anmeldelse krigen som et klart premiss for Hofmos debut, og setter videre diktene inn i en tydelig historisk og samfunnsmessig kontekst. Dalgard er særlig opptatt av Hofmo som representant for de unges erfaringer og arv etter krigen, og anser disse som vesentlige for flere av diktenes utsigelsespunkt.

Flere anmeldere poengterer hvordan samlingen ikke inneholder de typiske krigsdiktene som preget åren 1940 til 1945. Vårt Lands Sverre Hoel er i sin anmeldelse av den oppfatning at Hofmo skiller seg ut fra debutantene som har fått sine verker publisert siden 1940, og han vurderer dette som positivt: «De siste seks års debutanter har vært rike på ord, delvis store, vakre, patriotiske ord, men etter lesningen satt en ofte igjen med en følelse av

fattigdom og tomhet» (Hoel 1947). Den tomheten som andre debutanter har vekket hos Hoel er ikke til stede etter lesningen av Hofmos samling. De store, vakre og patriotiske ordene som andre diktere har benyttet seg av, vurderes ikke positivt av Hoel, men slik jeg leser det representerer Hofmo noe nytt og annerledes i dette henseende.

Ifølge flere kritikere skiller Hofmo seg fra mer etablerte diktere. Andreas Eriksen skriver i en anmeldelse for Dagbladet under tittelen «Seks nye norske lyrikere» hvor Hofmo er representert: «Kampdiktene under okkupasjonen ble skrevet av de eldre lyrikere som derved fullførte den etiske og sosialt opptatte linjen fra 30-årene og tvang den opp til et høydepunkt» (Eriksen 1947). Eriksen vurderer videre yngre lyrikere som mer «universelt innstilt» enn sine forgjengere. Til tross for dette poengterer Eriksen at han leser de nye, yngre lyrikerne som formidlere av en «ekstrem» individualisme, men påpeker samtidig at det finnes mer allmenngyldige elementer i deres diktning: «Med sin ekstreme individualisme har de hugget tak i stemninger og fornemmelser som vil føles vesentlig for de fleste» (ibid). Eriksen påpeker om den nye norske lyrikken: «Krigen har satt sitt preg på den, men ikke i den grad man kunne vente» (ibid). Om Gunvor Hofmos diktning skriver han: «Med hennes diktsamling *Jeg vil hjem til menneskene* er vi igjen tilbake til den innadvendte, heftig tankebevegende lyrikken hvor livsangsten, og angsten for å ikke ha levd, er det sentrale» (ibid).

Hoel, Eriksen og Dalgard legger seg på samme linje angående den tidlige etterkrigstidens yngre diktere, og vurderer det som positivt at Hofmo og andre beveger seg bort fra den programmessige krigsdiktningen fra okkupasjonsårene. Dalgard er den av anmelderne som går lengst i å påpeke en eksplisitt krigskontekst for samtlige av diktene, og skiller seg dermed fra Eriksen og andre med han, som i sine anmeldelser ikke anser denne konteksten som vesentlig for samlingens tematikk.¹⁵

Politiske lesninger av «Kollektivmennesket»

Men ved siden av ham står de andre, de peker på overskriftene i avisene og sier:
Ser du, gislene som blir skutt i Hellas, krigen i Palestina, atombomben! Og han rykker litt på seg og svarer ja! men et eller annet sted i tåken ser han et forvridt ansikt, og det er hans eget.

– Gunvor Hofmo,
utdrag fra «Kollektivmennesket» (1948).

¹⁵ Eriksen omtaler krigen kun på overordnet nivå i forbindelse med de nye lyrikerne.

Hofmo følger opp debuten med samlingen *Fra en annen virkelighet* høsten 1948. I mellomtiden har Hofmo fått publisert essayet om Ruth Maier i tidsskriftet *Vinduet*. At Hofmo er bidragsyter i dette nummeret av *Vinduet* blir annonsert i flere aviser, blant annet i Aftenposten, Dagbladet og Adresseavisen. Enkelte kritikere får med seg dette og påpeker forbindelsen mellom Hofmo og Maier i sine anmeldelser, men stort sett får det lite oppmerksomhet fra kritikerkorpset.

En av tekstene som får stor oppmerksomhet i kritikken av *Fra en annen virkelighet*, er prosadiktet «Kollektivmennesket». Om teksten skriver Aftenpostens kritiker Carl Frederik Prytz følgende: «I et lengre prosadikt, «Kollektivmennesket», gir Gunvor Hofmo et eiendommelig og suggerende bilde av sitt eget – og så mange, mange andres – utgangspunkt» og videre: «Hun skildrer det organiske kollektivmenneske» (Prytz 1948).¹⁶ Prytz tolker med dette diktet slik: «Det er fellesskapets vrengebilde Gunvor Hofmo viser oss i dette diktet – kollektivmennesket, den politiske tids fanatiker, som mister sin egentlige integritet, sitt menneskeverd» (ibid).¹⁷

Edvard Beyers kritikk av Hofmos andre samling for Bergens Tidende er svært positiv. Debutsamlingen kaller Beyer en «stor sensasjon», og han vurderer som flere av sine kollegaer krigen som et viktig utgangspunkt for både *Jeg vil hjem til menneskene* og *Fra en annen*. Beyer forsetter anmeldelsen med en omtalelse av «Kollektivmennesket»: «En av nøklene til hennes originale og fine tankerykk finner vi i det store prosadiktet «Kollektivmennesket» (ibid).¹⁸ Beyer leser diktet, ikke som en skildring av det han kaller «massemennesket», men som et bilde på hvordan krigserfaringen har knust kollektivmennesket: «...det skildrer tvert i mot «kollektivmenneskets» tragedie i ordets dypeste forstand», og videre: «Medfølelsen har sprenget ham» (ibid). Til tross for dette tolker Beyer diktet som et utadvendt uttrykk for solidaritet som gir grunnlag for håp (ibid). Erfaringen som formidles i diktet leser han slik: «Dette har vært dikterens egen tragedie, og om den forteller hun i en rekke gripende dikt» (ibid). Dermed gir Beyer lesningen av Hofmos dikt et privat anslag.

Niels Christian Brøgger anmelder *Fra en annen virkelighet* for Nationen, hvor han vurderer samlingen svært positivt, på lik linje med debuten som han nevner tidlig i

¹⁶ Carl Frederik Prytz var lyriker og forfatter, og debuterte med etterkrigssamlingen *Da senker jeg mine våpen* (1945).

¹⁷ «Kollektivmennesket» kan leses som en kritikk mot ideologier. Hofmo formidlet stadig i sin diktning motstand mot nazismen og fascismen, og denne motstanden kommer også til uttrykk i denne teksten.

¹⁸ Edvard Beyer jobbet i en tiårsperiode som kritiker for Bergens Tidende, og anmeldte stort sett nyere norsk litteratur, før han ble professor i nordisk litteratur (1958–1990).

anmeldelsen.¹⁹ Brøgger stiller seg derimot mer kritisk til diktet «Kollektivmennesket» enn Prytz og Beyer i sin vurdering: «For flatt i tankegangen, rommer for mange ordklisjeer, for megen vane-tenkning» (Brøgger 1949). Brøgger finner flere dikt i samlingen gode og interessante, blant annet nevner han diktet «Til Palestina» og dets «tonende appell» (ibid). At Hofmo har et «sikkert talent» er det etter Brøggers syn ikke tvil om, men han avslutter anmeldelsen med et ønske for Hofmos videre produksjon: «at hun strebet bort fra vanetenkningen, så og si de faste programposter i nåtidens lidelser, og sprengte seg nye veier så vel i lidelsen som i troen og håpet. Vi har så mange virtuoser i programmessig lidelse i dag innenfor lyrikken, at man vil nødig at Gunvor Hofmo ensidig skal slutte seg til dem» (ibid). Brøgger fortsetter med et sitat av Arnulf Øverland: «All verdens synd skal ikke du forsone» (ibid).²⁰ Disse vurderingene leser jeg som et signal om at Brøgger synes det blir for mye lidelsestematikk hos Hofmo, men og at han anser den som for eksplisitt, overdrevet eller lite original. Brøgger forsterker dette inntrykket når han videre leser flere av diktene slik: «Ved å høvle og høvle på de samme motivene opp og opp igjen, oppnår man bare å forflaute dem, – hva enten det gjelder gislene i Hellas eller jødene i Palestina» (ibid). Her referer Brøgger antageligvis både til diktene «Til Palestina» og «Kollektivmennesket», hvor en av de siste linjene lyder slik: «Ser du, gislene som blir skutt i Hellas, krigen i Palestina, atombomben!» (Hofmo 1948, 38). Her vier Brøgger i større grad enn samtidige kritikere oppmerksomhet mot Hofmos samfunnsengasjement, men han vurderer gjenbruken av motiver negativt. Bruken og gjentagelsen av ordet «høvle» forsterker den noe nedlatende tonen som preger siste halvdel av anmeldelsen. Dette inntrykket forsterkes ytterligere når Brøgger begrunner Hofmos private politiske ståsted som utslagsgivende for enkelte av diktens motiver og tematikk: «At Gunvor Hofmo ikke har det spor om lidelsene i tvangsleirene i Sovjet-Samveldet, eller de politiske mord i Øst-Europa kan naturligvis ikke forundre noe menneske» (ibid).²¹ Anmeldelsen får med dette et ytterligere politisk – også privatpolitisk – anslag, i det Brøgger leser Hofmos diktning som langt fra politisk nøytral i sin lidelsestematikk, og videre leser tydelige venstreorienterte sympatier inn i diktet. Dermed forutsetter Brøgger at Hofmos politiske diktning springer ut, ikke bare fra et verdenspolitisk syn, men fra et engasjement som ligger nært opptil partipolitikken. En må anta at Brøgger har kunnskaper om Hofmos politiske

¹⁹ Niels Christian Brøgger var anmelder i Tidens Tegn mellom 1934–1940. Brøgger satt fengslet på Grini mellom 1942 og 1943. Fra 1945 anmeldte han for Nationen, en av de mest antisemittiske og nazist- og fascistvennlige avisene i årene før og etter andre verdenskrig.

²⁰ Sitatet er hentet fra Øverlands dikt «Til en misantrop», utgitt i samlingen *Hustavler* (1929).

²¹ Etter krigens slutt satt det flere tusen tyskere i sovjetiske arbeidsleirer, hvor tvangsarbeid ble ansett som en erstatning for Sovjets kostnader under krigen. Om lag 43.000 tyskere døde i slike leirer.

ståsted utover det en kan lese ut av diktene. Brøgger avslutter anmeldelsen med en generell positiv vurdering av samlingen.

Oppland Arbeiderblads Arnljot Eggen skriver i en kronikk fire år senere om Hofmo at hun er: «...sterkt engasjert i det vi kaller tiden» og at hun viser en: «...etisk holdning til det som skjer» (Eggen 1952). Videre konkluderes det: «Gunvor Hofmo har aldri skrevet et agitatorisk vers, det finnes ingenting i hennes lyrikk som kan tas til inntekt for et bestemt politisk eller moralsk syn. Krigen og de rent ytre fenomener den fører med seg, blir aldri nevnt, ikke med et eneste ord» (ibid). Eggen leser et tydelig engasjement inn i Hofmos dikt, men i motsetning til Brøgger finner han ingen privat- eller partipolitiske tendenser i diktens tematikk.

Kritiker Kjell Krovgvig anmelder samlingen i Vestfold Arbeiderblad og benytter seg av «Kollektivmennesket» som eksempel for å illustrere hvordan Hofmo formidler sin egen generasjons krigserfaringer og hvordan disse har knust betydningen av fellesskapet: «Ansikt til ansikt med massedøden har den nye ungdommen lært å kjenne ensomheten, sier hun. Den kunne ikke bære fellesskapets byrde, for den klarte ikke engang å verge sitt eget hjerte» (Krovgvig 1949). Videre knytter han ensomheten til samlingens prosjekt; å finne en ny og annen virkelighet. Ifølge Krovgvig finner Hofmo en slik virkelighet i gudstroen, men poengterer videre: «Men det er ingen glad kristendom, bare troen til den som sitter ved en grav over en kjær død, en ungdom som ikke fikk leve» (ibid). Her kan man anta at Krovgvig refererer til Ruth Maier eller en slektning, og med dette setter også han likhetstegn mellom Hofmos liv og diktning til tross for at ingen av diktene i samlingen eksplisitt formidler en slik eksplisitt tematikk.

«En betydelig diktsamling» er tittelen på Ingvar Huges anmeldelse for Arbeiderbladet. Hauge er en av samlingens anmeldelse som går lengst i å lese den som et uttrykk for Hofmos politiske og dagsaktuelle engasjement:

I den nye diktsamlingen holder Gunvor Hofmo oppgjør med mennesker og idéer i tiden og peker på løsning [...] Gunvor Hofmo vet at hun ikke er den første som har sett oppløsningen i tiden og at hun heller ikke er den første som har forsøkt å finne botemidler. Hun er heller ikke den første som har sett medkjensla og fellesskapet som redningen (Hauge 1948).

Hauge leser inn et eksplisitt prosjekt i Hofmos diktning: å advare om de farene hun selv mener hun ser i samfunnet. Slik jeg leser det setter Hauge diktene inn i en historisk og

dagsaktuell kontekst og anser dem som formidlere av et engasjement for hva som skjer i tiden. Om «Kollektivmennesket» skriver Hauge videre:

I det store prosadiktet «Kollektivmennesket» tar hun avstand fra en bestemt form for «medliv» fordi hun mener det svikter på et avgjørende punkt. Kommunismen griper ikke utover tingene, over mennesket. Selv har Gunvor Hofmo sett så mye, vært så nær tingene at hun har brent seg gjennom til en annen virkelighet, til den store stillheten, til kosmos. Derfra nærmer hun seg mennesket [...] Det er ingen lett løsning Gunvor Hofmo har funnet. Hun har valgt lidelsens vei (ibid).

Denne lesningen av «Kollektivmennesket» er den første som benevner kommunismen som utgangspunkt for den politiske tematikken i diktet. Videre er det også en av få lesninger som eksplisitt bruker begrepet «kommunisme» i samtidskritikken av Hofmos samlinger. Hauge tolker det dithen at det i diktet eksisterer en opplevelse av at verdslige fenomener som politikk, kommunisme og fellesskap ikke lenger tjener som løsning på samfunnets problemer. Dikterjeget, som i Hauges lesning er lik Hofmo, velger tilbaketrekning og lidelse ved å oppsøke kosmos og henvende seg til Gud. Det er et slags privat og ensomt møte med Gud som blir løsningen, slik jeg leser Hauge, ikke fellesskap og politiske løsninger.

«Kollektivmennesket» er det første av Hofmos dikt som leses av enkelte kritikere som et uttrykk for et mer eksplisitt politisk engasjement i diktningen. Både Prytz, Brøgger og Hauge er opptatt av det politiske og samfunnsmessige ved diktet, men særlig Brøgger leser inn et politisk budskap både av privat og partipolitisk karakter. Beyer og Krogvig på sin side legger i større grad den historiske konteksten og krigen til grunn for diktets samfunnsengasjement.

Inger Hagerup anmelder *Fra en annen virkelighet* for Friheten.²² Om debuten skriver hun: «Det var en av de sterkeste og mest gripende lyriske debuter vi har hatt på lenge her i landet» (Hagerup 1948). Hagerup vurderer Hofmo som ytterligere vendt innover mot seg selv i denne samlingen enn i den forrige, men påpeker samtidig: «Krigens angstopplevelser er bakgrunnen for nesten alle diktene hennes» (ibid). Videre knytter hun Hofmo tett til dikterjeget: «En gang har denne angsten og medlevelsen vært så sterk at buen ble spent for hardt» og videre: «Når spenningen mellom tanke og følelse blir for ulidelig, velger sinnet en

²² Hagerup var litteratur- og teateranmelder i Friheten fra 1946. Hagerup var også involvert i det kulturradikale tidsskriftet *Kvinnen og tiden* mellom 1945–1956, i tillegg satt hun i styret i Den norske Forfatterforening mellom 1945–1962.

tredje utvei. Gunvor Hofmo har valt en slags mørk, kosmisk religiøsitet» (ibid). Som Dalgard i anmeldelsen av *Jeg vil hjem til menneskene*, går Hagerup langt i å legge Hofmos krigserfaringer til grunn for diktenes utsigelsespunkt, sammen med de kosmiske elementene i diktene. Tendensen til å sette likhetstegn mellom Gunvor Hofmo og dikterjeget er ellers noe som går igjen i flertallet av anmeldelsene fra tidligere utgivelser.

Engvald Bakkan skriver for Rogaland at diktene i samlingen bærer preg av lengsel etter ensomhet, og at denne lengselen skaper spenning i diktene.²³ Her legger Bakkan seg nært opptil Hagerup når han vurderer krigen som årsak til denne spenningen: «Evig lengsel gir spenning, hos denne lyriker voldsommere enn en møter hos de fleste av hennes samtidige. Kanskje fordi hun klarere enn de fleste har maktet å gi uttrykk for tidens krise» (Bakkan 1949). Videre er Bakkan enda tydeligere i å gi samlingen en historisk kontekst; «Etter krigen og konsentrasjonsleirenes likbrenning, framfor det ukjente i framtida, står det kjenslevare diktersinn som lammet» (ibid). Bakkan siterer her Hofmos linjer: «Å menneskelighet, vi er drept av din død!» (ibid).²⁴ I tillegg siterer Bakkan linjer fra sluttdiktet i samlingen, «Klokker har ringt»: «Tiggerens brystne hverdag/må du være». Dette tolker Bakkan som at diktet og samlingen også evner å formidle et utadrettet blikk, som søker «hverdagens fellesskap» (ibid).

Kosmos og Kristus på 50-tallet

Gi oss vårt blod tilbake, du liv som vi elsker, elsker
sånn at i nattkaldt øde, vi hvisker ditt brennende navn
Gi oss vår kropp tilbake! Se, våre tårer renner
over en vases skjønnhet som speiler vårt hjemløse savn.

– Gunvor Hofmo

Utdrag fra «Vasen med relieff av dansende barn»
(1951)

Mellom 1951 og 1954 utgir Hofmo tre samlinger: *Blinde nattergaler* (1951), *I en våkenatt* (1954) og *Testamente til en evighet* (1955). Paal Brekke anmelder *Blinde nattergaler* for Dagbladet i november 1951. Brekke innleder sin anmeldelse med en generell vurdering av

²³ Engvald Bakkan var forfatter og farmasøyt. Bakkan skrev fast anmeldelser for Rogaland Avis hvor han undertegnet anmeldelsene med forkortelsen Engv.B.

²⁴ Verselinjen er hentet fra diktet «Ungdom».

den norske lyrikkens tilstand. Menneskenes ensomhet har ført til at lyrikken er blitt et «budskap fra den ene til den ene»;

Gamle tiders familieidyll er oppløst, den syngende kretsen rundt pianoet – og med den er også den sanglige lyrikken borte. Selv gruppediktning, som ofte var en talerstol diktning, og som for ennå bare tjue år siden hadde en funksjon her hjemme, i en skarpere samfunnsmessig lagdeling – i dag står den oss fjernt. Dikterne er blitt klasseløse. (Brekke 1951)

Brekke vektlegger hvordan Hofmos dikt har distansert seg fra samfunnsmessige forhold og blitt en personlig meddelelse. Hofmo er den dikteren Brekke anser som aller mest personlig, i så stor grad at det kan synes som om diktene er nærmest ugjennomtrengelige: «Enhver anmeldelse må bli en form for misforståelse» (ibid). Videre påpeker han: «Alt dette vi med vanlige talemåter kaller tidens angst og nød er så selvfølgelig vevd inn i hele Gunvor Hofmos opplevelse, at hun aldri behøver nevne det ved navn» (ibid). Videre poengterer Brekke: «Hun slipper talemåtene, vi kjenner alle bakgrunnen, vi kan følge henne direkte inn i det vesentlige» (ibid). Her uttaler Brekke seg om «tidens angst og nød», og jeg antar at han refererer til den generelle krigserfaringen som på dette tidspunkt kan anses som ny og som fremdeles preget den norske offentligheten. Videre begrunner Brekke det jeg leser som en vurdering av Hofmos diktning som innadvendt, men at en mer eksplisitt formidling er unødvendig ettersom bakgrunnen for hennes diktning er noe «alle» kjenner til. Det er vanskelig å vite om han her referer til krigen eller hennes egne personlige erfaringer.²⁵

I sin anmeldelse for Bergens Tidende påpeker Edvard Beyer hvordan Hofmos diktning «mer og mer vender seg bort fra de andre» (Beyer 1951). Som Brekke og flere tidligere kritikere vurderer han Hofmo som stadig mer vendt bort fra det samfunnsmessige og mer og mer vendt mot det religiøse, mytiske og kosmiske. Allikevel nevner Beyer kort at det også finnes dikt i samlingen som han leser som engasjerte i ytre omstendigheter: «Riktig nok er også her gjennomlidde dikt om menneskers nød og ulykke, om døde barn, om flyktende og hjemløse» (ibid). Slik jeg leser denne korte bemerkningen er ikke disse diktene av særlig interesse for Beyer, og det kan virke som om han vurderer denne tematikken og

²⁵At Hofmos diktning i de første samlingene tydelig sprang ut fra krigen som utsigelsepunkt er nok tydelig for de som har lest disse og tidligere samlinger. Hennes personlige erfaringer vil være kjent for dem som har lest essayet om Maier og tilhørende omtaler av essayet.

lidelsesperspektivet som noe oppbrukt og repetitiv. Bruken av henholdsvis «riktig nok» og «gjennomlidde» bidrar til at dette utsagnet fremstår noe overbærende i tonen. Videre anser han diktet «Fattig bretagnefisker» som et av de vakreste i samlingen, men her vektlegger han diktets objektivitet fremfor eksempelvis tematikk. Beyers helhetlige vurdering lyder følgende: ««Blinde nattergaler» likesom forgjengerne hører til de betydeligste og eiendommeligste diktsamlinger i nyere norsk litteratur» (ibid).

Høsten 1954 utkommer Hofmos fjerde diktsamling *I en våkenatt*. Odd Solumsmoen skriver i sin anmeldelse for Arbeiderbladet at Hofmo er blant dem som beveger seg på dypest vann i sin dikteriske produksjon (Solumsmoen 1954). Solumsmoen legger seg på linje med flere av Hofmos kritikere når han vektlegger ensomhetsformidlingen i Hofmos dikt, men han går lenger i å vurdere ensomheten og lidelsen som utslagsgivende for at andre ensomme og lidende får plass i diktningen: «Men hvem vender hun seg til i sin hovmodige ensomhet? Til tiggerne ved kirketrappen, til de utstøtte, til dem livet ikke utstyrte med bryllupsklær så de kunne slippe inn på festen» (ibid). Solumsmoen følger tendensen med å sette likhetstegn mellom dikterjeget og forfatter, og videre vurderer Solumsmoen diktningen slik: «Gunvor Hofmo utsletter seg selv i de forkomne» (ibid). Her antyder Solumsmoen at Hofmo gjennom sine dikt går inn i, eller opp i, en slags enhet med «den andre», hvor de forenes gjennom lidelsen. Med en slik lesning er Solumsmoen den kritikeren som i sin anmeldelse av *I en våkenatt* går lengst i å påpeke Hofmos engasjement i samlingens dikt.

Paal Brekke anmelder samlingen for Verdens Gang, hvor han poengterer hvordan denne siste samlingen oppleves som så personlig at diktene blir svært utilgjengelige for leseren. Likevel leser han den i forlengelse av hennes tidligere samlinger og forsøker å skille ut en slags tematisk sammenheng fra debut til *I en våkenatt*. Det er særlig den mytiske Hofmo Brekke er opptatt av i sin anmeldelse, men han vurderer det dithen at hun til tross for å skrive svært personlig, også i denne samlingen vender seg utover: «Med all dens splittethet, angst og higen, er det likevel oss selv vi møter i den, og vår egen tid» (Brekke 1954). Brekke ser Hofmo som en viktig representant for etterkrigstiden, og leser tilsynelatende enkelte dikt som uttrykk for noe allment og samfunnsspeilende, men utdyper ikke videre hvilke dikt eller elementer som er gjenstand for en slik lesning.

Gjennom mitt kildemateriale finner jeg at kritikken av samlingene Hofmo utgir mellom 1951 og 1954 i størst grad vektlegger Hofmos kristustematikk, samt det mytiske og kosmiske ved diktene. I tillegg vurderer flertallet diktene for å være svært utilgjengelige, og flere påpeker at det er nødvendig med flere lesninger for å åpne diktene opp. Til tross for dette

anser de fleste kritikere samlingene for å være av god kvalitet, på lik linje med Hofmos tidligere dikt, og Hofmo får fremdeles skussmål for å være en av landets største lyrikere. Der hvor debutsamlingen *Jeg vil hjem til menneskene* og *Fra en annen virkelighet* får mye oppmerksomhet for å være et uttrykk for krigserfaringer, i tillegg til å formidle et utadrettet og samfunnsmessig engasjement, blir ikke 50-tallets samlinger vurdert slik i like stor grad. Det er hovedsakelig Paal Brekke og Odd Solumsmoen som vurderer det samfunnsmessige ved disse samlingene som til stede i en slik grad at det får plass i deres anmeldelser, men det er ikke snakk om en vurdering av Hofmos diktning som uttrykk for et eksplisitt samfunnsmessig eller politisk prosjekt.

Politisk innsikt eller håpløse forsøk?

Avisene, de fete overskrifter
tvinger deg inn mot ditt eget sentrum
Vietnam og E.E.C
Wernerplan og Østpolitikk
Saltdrøftelsene og statskupp i Uganda
den grenseløse fattigdom i U-landene
ser ikke på deg med fremmede øyne
langt borte ifra
men får fjell til å vokse i deg
ditt eget bilde blir veldig
som profeten Esaias
der han tukter de rike

– Gunvor Hofmo
Utdrag fra «Avisene» (1971)

Når Gunvor Hofmo i 1971 gir ut sin fjerde diktsamling *Gjest på jorden* etter seksten års taushet, møter kritikere i dagspressen hennes utgivelse med stor forbauselse, men også jevnt over like stor glede. Mye har endret seg siden 1950-tallet i dagspressen, og på det litteraturkritiske feltet. Nye kritikere er kommet til, til fordel for de som anmeldte Hofmos tidligere samlinger – det har med andre ord foregått et generasjonsskifte av kritikere i dagspressen. Det er i tillegg skjedd endringer på det litteraturteoretiske feltet hva angår lese måter, som kan antas å ha en påvirkning på anmeldelsene av Hofmos samlinger. En

tendens som gjør seg særlig gjeldende for utgivelsen av *Gjest på jorden* er plasseringen av samlingen i en biografisk kontekst og lesninger av diktene som uttrykk for private forhold. Sykehusopphold og personlige erfaringer med mental lidelse ligger til grunn for vurderingene til flere kritikere.

Martin Nag skriver for VG i september 1971 under tittelen «Revolusjon, humor og lidelse – Om norsk lyrikk utgitt høsten 1971»: «I diktet «Våren» er det tale om arbeidere av sol og lys» og i diktet «Opprørere» hyller Gunvor Hofmo dem som går i døden med skimrende lys over seg av ungdom/av frihet», og videre: «Vi kan si om hennes beste dikt, det hun selv sier om Ho Chi Minh: «rosene, hans dikt, vokser/i den øde vinden» (Nag 1971). Dette er den første anmeldelsen av *Gjest på jorden* som går inn i de politiske aspektene ved tekstene, og som gjør plass til vurderingen av eksplisitt politiske dikt. Også Aftenpostens kritiker Eilif Straume gjør plass i sin anmeldelse til Hofmos politiske diktning: «Vi finner dikt med direkte politiske observasjoner» (Aftenposten 1971). Straume tydeliggjør dermed at leseren i denne samlingen står overfor dikt som formidler det eksplisitt politiske, og jeg leser det som at de politiske elementene for Straume bringer noe nytt inn i Hofmos diktning. Både Nag og Straume formidler en positiv holdning til Hofmos politiske observasjoner, og Straume går så langt som å hevde at «Hvis det er noe ekte igjen i oss selv, må vi ha sans for henne» (ibid).

En av Hofmos tidlige kritikere, Paal Brekke, anmelder også denne samlingen, men stiller seg mer kritisk til de eksplisitt politiske diktene enn Nag og Straume. Brekke skriver i Dagbladet blant annet at Hofmo frembringer «en noe patetisk holdning til det menneskelige; den menneskelige angst og det menneskelige ansvar» (Brekke 1971). Eksakt hva Brekke legger i bruken av ordet «patetisk» er usikkert, da han ikke går videre inn på dette. Det kan være snakk om en vurdering av Hofmos retoriske register, men det kan også være at Brekke anser diktet som for ideologisk. En kan uansett lese det som at Hofmos sentrering rundt menneskets ansvar overfor hverandre, som går igjen i flere av hennes diktsamlinger og enkeltdikt, denne gangen ikke vurderes like positivt av Brekke. Han avslutter anmeldelsen med denne vurderingen: «Hun prøver visstnok også å være humoristisk over et så nåtids emne som vårt forhold til EEC. Dessverre er hun her så totalt utenfor, så hjelpeløs at jeg fort blir videre» (ibid).²⁶ Det kan synes som om Brekke anser Hofmos valg av tematikk for feilslått.

²⁶ EEC/European Economic Community (på norsk EØF/Europeiske Økonomiske Fellesskap) var forløperen til det vi i dag kjenner som EU. Både diktene «Avisene» og «Fellesmarkedet» tar opp EEC-debatten som foregikk i Norge på denne tiden.

En slik tolkning gjør jeg basert på ordbruken, hvor «visstnok» er med på å skape et inntrykk av at Brekke vurderer diktets tone og tematikk negativt. Det er noe tvetydig hvorvidt Brekke sikter til Hofmos bruk av humor eller det faktum at hun behandler et så dagsaktuelt og i hans øyne «verdslig» tema som EEC-debatten. Både bruken av «visstnok» og frasen «et så nåtids emne» bidrar til at tonen i anmeldelsen fremstår nedlatende. Også Bjørkly kommenterer i *Vagant* Brekkes anmeldelse, og leser den slik: «Og diktene som kommenterer dagsaktuell politikk (EEC, Uganda, Vietnam, Israel) blir av Brekke bedømt som «totalt hjelpeløse», «totalt utenfor»» (*Vagant* 1996, 41). Jeg leser det slik at vurderingene «totalt utenfor» og «hjelpeløs» er en vurdering av den humoristiske tonen i diktet, og at det er humoren som ikke slår an hos Brekke.

I en anmeldelse i *Dag og Tid* innleder Olav Dalgard sin anmeldelse av *Gjest på jorden* med et samfunnsmessig og politisk anslag hvor han også gir plass til en kort refleksjon rundt forholdet kunst/samfunn. Dalgard anser året 1971 for et år uten de store litterære utgivelsene og vurderer det slik at det er tilstanden i verdenssamfunnet som er årsaken til at de store kunstneriske produksjonene uteblir:

Mange legg all skyld på samfunnstilhøva, og går seg fast i den floken at det er meiningslaust å drive med kunst for kunstens skyld så lenge vi lever under trugsmålet av aukande giftgassar og atombombelager, som veks fra år til år, utan at menneska gjer noe radikalt (revolusjonært) for å avverga farane (Dalgard 1972).

Dalgard argumenterer for at mye av historiens beste kunstneriske bidrag er blitt til under svært vanskelige forhold. Det kan leses som at Hofmo skaper kunst under slike vanskelige forhold, etter Dalgards syn. Videre vurderes samlingen som «suveren», og Dalgard kommenterer til slutt: «La meg til slutt gjere merksam på at Gunvor Hofmo i mange aktuelle dikt syner at ho slett ikkje berre er oppteken med si eiga «merkelege sjel», men tar standpunkt til så vel Ho Chi Minh som Israel og fellesmarknaden».²⁷ Jeg leser det som at Dalgard her går i dialog med dem som anser Hofmo som for innovervendt og utilgjengelig. Dermed gjør også Dalgard plass til Hofmos mer eksplisitte politiske dikt og underbygger argumentet om at god kunst kan skapes i en tid hvor verdenssamfunnet kan oppleves truende. Videre vurderer han samlingen slik: «– Altså, lutter friske tonar!». Anmeldelsen formidler dermed begeistring over at noe nytt er kommet inn i Hofmos diktning, men også i den norske lyrikken generelt.

I *Tidens Krav* vurderer Petter Schramm diktene fra Hofmos sykehusopphold som

²⁷ Dalgard refererer her til diktene «Ho Chi Minh», «Israel» og «Fellesmarkedet».

særlig interessante, og leser dem slik; «Et avstumpet samfunnssyn holder våre innerste lyriske drifter i tømme. Vi plasseres i båser hvor vårt mentale mønster av lengsel og oppdrift drepes av samfunnsmaskineriets realiteter – levestandarden med alle sine reglementsbindinger» (Schramm 1971). Her plasseres enkelt dikt inn i en samfunnsmessig kontekst hvor samtiden gjør menneskesinnet sykt. Videre leser Schramm diktene i samlingen som formidlere av følgende: «En total forløsning av det antikke verdensbildet», og videre: «De går evig vidt utenfor rammen av kristen oppdragelse og litterære forordninger» (ibid). Slik jeg leser det uttrykker Hofmos diktning for Schramm en ny og egen verdensorden, i en slags motstand mot den virkelige verden. Videre kommenterer Schramm om diktene: «De beskjeftiger seg med det konstant sykelige, verdensfjerne individ brakt inn i en tid hvor det tvinges til å herde sine menneskelige behov for å tjene en større sammenheng: samfunnet» (ibid). Igjen vektlegger Schramm hvordan diktene formidler mennesket som sykelliggjøres av sin egen samtid og sitt eget samfunn. Schramm avslutter anmeldelsen slik: «Menneskets identitet er spennviddene i Gunvor Hofmos dikt i den siste samling. Vi trenger hennes verk og dype medlevelse blant oss» (ibid).

I sin anmeldelse for Fædrelandsvennen bruker anmelder Tore Austad noe plass på å gjøre rede for Hofmos opphold på sykehus, men påpeker videre: «Men diktene trenger ikke den bakgrunnen. De kan tale for seg selv. Skarpt og originalt sette naturbilder, en nesten synsk innlevelse i de aller innerste drivkrefter i menneskesinnet, et usvekket engasjement i tiden og verden utenfor» (Austad 1971). Slik leser dermed Austad et ytre engasjement inn i diktene og deres utsigelsespunkt. Det gjør også Geir Vestheim som anmelder samlingen for Glåmdalen. Vestheim vektlegger hvordan særlig den andre delen av samlingen gir uttrykk for at Hofmo «har ansvar for andre enn seg selv»: «Hun dikter om sykehus [...] Eller hun kan dikte om verdens opprørere, de som kjemper mot den vonde verden hun selv er en del av» (Vestheim 1971). Her siterer Vestheim diktet «Opprørere» med følgende linjer: «En stor død dør de/med skimrende lys over seg av ungdom/av frihet/satt i dagens selvfølgelige/klang av trygg hverdag/» (ibid).

Flere av anmeldelsene som kommer i kjølvannet av Hofmos tilbakekomst preges av en interesse for, eller påpekning av, hennes sykdomsperiode. Dette påvirker tilsynelatende også hvordan samlingen er blitt lest av flere kritikere. Enkelte knytter i større grad diktene opp mot angst- og lidelsestematikk, og legger det de vet om hennes mentale helse og sykehusopphold - i større eller mindre grad - til grunn for lesningene. Mange av anmeldelsene er langt mer personorienterte enn tekstorienterte. Samtidig; i *Gjest på jorden* finnes det eksplisitt politiske

dikt, hvor flere av disse blir tatt opp i anmeldelsene av samlingen. Det gjelder dikt som tar for seg konkrete hendelser, situasjoner eller skikkelser, både innen det dagsaktuelle og historiske. Det finnes i tillegg dikt som mer indirekte formidler et politisk engasjement, hvor de politiske elementene ikke er like åpenbare. Både Nag, Brekke og Dalgard går inn på enkeltdikt i samlingen, hvor Brekke og Dalgard begge er særlig opptatt av Hofmos engasjement i E.E.C debatten. Dalgard anser disse diktene som et resultat av en kunstnerisk prosess under vanskelige vilkår. Dalgard påpeker hvordan Hofmo er en dikter som til tross for personlige utfordringer evner å se utover, og skape kunst ut av det hun ser. Brekke på sin side omtaler tematikken i eksempelvis «Avisene» og «Fellesmarkedet» som verdslig, og jeg vurderer det slik at han ikke anser E.E.C debatten for å egne seg som poetisk materiale. I Brekkes omtale av diktenes hjelpeløshet og utenforskap ligger det kan hende også en vurdering av Hofmo selv som utenfor, uten evne til å helt nå frem med diktenes budskap. En slik vurdering anser jeg i så fall som en motsetning til Dalgards vurdering av Hofmo som en som oppfatter og fortolker det som skjer rundt seg på en tids- og samfunnsmessig presis måte.

November utkommer høsten 1972, og i denne samlingen blir det samfunnsmessige og dagsaktuelle trukket frem av flere kritikere, om enn ikke i like stor grad som ved utgivelsen av *Gjest på jorden*. I Aftenposten beskriver Eilif Straume diktene som «konstante angrep på det hun kaller besteborgernes lokale sovemedisin mot universets våkenhet» (Straume 1972). Videre kommenterer han: «Det er dikt som uten videre går inn i den største internasjonale sammenheng» (ibid). Dermed setter Straume Hofmos nye dikt inn i en internasjonal kontekst, og vurderer henne som en dikter som er vendt utover mot verdenssamfunnet og menneskene i det, i motsetning til de kritikerne som i større grad er opptatt av Hofmos innadvendthet og utilgjengelighet.

Finn Bjørseth følger Straume i sin fremheving av Hofmos dagsaktuelle diktning når han anmelder samlingen for Bergens Tidende. Bjørseth kommer midlertid med en tydelig påpekning: «Etter undertegnedes mening interesserer ikke den helsemessige bakgrunnen i samme grad som den samtidshistoriske forklaringen på at diktene blir som de blir» (Bjørseth 1972). Dette kan leses som et tydelig signal til de kritikerne som ved Hofmos tilbakekomst brukte mye spalteplass på å kommentere hennes sykdomshistorikk og sykehusopphold. I Bjørseths øyne vurderes den samtidshistoriske konteksten som langt mer interessant for lesningen av diktene. Han går videre så langt som å forsvare Hofmos diktning mot dem han mener feilleser tekstene når han påpeker at: «de antydete medisinske «årsaker» i virkeligheten tåkelegger og bortforklarer det hun egentlig vil ha sagt, og det er ikke hennes skyld» (ibid).

Her må en anta at «skylden» av Bjørseth legges på de som leste Hofmos nye samlinger med det Bjørseth anser som i overkant psykologiske øyne. Men også Bjørseth tillegger Hofmos diktning en intensjon og et konkret utsigelsespunkt: «Gunvor Hofmo skriver slik hun gjør fordi hun sterkere enn de fleste har opplevd menneskehetens og menneskesinnets globale ulykke, enten vi snakker om de utplyndrede u-landene hjerte-skjærende lidelser, eller de forspiste i-landenes forbrukertragedie» (ibid). Dermed legger Bjørseth Hofmos engasjement i verdenssamfunnet til grunn for diktens kontekst. Videre påpeker Bjørseth hvordan et slikt engasjement kan påvirke en dikter som tar innover seg «menneskesinnets globale ulykke»: «Det koster å finne hvordan det i virkeligheten står til i verden, og det koster selvfølgelig mer å stå frem og forkynne det for alt folket» (ibid).

Blant dem som ikke i like stor grad leser en politisk kontekst inn i diktene i *November*, finner vi kritikerne Ola Moe og Svein Døvle Larsen. Adresseavisens Ola Moe leser tilsynelatende Hofmos diktning slik: «Tidligere sprang diktene kanskje tydeligere ut av aktuell samtidsopplevelse og private forhold» (Moe 1972). Døvle Larsen skriver dette om samlingen i Tønsberg Blad: «I *November* taler hun lavmælt og uten opprør» (Larsen 1972). Det kan synes som at Moe og Døvle Larsen ikke leser det samme «opprøret» eller samfunnsmessige engasjementet inn i samlingen som de ovennevnte kritikerne gjør, men det blir dermed tydelig at dette engasjementet er et element de har vært oppmerksomme på ved tidligere utgivelser.

Samtidsorientering og kampvilje

Så lenge siden. At gatene
var fylt av uskyldig larm
at de sparket fotball
på løkka i de hete julikvelder
der hundekjeksene sto som
en geriljastyrke i bakhold
og duftet bittert av kveld.

– Gunvor Hofmo
Utdrag fra «Et skudd i Belfast» (1973)

Av samlingene som utgis på 70-tallet er *Veisperringer* (1973) etter mine funn den samlingen som sammen med *Gjest på jorden* får mest oppmerksomhet for sine politiske dikt. Eilif

Straume anmelder nok en gang Hofmos samling for Aftenposten og legger vekt på hvordan diktene både balanserer det han omtaler som «poesi av sjelden renhet» og «...vår aktuelle politiske virkelighet som for eksempel «Et skudd i Belfast» (Straume 1973). Dagbladets Ingar Skrede vurderer Hofmo som noe «fjern», men påpeker samtidig viktigheten av å ikke kun lese henne slik: «Det er riktignok forferdelig lett å presse sånt for langt, her er mange elementer som peker i andre retninger, både mot samtidsorientering og kampvilje» (Skrede 1973). Dermed velger Skrede å legge en historisk og samfunnsmessig kontekst til grunn for sin lesning av samlingen. I *Dag og Tid* har anmeldelsen av *Veisperringer* fått undertittelen «Politiske dikt» og dermed formidles det eksplisitt politiske anslaget i mange av diktene i *Veisperringer* som noe helt vesentlig for samlingen. Paal Helge Haugen vurderer samlingen blant annet slik: «Eit viktig element er også dei opest politiske dikta, vi har før nemnt «Barndommens onkel Rolf»; nemnast kunne også «Et skudd i Belfast» og Vietnamdiktet «Fred» (Haugen 1973).²⁸ Haugen anser altså de politiske diktene som viktige for samlingen, en holdning som underbygges av at han velger å la «politiske dikt» stå som undertittel.

Else Breen og Eli Oftedal er kritikere som også trekker frem det dagsaktuelle engasjementet i Hofmos samling som noe særskilt. Breen skriver blant annet under tittelen «Innsyn og utsyn» i *Vårt Land*: «Og hele veien merker vi det samme utsyn som i forrige diktsamling, hvor forfatterinnen tar inn verden omkring i små treffende bilder – krigsofrene med armproteser på rismarken, lossearbeidernes jobbing, barndommens onkel Rolf...» (Breen 1973).²⁹ I *VG* vurderer Oftedal det dagsaktuelle i diktene som positivt for samlingen: «Akkurat dette gir boka ei ekstra dimensjon. Desse fine og vare stemningane eller signala fra ei anna verd er eit uhyre verdifullt tilskot til mykje av dagens sakrealisme» (Oftedal 1974). Her leser jeg det som at Oftedal legger seg på linje med Straume i å vektlegge hvordan Hofmo kombinerer det rene og vare i diktene med det rent dagsaktuelle, og hvordan dette til sammen anses som et kvalitetstegn. Oftedal påpeker i tillegg: «Tilsynelatende har dei eit innhold som kvar nokonlunde velorientert avislesar vil nikka gjenkjennande til; her er engasjement i samtida med stikkord som Belfast, og ei innlevingsevne så intens at lesaren blir riven med på sine eiga avgrensa premissar» (ibid). Det er etter Oftedals lesning dermed tale om tydelig dagsaktuelle dikt som rent tematisk er lett tilgjengelige for leseren, med et tydelig dikterengasjement som for Oftedal oppleves som svært tilstedeværende.

Det kosmiske og guddommelige i Hofmos diktning har i samtidsresepsjonen fått mye

²⁸ «Barndommens onkel Rolf» omhandler Gunvor Hofmos onkel Rolf Hofmo.

²⁹ Breen refererer her blant annet til diktene «Barndommens onkel Rolf» og «Vietnam».

oppmerksomhet, også i *Veisperringer*. Odd Solumsmoen skriver i Arbeiderbladet følgende: «Gunvor Hofmo beveger seg i sfærer hvor det er mer sannsynlig at hun vil møte Hölderlin enn for eksempel redaktøren i Klassekampen».³⁰ En kan tenke seg at Solumsmoen kommentar om Hölderlin er ment å rette seg mot det guddommelige i Hofmos diktning, og jeg leser det som at Solumsmoen anser dette elementet ved diktningen til å prege tekstene i langt større grad enn det samfunnsmessige – derav bruken av Hölderlin og Klassekampens redaktør som et slags motsetningspar. En slik holdning underbygges videre av utsagnet «Selv et dikt om skuddveksling i Belfast greier Gunvor Hofmo å gi et kosmisk perspektiv». Sitatet leser jeg som en mer negativ vurdering av Hofmos blanding av det som Oftedal og Straume kaller «rent» eller «vart» og det eksplisitt politiske. Det kan også leses som at Solumsmoen i helhet vurderer det kosmiske ved Hofmos dikt som i overkant vidløftig.

Hofmo utgir ytterlige tre diktsamlinger på 70-tallet: *Mellomspill* (1974), *Hva fanger natten* (1976) og *Det er sent* (1978). Det kan synes som at kritikerne leser en tilbaketrekning inn i diktsamlingene som utgis etter *Veisperringer*. Der hvor det politiske får relativt stor plass i mange av anmeldelsene på starten av 70-tallet, blir ikke denne tematikken tatt opp i noen særlig grad i anmeldelsene av *Mellomspill*, *Hva fanger natten* og *Det er sent*. Vårt Lands Thor Sørheim går i sin anmeldelse av *Mellomspill* tilbake til utgivelsen av *Gjest på jorden* og *November* og påpeker at hun med disse utgivelsene formidlet en «enklere og mer politisk bevisst lyrikk»: «Med sine friske og nyanserte bilder forteller hun mer om menneskets vilkår på jorda enn all verdens politiske begreper» (Sørheim 1975). *Veisperringer* og *Mellomspill* derimot holder ikke samme nivå, ifølge Sørheim.

I en anmeldelse av *Det er sent* i Dagbladet innleder Simen Skjøsberg anmeldelsen slik: «De tilløpene til aggresjon – eller vilje til kamp – vi har funnet i noen av Gunvor Hofmos tidligere dikt, er nå forsvunnet. Tilbake er en dyp resignasjon» (Skjøsberg 1978). Det kan synes som at Skjøsberg ikke finner det samme engasjementet hos Hofmo som tidligere, men han poengterer videre at diktene også vender seg utover: «Men så dukker det opp andre dikt som er fullstendig nye og umiddelbare i sin fortvilelse over menneskets vilkår» (ibid). Skjøsberg avslutter anmeldelsen med følgende: «I andre dikt viser hun at hun slett ikke er vendt bare mot sine individuelle problemer løst fra vår felles, jordiske situasjon [...] Det er dikt som røper engasjement i det levende livet rundt oss» (ibid). Et visst engasjement finner Skjøsberg dermed allikevel i det som blir Hofmos siste utgivelse i dette tiåret.

³⁰ Den tyske forfatteren Friederich Hölderlin (1770 – 1843) hadde studert teologi, og var særlig kjent for å skrive hymner.

Etter mine funn representerer 1970-tallet et skifte i den delen av Hofmo-resepsjonen som foregår i dagspressen. Diktene blir fremdeles ansett for å være private, utilgjengelige, mystiske og kosmiske. Lidelsestematikk og Kristussymboler får fremdeles stor oppmerksomhet, men også det dagsaktuelle, samfunnsmessige og politiske får relativt stor plass i en ikke ubetydelig andel av anmelderiet. «Politisk», «opprør» og «engasjement» er betegnelser som går igjen i beskrivelsene av både enkelt dikt og forfatter. Dikt som omhandler politiske enkeltfigurer, konflikter i andre land, forskjeller mellom mennesker i verdenssamfunnet, samt politiske enkeltsaker får i flere anmeldelser stor plass. Dette er en mer eksplisitt måte å sette Hofmo inn i en politisk og samfunnsmessig kontekst på enn ved majoriteten av tidligere samlinger.³¹ Tilbakemeldingene er jevnt over positive hos kritikerne, og de vurderer stort sett disse elementene ved Hofmos diktning positivt.

Tilbaketrekning og resignasjon

Nå blir Drømmene fugler
som flyr fra Tiggeren
og den Hjemløse
og skaper et evig rede
av lys og sorg
i kosmos

– Gunvor Hofmo
Utdrag fra «Nå tømmer Natten» (1981)

Hofmo utgir sin tolvte diktsamlingen *Nå har hendene rørt meg* høsten 1981. Nils-Aage Sørgaard anmelder samlingen for Fædrelandsvennen, hvor han legger stor vekt på Hofmos private situasjon og tydelig leser diktene ut fra denne. Isolasjon og depressivitet preger etter Sørgaards lesning *både* forfatteren og diktene, som Sørgaard vurderer som svært gode. Sørgaard refererer til *Gjest på jorden* når han skriver: «Og var der dessuten ikke et tegn til utadvendthet? Man hadde blant annet registrert en tekst som omhandlet EF-debatten her hjemme» (Sørgaard 1981). Denne utadvendtheten var slik jeg leser Sørgaards kommentarer etterlengtet, men kortvarig:

³¹ I anmeldelsene av debuten *Jeg vil hjem til menneskene* blir samlingen og flere enkelt dikt satt inn i en krigskontekst.

Men «åpningen» man mente å se, kom likevel ikke [...] I stedet kom der 5 nye samlinger på rekke og rad. Samtlige – denne siste inkludert – lot oss møte den Gunvor Hofmo vi fra før var fortrolige med (ibid).

I de fem neste samlingene kan det virke som om Sørgaard ikke leser den samme utadvendtheten som han fant i *Gjest på jorden*, til tross for at de to samlingene som utkommer etter denne, *November* og *Veisperringer*, inneholder flere politiske dikt samt dikt av mer implisitt samfunnsmessig karakter. På den annen side er han i selskap av andre kritikere som mener Hofmos diktning lukker seg mot slutten av tiåret. Der hvor Sørgaard leser en depressiv tone i diktene, leser derimot Nationens Sigrid Bø Grønstøl en optimisme inn i diktene i *Nå har hendene rørt meg*. Under tittelen «Gripande rapport frå ein kjempande kunstnar» skriver Grønstøl: «Optimismen i Gunvor Hofmo sin siste diktsamling gjer djupt inntrykk fordi han er så dyrekjøpt og grundig fundert. Det er ein knust generasjon si lidning diktaren har kjempa seg gjennom» (Grønstøl 1981). Grønstøl er flere tiår senere på linje med Brekke når hun understreker at en er nødt til å lese Hofmo fra samling til samling for å forstå hennes symbolbruk, og hvordan denne bidrar til diktningen som et helhetlig uttrykk for krigens konsekvenser både på personlig, mellommenneskelig og samfunnsmessig nivå. Grønstøl vektlegger symbolbruken som årsak til at «Gunvor Hofmo i 50- og 60-åra «forsvann» for mange lesarar og kritikarar» (ibid). Symbolbruken blir også årsaken til at disse kritikerne omtalte Hofmo som «privat, innovervendt, upolitisk», i følge Grønstøl, som kaller det for et «kommunikasjonsbrudd» (ibid). Jeg leser det dermed som at Grønstøl ikke nødvendigvis anser Hofmos diktning for å være av en slik privat, innovervendt eller upolitisk karakter, men at hun vurderer det dithen at en må opparbeide seg en form for kompetanse når det kommer til å kunne kode Hofmos symbolbruk for å nå frem til diktens betydning.

Jan Erik Vold anmelder *Nå har hendene rørt meg* for Dagbladet i oktober 1981, hans første av flere anmeldelser av Hofmos samlinger. Vold deler Hofmos diktning inn i to faser: Den første fasen gjelder årene 1946–1955, og den andre fasen gjelder (ved anmeldelsens dato) for årene 1971–1981.³² Om den første fasen skriver Vold følgende: «I sin første diktning ble Gunvor Hofmo det man har kalt en tidstypisk lyriker for lesere som delte hennes opplevelse av det verdenssammenbrudd som krigen, og den i Hiroshima påbegynte freden, innebar», og videre: «Også en leser av i dag vil kunne ta del i hennes kvalme-fornemmelser fra en Harry Truman og Einar Gerhardsen-tid, der friske etterkrigsspatak krevdes og blokkallianser

³² Den andre fasen er etter Hofmos død ansett for å gjelde årene 1971–1995.

oppstod» (Vold 1981). Det kan fremstå som om Vold her vektlegger en politisk dimensjon ved Hofmos tidlige diktning når han vurderer diktene som formidlere av «kvalme-fornemmelser», som videre settes inn i en politisk kontekst ved benevnelsen av både Harry Truman og Einar Gerhardsen. «Etterkrigsspatakene» refererer antageligvis til det gjenoppreisningsarbeidet som ble vektlagt etter andre verdenskrig samt fokuset på fremtidsoptimisme som preget myndighetenes kommunikasjon utad til folket. Flere kritikere har påpekt hvordan Hofmos diktning kan leses som en motstand mot denne optimismen og det snarlige kravet om å se fremover etter krigens slutt. Om Hofmos diktning i det Vold kaller «den andre fasen» av hennes forfatterskap, skriver han følgende: «Her og der i hennes nyere diktning dukker riktignok politiske aktualiteter opp: Fellesmarkedet, Ho Chi Minh, Israel og skudd i Belfast – Men dette har i liten grad forskjøvet tyngdepunktet i hennes problematikk» (ibid). Vold finner plass til å kommentere Hofmos politiske dikt i de senere diktsamlingene, men det fremstår ikke som om han anser dem for typiske for hennes diktning i noen særlig grad. Han vektlegger i større grad samfunnskonteksten i hennes tidligere etterkrigsdikt, enn han gjør for samlingene som utkommer etter 1971. Der hvor flere kritikere påpeker at de senere politiske diktene bringer noe nytt inn i forfatterskapet, kan det virke som om Vold er av en annen oppfatning.

Psykolog Rut Nervik fremhever i en kronikk i Adresseavisen det politiske engasjement i Hofmos forfatterskap:

I flere av sine store praktfulle dikt besynger hun lidelsen slik den arter seg i verdenspolitisk sammenheng med ungdom som gjennomhulles av kuler, barn som fratras sin barndom der de lever ansikt til ansikt med døden, fanger som glemmes og råtner bort i fengsler, fargede som krenkes og undertrykkes, mennesker som er på flukt mens deres hud brenner, barn som er blitt myrdet i hundretusener i gasskamre (Nervik 1982).

Her refererer Nervik til dikt fra flere av Hofmos tidlige og senere samlinger. Diktene formidler en krigs- og holocaust tematikk, og tematiserer videre Vietnamkrigen og raseforfølgelse til menneskenes individuelle og kollektive lidelse som konsekvenser av verdens kriser. Nervik gjør et poeng ut av at denne lidelsen er *verdenspolitisk*, hun anser dermed Hofmos forfatterskap for å vende seg utover mot det som skjer, ikke bare i Norge, men også i verdenssamfunnet. Diktene vurderes som eksplisitt politiske av Nervik, ikke bare generelt etiske, medmenneskelige eller engasjerte.

I 1984 og 1986 utgis ytterligere to samlinger; *Gi meg til berget* og *Stjernene og barndommen*. Jeg finner ingen avisanmeldelser i dagspressen som gir noen vurdering av en eventuell tilstedeværende historisk, samfunnsmessig eller politisk kontekst i samlingenes dikt. For disse samlingene er også antallet anmeldelser redusert i forhold til tidligere utgivelser.

Petter Myhr skriver i sin anmeldelse for Namdal Arbeiderblad om *Gi meg til berget*: «Hele hennes forfatterskap er sentrert om begrepet «Gud»» (Namdal Arbeiderblad, 23.11.1984). Med en slik lesning av Hofmos forfatterskap fastslår Myhr hva som er det helt sentrale i hennes diktning. Tor Obrestad i Stavanger Aftenblad antyder at diktene forankring i samtiden, som flere kritikere har vektlagt i sine anmeldelser av Hofmos tidligere produksjon, ikke er til stede i det hele tatt i denne samlingen: «Dette er dikt så heilt utenom tida, så heilt utenom det dagsaktuelle» (Obrestad 1984). Myhr anser tilsynelatende hele Hofmos prosjekt for å være forankret i et gudsbegrep, mens Obrestad på sin side ikke finner igjen noe av den samfunnsmessige orienteringen i diktene i *Gi meg til berget*. Obrestads lesning viser til en tendens som også var til stede i lesningene og kritikken av forrige utgivelse, *Nå har hendene rørt meg*. Gjennom kritikken fremstår det dermed som om Hofmos samfunnsmessige og politiske engasjement ikke er tilstedeværende i disse samlingene.

I 1987 publiserer Hofmo samlingen *Nabot*. To år senere følger samlingen *Ord til bilder* (1989). Om disse er også anmeldelsene færre enn tidligere, og det er svært få som gjør et poeng av det samfunnsmessige eller politiske også i anmeldelsene av disse samlingene. Om *Nabot* skriver Vårt Lands Olav Egil Aune under tittelen «Refsende dikterprofet»: «Klart ser hun utroskapen og usannhetene i verden, brutalt setter hun dem på spydet. Bak alle utropstegn lyder ropet: Rettferdighet vil skje!» (Aune 1987). Hva nøyaktig «utroskapen» og «usannhetene» refererer til fremstår noe uklart, og dette tydeliggjøres ikke videre i anmeldelsen. Videre er det sannsynlig at Aune leser et engasjement inn i samlingen: at Hofmo i Aunes lesning setter verdens utroskap og usannheter «på spydet» understreker at Aune anser diktene for å formidle et engasjement som gjelder noe utenfor Hofmo selv. I anmeldelsens innledning går Aune tilbake til Hofmos tidlige diktning: «Med ung følsomhet reagerte hun i sine første samlinger for rundt førti år siden, på krigens brutale meningsløshet, på alt den hadde ødelagt av sammenheng i tilværelsen» (ibid). Her innleder Aune anmeldelsen med å referere til Hofmos sterke engasjement hva angikk krigen, og fortsetter slik: «I dag bærer den klare myndighet gjennom alt hun skriver, hun har erfart sine ord – og spiller dem ut på profetens toner» (ibid). Jeg leser det slik at «myndighet» refererer tilbake til den tonen som fantes i samlingene som ble utgitt etter krigen, og at Aune finner den samme poetiske røsten i

Nabot. Aune tolker videre tonen i *Nabot* slik: «Hun har samvittighet for en såret verden, derfor malmen i stemmen» (ibid).³³ «Malmen i stemmen» kan referere tilbake til alvorligheten og myndigheten Aune finner i diktenes tone. Jeg leser dermed Aune slik at han oppfatter det som at diktjeget har noe viktig det ønsker å formidle, og at dette formidles med alvorlighet og bestemthet. En slik formidling eller engasjement har flere kritikere pekt på som essensielt ved Hofmos diktning fra hennes debut og videre gjennom forfatterskapet. Anmeldelsens hovedpoeng sentreres videre rundt Hofmos gudsbegrep og diktenes gammeltestamentlige tematikk, som presenteres allerede i samlingens tittel.³⁴

I Fædrelandsvennen gjør Nils-Aage Sørgaard Hofmos private helsetilstand til et poeng i sin anmeldelse av samlingen *Ord til bilder*. Under tittelen «Seeren Gunvor Hofmo» innledes anmeldelsen slik: «Vi vil jo så gjerne ha henne inn til oss, for alltid og på alle måter, ikke bare i diktene. Og hun vil jo gjerne selv også, Gunvor Hofmo» (Sørgaard 1989). Jeg leser dette utsagnet som en noe sentimental og inderlig måte å påpeke Hofmos utilgjengelighet på. Jeg antar at Sørgaard ikke bare refererer til diktenes utilgjengelighet, som kritikere har poengtert opp gjennom årene, men også til Hofmos private natur.³⁵ Videre skriver Sørgaard: «Sykdommen har lenket henne til institusjonens firkantede liv. Bare i diktene når hun fram til menneskene utenfor» (ibid). Dette er et av de mer tydelige eksemplene på hvordan enkelte kritikere tenderte mot å knytte diktene eksplisitt til Hofmos person og privatliv, samt hvordan enkelte brukte hennes helsetilstand til å forklare diktenes tematikk. I Sørgaards lesning av Hofmos diktning er hun den «syke» som når frem til «oss», de «friske». Om utgivelsen i 1971 vektlegger Sørgaard hvordan Hofmo tidligere har vært mer tilgjengelig og åpen i sin diktning:

Men det har hendt at vi har trodde hun var på vei tilbake: for eksempel da hun i 1971 gav ut den fine samlingen «Gjest på jorden» som hun fikk kritikerprisen for. Stod der ikke i den noe så verdslig og hverdagslig og politisk av alle ting som EF! Det gjorde at vi tenkte og håpet: nå kommer hun. Så viste det seg å likevel bli med diktene (ibid).

Her setter Sørgaard likhetstegn mellom Hofmos sykdom og diktenes utilgjengelighet. Når Hofmo i 1971 skriver mer åpne, samfunnsmessige og politiske dikt er hun etter Sørgaards lesning «på vei tilbake». En slik type diktning fremstår som et sunnhetstegn i Sørgaards øyne,

³³ «Malmen» antar jeg at her er brukt i overført betydning som «kjernefull», «rik» eller kraftig» jf. Norsk akademisk ordbok.

³⁴ Tittelen *Nabot* refererer til den bibelske skikkelsen Nabot.

³⁵ Det er kjent gjennom Volds Hofmo-biografi, flere brev samt uttalelser fra dem som kjente henne at Hofmo levde svært isolert. Hofmo deltok fra og med starten av 1950-tallet aldri selv på litterære arrangementer, eller lot seg intervju.

og dermed også et tegn på Hofmos tilfriskning. Når han om *Ord til bilder* skriver at Hofmo gjennom sine dikt oppnår kontakt med «oss friske» fra sitt «daglige, dype mørke», leser jeg det som at Sørgaard til en viss grad også vektlegger Hofmos helsetilstand som diktenes utsigelsespunkt. Når det er nevnt er det ingenting i anmeldelsen som tyder på at Sørgaard vurderer diktenes utilgjengelighet og mørke negativt, og samlingen vurderes i sin helhet positivt. Til tross for dette mener jeg at det er verdt å merke seg at Sørgaard omtaler *Gjest på jorden* som den «fine» samlingen, og at den politiske diktningen vekket et «håp» i det Sørgaard omtaler som et «vi». Med dette «viet» antar jeg at Sørgaard refererer til Hofmos kritikere, lesere og bransjen generelt. Håpet og troen på at Hofmo er «på vei tilbake» er en tendens jeg registrerer i flere av mine funn allerede fra debuten. Dette håpet rettes mot et ønske om positivitet i diktenes tone, en lettere tilgjengelig og lesbar diktning, men senere også mot Hofmos sosiale og kollegiale tilbakekomst til bransjen.

Om Hofmos utgivelser på 80-tallet finner jeg at kritikere sjeldent er negative til Hofmos diktning, og det er en bred enighet om at Hofmo fremdeles er en av Norges største lyrikere, og at diktene er av god litterær kvalitet. Videre registrerer jeg riktignok at antallet anmeldelser svinger i større grad enn ved tidligere tiår, og at det fra midten av tiåret foreligger færre anmeldelser enn ved tidligere utgivelser. Dette kan trolig tenkes å være en generell trend når det gjelder avisanmeldelsene på 1980-tallet.

Videre finner jeg at det særlig for tiårets første utgivelser eksisterer en fordeling mellom de kritikere som leser en samfunnsmessig og politisk kontekst inn i Hofmos diktning og de kritikere som ikke vektlegger en slik kontekst i det hele tatt. Dette gjelder særlig *Nå har hendende rørt meg* fra 1981. For utgivelsene fra midten av 1980-tallet er det svært få kritikere som gjør plass til en slik eksplisitt kontekst, utover å poengtere fraværet av den. Når det er nevnt finner jeg at enkelte kritikere er inne på Hofmos engasjement, men at dette engasjement leses som et uttrykk for en personlig etikk og en generell medmenneskelighet. Til tross for dette finner jeg at enkelte av disse anmeldelsene tar opp i seg Hofmos samfunnsmessige og politiske diktning på en mer implisitt måte.

Det politiske som et gjennomgående element ved Hofmos forfatterskap

Noe som varsler
trommer i en dirrende
het jungel
er deres svarte sanger
De bøyer grenene til side
og danser
Gud og evighet danser
de tvers gjennom
Saftige frukter henger
i bevisstheten
og krystes så saften
renner over deres tanker.

Men snart skal fruktene
henge på virkelige trær
og høstes av virkelige
hender

– Gunvor Hofmo
«Sør-Afrika» (1991)

Hofmo utgir fire diktsamlinger mellom 1990 og 1994: *Fuglen* (1990), *Navnløst er alt i natten* (1991), *Tiden* (1992) og *Epilog* (1994). *Navnløst er alt i natten* (1991) utkommer i anledning hennes 70-årsdag, og er Hofmos 18 samling. Dette bærer kritikken av samlingen preg av, de fleste tekstene fungerer som anmeldelser, men også som lengre og mer oppsummerende kritikker av Hofmos forfatterskap. At det er snakk om et jubileum antar jeg er årsaken til at det etter mine funn foreligger langt flere anmeldelser av *Navnløst er alt i natten* enn det gjorde for de siste foregående samlingene fra midten av 80-tallet.

I Aftenposten er det igjen Eilif Straume som anmelder Hofmos nye samling. Om samlingens tematikk bruker Straume stikkord som «Israels folk» og «Det gamle testamentets beretninger», men han tilføyer i tillegg: «Andre stikkord er det politiske, som aldri får noen bred plass, men nesten alltid er der – i form av dikt, eller en overskrift. Denne gangen ble det Sør-Afrika» (Straume 1991). I dette sitatet vektlegger Straume det politiske som et gjennomgående element ved hele Hofmos forfatterskap; det politiske er der nesten alltid enten det er eksplisitt gjennom diktets tematikk, eller mer implisitt, som eksempelvis i en overskrift. Straume påpeker imidlertid at det politiske «aldri» får noen utpreget posisjon i Hofmos

diktning.

Jan Erik Volds kritikk av *Navnløst er alt i natten* står på trykk i Klassekampen 29.06.1991, dagen før Hofmo fyller 70 år. Under tittelen «En stor europeisk poet» skriver Vold om Hofmos diktning at lidelsen og gudsbegrepet er vesentlig for Hofmos forfatterskap; «Mennesket sorg, tilværelsens mørke, Guds ikke-inngripen i verdens grusomheter – det er den store smerte i Gunvor Hofmos diktning» (Vold 1991). Her trekker Vold frem diktet «En Jobs fortvilelse...» fra den nyeste samlingen, og siterer følgende linjer fra diktet:

av flyktingens
bitre sorg
i nakne hotellrum,
av døde og døende
i sønderskutte gater
av barn, radmagre
som gjerdestaur

– Gunvor Hofmo (1990)

Vold konkretiserer i anmeldelsen mye av den tematikken i Hofmos diktning som har vært gjenstand for kritikernes oppmerksomhet gjennom forfatterskapet; lidelsen, mørket og det religiøse/bibelske. Vold påpeker også en mer samfunnsrettet tematikk: «Mer aktivt agerende, med truende perspektiver, er et av diktene fra årets samling: «Sør-Afrika» (ibid). Vold trekker i likhet med Straume frem diktet «Sør-Afrika» som et eksempel på en mer engasjert diktning enn tidligere. Vold benytter seg i motsetning til Straume ikke av det politiske begrepet, men kaller diktet «aktivt agerende». Diktet settes inn i en større samfunnsmessig engasjert sammenheng, hvor diktet leses som en reaksjon og en handling som springer ut av dette engasjementet.

Liv Riiser anmelder *Navnløst er alt i natten* for Vårt Land, og går dypere inn på Hofmos behandling av dagsaktuelle temaer enn de fleste av sine kritikerkolleger. Om Hofmos diktning skriver Riiser:

Diktene pendler mellom to ytterpunkter som nok har en tettere forbindelse enn det først kan se ut til. De er presentert side om side i boka selv om den tematiske

sammenhengen kan synes å mangle. Er det som jeg tror er dette et bevisst trekk fra forfatterens side [...] På den ene kanten finner vi diktene som handler om urett, overgrep, maktbegjær – og om de bitre fruktene som henger på slike trær. Her beveger hun seg både språklig og tematisk tett inntil en gammeltestamentlig forestillingskrets, øser av de bibelske fortellingens dype brønn. Og hele tiden holder hun forbindelsen tett, tett til vår egen virkelighet (Riiser 1991).

Riiser legger til grunn en sterk sammenheng mellom Hofmos bruk av det gammeltestamentlige og bibelske, og hennes samfunnsmessige og mellommenneskelige engasjement. Slik jeg leser Riiser benytter Hofmo etter hennes syn seg av bibelsk tematikk og symbolikk for å formidle et engasjement i det dagsaktuelle. En slik lesning underbygges av Riiser:

På denne måten skaper hun bilder for vår egen tid. De refererer til dagsaktuelle hendelser som i diktet «Babylon». Eller de baner vei videre, gjennom det konkrete, til våre kår som mennesker på jorden, som i diktene «Tilbake til Babel» eller «Og Israel». I slike dikt kan en kjenne harmen over verden slik den ser ut, høre varselropet fra en seer med et vidt perspektiv på menneskelivet [...] Slik knytter hun forbindelser til det levende i seg, til følsomheten, innsikten, opprøret, rettferdighetstrangen (ibid).

Riiser kommenterer her hvordan Hofmo bruker bibelske og gammeltestamentlige elementer for å kommunisere et budskap som omhandler samtiden. Riiser poengterer også Hofmos «opprør», som enkelte andre kritikere har vært inne på i sin kritikk av Hofmos diktning helt siden hennes debut. I denne anmeldelsen er Riiser en av få kritikere som går langt i å sette Hofmos engasjement inn i et større dikterisk prosjekt, hvor det engasjerte, politiske eller samfunnsmessige knyttes sammen med det religiøse og bibelske.

Noen måneder senere legger Agderpostens Tor Liltved seg tett på Riiser, når han i sin anmeldelse vektlegger hvordan diktene i samlingen formidler en innsikt i hva som foregår i diktenes samtid; «Flere av diktene i *Navnløst er alt i natten* handler om urett og maktovergrep. Diktet «Sør-Afrika» forteller om hennes engasjement i en tragisk konflikt» (Liltved 1991). Liltved legger seg her tett opptil andre kritikeres beskrivelser av samlingen. Liltved benytter seg som Riiser av begreper som «urett» og «maktovergrep», mens avisens tittel «En stor poet» ligner Volds tittel «En stor europeisk poet», som Liltved også refererer til i sin tekst. Forbindelsen mellom det gammeltestamentlige og det dagsaktuelle, som Riiser redegjør for i sin kritikk i juni samme år, blir videre poengtert av Liltved: «I dikt som

«Babylon», «Tilbake fra Babel», «Israel vil gå til krig mot Benjamin» og «Og Israel» tar hun utgangspunkt i aktuelle begivenheter, men former stoffet i et bibelsk språk og en gammeltestamentlig atmosfære» (ibid). Hofmos symbol- og språkbruk blir igjen satt i direkte sammenheng med hennes valg av tematikk, og Liltveds kritikk bidrar dermed med en lesning av disse elementene som sterkt forbundet med hverandre, i motsetning til majoriteten av kritikere som i sine anmeldelser ikke vektlegger noen forbindelse mellom disse. Hvorvidt Liltveds lesning er inspirert av eksempelvis Riiser er uvisst, men benevnelsen av blant annet Volds kritikk fra samme år kan tyde på at Liltved er oppdatert når det gjelder tidligere anmeldelser og lesninger.

Hofmos siste diktsamling *Epilog* utkommer i 1994. Etter mine funn er det ingen av kritikken som i særlig grad er opptatt av en samfunnsmessig eller politisk kontekst i denne samlingen. I Fædrelandsvennen innleder Rolf Langstrøm sin anmeldelse med å vektlegge hvordan Hofmo sine første samlinger særlig er konsentrert rundt både en privat og allmenn krigskontekst: «Gunvor Hofmo minnes sin jødiske venninne som ble brent med tusener andre i en av Hitlers utryddelsesleirer. Og etterkrigstiden, som skulle bringe lysere dager, lar henne møte nye kriger og angsten for atombomben» (Langstrøm 1994). Etter Langstrøms lesning er Hofmos diktning i senere samlinger en videreføring av den tematikken som preger de første. Langstrøm poengterer hvordan Hofmos formidling av verdenssamfunnets kriser ikke ender med andre verdenskrig, og vektlegger her hvordan Hofmo flytter fokuset over på nye hendelser i samtiden. Om Hofmo etter 1971 skriver Langstrøm videre: «hun knytter tråden tilbake til de første bøkene der hun tar opp aktuelle ting, politikk og samtid» (ibid).

Kritikken av Hofmos første samling på 1990-tallet følger noe av den samme tendensen jeg finner for samlingene utgitt på starten av 70-tallet. Hofmo blir igjen anerkjent som en lyriker som er engasjert i sin tids aktualiteter, også på et politisk nivå. Allikevel er det verdt å merke seg at det kun er et fåtall anmeldelser som eksplisitt tar for seg en slik tematikk. Særlig Riiser skiller seg ut når hun i sin kritikk gjør en analyse av Hofmos språk og tematikk, og setter disse i forbindelse med hverandre. Resultatet av Riisers lesning er en tydelig vektlegging av Hofmos samfunnsengasjement som vesentlig for hennes diktning og forfatterskap, der Riiser skiller seg ut fra majoriteten av kritikere som i større grad har lest den religiøse symbolikken og det bibelske språket som et isolert fenomen i diktningen.

4. Hofmos politiske rom

I forlengelsen av at Nasjonalbiblioteket i anledning 100-års jubileet presenterer Hofmos politiske rom som et konkret og fysisk rom, er det hensiktsmessig i henhold til oppgavens mål å diskutere i hvilken grad en kunne snakke om et litterært politisk rom i Hofmos diktning. Hva består dette litterære «politiske rommet» av i lys av Hofmos oppvekst og familiebakgrunn, samt hennes personlige erfaringer? Jeg anser det som nyttig i delkapitlene «Den politiske familien Hofmo» og «Hofmos tidlige politiske engasjement» å gå i dialog med Volds arbeider når det gjelder Hofmos familiebakgrunn og oppvekst frem til hennes debut. Hofmos biografi gir et verdifullt innblikk i *hva* og *hvem* som kan ha vært med på å forme Gunvor Hofmos «politiske rom» allerede fra barndommen, og legger dermed et grunnlag for å kunne lese Hofmos tekster i en politisk kontekst.³⁶ Videre kan Hofmos tidlige tekster fra barndom og ungdom fortelle noe om hvorvidt det politiske engasjement har vært til stede fra tidlig alder. Det samme gjelder upubliserte tekster, aviskronikker og brev.

Hofmos politiske tekster var i 2021 gjenstand for Nasjonalbibliotekets utstilling, men leses og vurderes av kritikere gjennom hele hennes forfatterskap. Både samtid og ettertid finner Hofmos diktning som tidvis eksplisitt politisk, men som det kommer frem av mine innledende analyser blir det politiske elementet i varierende grad vektlagt i kritikken. Det korpus av anmeldelser som går inn på de politiske elementene, er en liten del av det totale korpuset av anmeldelser, som i hovedsak gjør plass til andre lesninger og vurderinger.

³⁶ Mye av Volds redegjørelser om familien Hofmo og hva som skjedde med dem under krigen er forankret i Erling Hofmos slektsforskning og dagboknotater.

Den politiske familien Hofmo

Og latteren bredte ut
byer, gater
med festlige røde hus
og klokker som slo
ved gatehjørnene
de slo din fremtid inn
ja, du hvis latter fylte værelset
du satt i
sammen med dine brødre og søstre
mens du klødde deg leende
i øret med en lillefinger
Og Marx og Lenin
ord, som fløt gjennom rummet
med faste åretak

– Gunvor Hofmo

Utdrag fra «Barndommens onkel Rolf» (1973)

Gunvor Hofmos onkel på farssiden, Rolf Hofmo, var en kjent idrettspolitiker, og engasjerte seg sterkt i oppbyggingen av idrettsanlegg og samfunnshus etter 1945. Vold omtaler Rolf Hofmo som «rødgledende politisk engasjert» og viser til at han i 1923 besøkte Kominterns fjerde kongress i Moskva (Vold 2021, 49).³⁷ I 1925 må Rolf Hofmo sone fengselsstraff sammen med blant annet Martin Tranmæl og Einar Gerhardsen. Tiltalen er basert på oppfordring til militærstreik. I årene 1940 til 1946 er Hofmo Generalsekretær i Norsk Folkehjelp, men blir i desember 1940 arrestert og dømt til 15 måneders fengsel for å sammen med flere ha nektet å innordne seg under NS (Vold 2021, 39). Fra Grini blir Hofmo sendt til Sachsenhausen i 1942, hvor han sitter krigen ut. Etter krigen tar Hofmo opp igjen sitt politiske engasjement, og flere av sine politiske verv.

Flere av Gunvor Hofmos onkler på farssiden var politisk aktive. Ola Hofmo var medlem i Norsk Kommunistisk Ungdom, hvor han i 1930 også fungerte som redaktør for Klassekampen.³⁸ Senere er Hofmo medlem i NKPs sentralkomité. Mellom 1931 og 1933 befant Hofmo seg i Moskva som student ved Kominterns kaderskole. Som journalist var han

³⁷ Komintern (Den kommunistiske internasjonale eller Den tredje internasjonale) var en internasjonal sammenslutning av kommunistiske og venstresosialistiske partier, grunnlagt av Lenin.

³⁸ Klassekampen var NKUs avis.

ansatt i Kommunistbladet og NKPs Arbeideren, men etter at avisene ble forbudt i 1940, drev han «illegale studiesirkler» for arbeidere (Vold 2021, 39). I tillegg var Ola Hofmo under krigen med på å utgi blant annet den kommunistiske avisa Friheten, hvor Gunvor Hofmo noen år senere stiller i sitt debutantintervju. Som bidragsyter i den illegale pressen går Ola i dekning sommeren 1941, men blir arrestert av Gestapo i 1942. Etter å ha blitt skutt i hodet under arrestasjonen følger sykehusopphold og opphold i Møllergata 19, før han blir sendt til Tyskland i 1943.³⁹ I 1944 dør Ola Hofmo av sykdom i leiren Gusen II. Vold viser til en nekrolog skrevet etter Ola Hofmos død, hvor Hofmo beskrives som en som «ga alt for arbeiderklassen, for friheten og for Norge» (Vold 2021, 39).

Gunvor Hofmos tante, Solveig, blir arrestert våren 1942 og sitter en tid på Grini før hun blir sendt til Ravensbrück i 1943 (Vold 2021, 40). Etter å ha blitt overført mellom ulike leirer i årene 1944 og 1945, viser rapporter at hun blir transportert til Bergen-Belsen i mars 1945. I Norsk digitalt fangearkiv er hun registrert med dødsdato 15. mars 1945. I tillegg til Solveig blir et fjerde søsken av Erling Hofmo arrestert og blir sittende på Grini i tre år, frem til 1945. To fettere av Hofmos far blir også arrestert; fetter Erling Hofmo oppholder seg først på Bredtveit og senere Berg arbeidsleir, mens Trygve Hofmo blir sendt til Sachsenhausen (ibid). Gunvors bror Thorolf havner i Gestapos søkelys under krigen etter å ha «holdt en kommunistisk tale gjennom vinduet til tyskerne på lysverkstomta» (Vold 2021, 42). Her siterer Vold fra faren Erlings dagbok. Thorolf slipper unna represalier når Gestapo gjennomfører Hofmo-familiens hjem en dag han ikke er hjemme (Vold 2021, 43).

Ifølge flere kilder blir Gunvor selv arrestert mens hun oppholder seg på en arbeidsleir for kvinner på Tau utenfor Stavanger. I Norsk digitalt fangearkiv oppgis det at fangeoppholdet varer fra 14.05.1941 til 24.05.1941. Dermed sitter Hofmo fanget i ti dager, før hun løslates. Årsaken til arrestasjonen oppgis ikke i Norsk digitalt fangearkiv, men i et brev datert 12 år senere, forklarer Hofmo at arrestasjonen skyldtes sensurerte brev hvor opplysningene inneholdt detaljer om en planlagt flukt til England (Vold 2021, 50).⁴⁰

Denne korte oversikten viser hvordan Hofmo-familien politisk lå langt til venstre, og hvordan flere familiemedlemmer engasjerte seg i både den offentlige samfunnspolitikken, det partipolitiske, samt det privatpolitiske. En kan tenke seg at dette var snakk om et hjem som åpent diskuterte politikk og samfunnstemaer seg imellom. Oversikten viser også hvordan

³⁹ Møllergata 19 var betegnelsen og den fysiske adressen til Oslopolitiets Hovedkvarter mellom 1866 til 1978. Under krigen var det oppholdssted for norske motstandsmenn ved arrestasjon.

⁴⁰ Fluktplanene bekreftes av Hofmo selv i et brev til Ruth Maiers søster i England (Vold 2021).

engasjementet for flere fikk store konsekvenser under krigen, noe som utvilsomt har påvirket den øvrige Hofmo-familien. Det kommer tydelig frem av de biografiske opplysningene at Hofmo-familien var politisk engasjert, og at Gunvor Hofmo selv uttrykte et privatpolitisk engasjement. Samtidig er det fullt mulig å lese hennes dikt uten denne biografiske konteksten ettersom hennes forfatterskap også rommer det eksplisitt politiske.

Hofmos tidlige politiske engasjement

De 3 viktigste ting i verden er: Penger, penger og atter penger.
Og har man først penger, får man også råd til å ta hensyn til sine følelser.
Slik har det vært. Slik vil det bli så lenge kapitalismen regjerer i verden.

– Gunvor Hofmo

Utdrag fra en skolestil skrevet i 1938, sitert av Jan Erik Vold (2021).

Gjennom arbeidet med oppgaven finner jeg at Hofmo tidlig begynner å uttrykke sitt samfunnsmessige og politiske engasjement. I et utsnitt fra en skolestil skrevet av 17 år gamle Hofmo, beskrives urolighetene i Europa våren 1938:

«Alltid, alltid har det vært ufred mellom landene [...] Og jeg vet at spurte vi en socialist eller kommunist, vil vi få det riktige svar: «Det er kapitalismens skyld. For det blir ikke fred blandt menneskene før socialismen (kommunismen) seirer i landene og disse ord ikke ligger i et blekt tåkeslør: Arbeidere i alle land, foren eder!»» (Vold 2021, 35).

I denne stilen beskriver Hofmo hvordan nyhetene om jødeforfølgelse, mødre og barn på flukt og soldatmarsjer når Norge gjennom nyhetene. Hofmo poengterer videre hvordan nordmenn «glemmer ufred og hat» (ibid). I samme stil formidler Hofmo hvordan klasseforskjellen i Oslo synes på dem som på vestkanten vender hjem fra påskeferie med «brune og friske» ansikter, mens de på østkanten er «bleke og grå» (ibid). Påskeferie på fjellet var antageligvis ikke like vanlig for arbeiderne på østkanten, som for dem som bodde på vestkanten. Det er tydelig at Hofmo er opptatt av de urettferdighetene som formidles fra Europa, men vender også blikket og pennen mot de samfunnsforskjellene hun er vitne til i Norge. Stilen fremstår som et opprør mot kapitalisme og krig. I en annen norsk stil «Tanker ved nyttårsskiftet» reflekterer Hofmo

over året 1937, og følger samme linje: «Der stod bleke soldater med lemlestede skikkelser på rykende ruinhauger og ropte: «Krig, i hvilken hensikt?»», og videre:

Men krig og vold og et gufs av hat strømmer imot oss fra landene. Hva hjelper det oss at vi ikke ser de redselsfulle myrderier, når vi vet at det går an å myrde hverandre, og etterpå få fedrelandets hyldest for det – både som levende og død (Hofmo 2018, 24).

Denne stilen uttrykker et engasjement på sin egen generasjons vegne, og anser krigen som årsaken til at ungdommens drømmer og illusjoner forvitrer. I en avisartikkel i Dagbladet fra 1951, forklarer hun hvordan hun og hennes samtidige ungdom ble formet og utmattet av opptakten til andre verdenskrig og jødeforfølgelsen:

Og vi sloss alene, og vi ble trette alene. Så da krigen kom hadde vi allerede opplevd den, og kanskje var vi allerede altfor trette til å riktig kunne opprøres over den. Vi syntes vi kjente nazismen til bunns, og krigen var også en konsekvens vi kjente til bunns (Hofmo 1951).

Her blir det igjen tydelig at Hofmo anser krigen som et kollektivt traume, som i særlig grad preget hennes ungdomsgenerasjon. Videre fortsetter Hofmo; «Å, ja, vi ble som vi ble, vi fremmelige fjorten-femtenåringer som drakk jødeforfølgelse og borgerkrig inn med forsvarsløst hjerte» (ibid). Skolestilen formidler en innsikt og et engasjement rundt samfunnsmessige temaer og problemstillinger allerede i ung alder. Andre tekster skrevet av Hofmo allerede fra ungdomsskolealder bekrefter Hofmos engasjement, og formidler dessuten en moden holdning til samfunnsmessige problemer, både nasjonale og internasjonale.

Familiebakgrunn og familiens relativt samlede politiske verdier må antas å ha vært en påvirkningskraft fra ung alder. En annen pådriver for Hofmos engasjement kan tenkes å ha vært Hofmos egen lesning av forfattere som politisk og verdimessig lå nært hennes egne standpunkt. Av Volds biografi kommer det blant annet frem at hun får flere litterære gaver av sin far i eksamenspresang i 1945, deriblant krigsdiktet *Friheten* av Nordahl Grieg, kampskriftet *Nordahl Grieg* av Johan Borgen og Arnulf Øverlands *Vi overlever alt* (Vold 2021, 44). At eksempelvis Øverland var en forfatter som Hofmo var kjent med kommer frem i den tidligere nevnte stilen fra 1938, hvor hun siterer Øverlands linjer: «Stryk kristenkorset av ditt flagg, og heis det rent og rødt!». I andre tekster, eksempelvis «Tanker ved nyttårsskiftet» fra samme år, reflekterer Hofmo omkring Øverland som ungdommens inspirasjonskilde:

Når vi kommer ut i vinterdagene, vet vi selv at vi er blå under øinene, for Øverland er slett ikke bra hverken for helsen eller hodet når man er ung og tankeløs. Men vi kan ikke for det, vi elsker profeten Øverland... (Hofmo 2018, 24).

I et brev til forlagsredaktøren på Gyldendal, Sigmund Moren, skriver hun i 1953 om sine tidlige dikt at hun «...skrev dem inn i en bok sammen med dikt av Arnulf Øverland, Rudolf Nilsen o.s.v. som jeg svermet for i den alderen. Påvirket av disse var jeg nok også» (Vold 2021, 62). Her poengterer Hofmo igjen hvordan forfattere som Øverland og Rudolf Nilsen var en tidlig inspirasjon for hennes lyrikk, men det er verdt å merke seg at hun i dette sitatet omtaler denne påvirkningen som noe som hører fortiden til.

Det finnes svært få intervjuer av Hofmo som gir et innblikk i hennes private holdninger, men i anledning debuten i 1946 stiller hun opp til forfatterintervju i Friheten. Der får Hofmo spørsmålet «Og politikken?», hvorpå hun svarer:

«Mitt mål er å få smeltet sammen de menneskelige problemer og de politiske til en helhet. Jeg kan ikke på noen måte si at jeg har greid det ennå, men jeg mener jeg har krav på å forlange tid. Tingene skal modnes i en – naturlig og uten press» (Hofmo 1946).

Videre stiller intervjuer spørsmålstegn ved forholdet litteratur og politikk, og hvordan Hofmo forholder seg til at enkelte mener diktningen aldri vil kunne sammensmelte det menneskelige og politiske. Intervjueren poengterer hvordan redaksjonen i Friheten mener at dette til slutt bunner i et valg alle mennesker står ovenfor, og at et slikt valg dermed er politisk. Hofmo svarer videre: «Jeg forstår det og aksepterer det, men jeg vil at en slik innstilling ikke skal bety tvang – og jeg håper det ikke nødvendigvis må være tilfellet» (ibid). Intervjuet i Friheten gir en indikasjon på at Hofmo fra debuten har gjort seg opp tanker rundt sitt eget litterære prosjekt, og at hun her setter ord på hvordan hun har som mål å bruke diktningen til å formidle *både* det politiske og det menneskelige, og at hun anser dette som mulig, om enn på sikt. Hofmo er 25 år når dette intervjuet finner sted, og helt i startfasen av eget forfatterskap. Det er dermed ikke gitt at det jeg leser som en formulering av både et litterært og politisk prosjekt følger henne videre gjennom forfatterskapet. Allikevel vil jeg hevde at det er mulig å lese Hofmos diktning og forfatterskap inn i et slikt prosjekt, og at spørsmålet blir hvorvidt og hvordan kritikerne har fulgt opp Hofmos eksplisitte formulering av eget prosjekt.

Særlig forholdet til Ruth Maier er blitt vektlagt i skoleformidlingen av Hofmos forfatterskap, og denne tematikken preger også deler av Hofmoforskningen. Hofmo og Maier

møtes på en arbeidsleir på Biristrand i 1940, og utfra Volds arbeider med både Hofmo og Maiers biografier kommer det av særlig Maiers dagboknotater at forholdet til Hofmo utvikler seg til å bli svært nært (Vold 2021).⁴¹ ⁴² Den nære relasjonen dem imellom bekreftes også av Hofmos brev, dikt og etterlatte papirer. Hofmos diktning tematiserer gjentatte ganger tapet av en nær person, Maier, men det er også flere tekster som formidler Maier som en representant for jødeforfølgelsen på et overordnet nivå. Etter krigen forsøker Hofmo å få en tekst om Maier publisert, sammen med Maiers dikt og dagboknotater. Mye tyder på at forsøket møter lite interesse. Våren 1948 publiseres allikevel en slik tekst i *Vinduet*. Hofmo beskriver Maiers karakter og deres første møte. Videre får Maiers diktning plass i essayet, hvor Hofmo sammenligner henne med diktere som Sweig og Rilke (Hofmo 1948). Mot slutten av teksten presiserer Hofmo at formålet med teksten ikke er å «vise dikteren, men den isolerte jødens ensomhet og angst, et ungt sinns reaksjon overfor krigen og lidelsen» (ibid). Videre dreier teksten mot å bli en engasjert forsvarstale for jødene, men også andre undertrykte grupper. Hofmo leser Maiers diktning slik:

«Og der rører hun ved den avgjørende forskjellen i jødenes tragedie i denne krigen, og de andres: Valget. Jødene var fratatt valget, fratatt rettigheten til å *velge* kampen, og dermed lidelsen» (ibid).

Jødene lidelse opptok Hofmo både før, gjennom og etter krigen, slik det kommer frem av skolestiler, tidlige dikt, avisinnlegg, samt i det etablerte forfatterskapet. I 1948 formidles dette engasjementet nok en gang, men Hofmos engasjement omfatter ikke kun jødene når hun her trekker paralleller til ulike gruppers lidelser i verden, og hvordan samfunnet lukker øynene for disse:

«Måtte de som setter likhetstegn mellom en drept jøde – drept frihetskjemper få øynene opp for det. Så forsto de kanskje hva nazisme egentlig er, og hva menneskelighet bør være. Så forsto de kanskje at vår menneskelighet skal måles med en jødes bitterlig resignerte smerte, en negers kynisme og fortvilelse, og ikke med en besteborgers flate trygghet i familiekretsen, han som bruker sin innsats under krigen

⁴¹ Det ble organisert arbeidstjeneste for både menn og kvinner under krigen. Kvinneleirene var plassert på bondegårder og innsatsen var frivillig. Arbeidstjenesten var et tysk prosjekt, men ikke ansett som nazistisk tidlig i krigen, noe Hofmo presiserer i brevet til Ruth Maiers søster (Vold 2021).

⁴² Vold utga biografien *Ruth Maiers dagbok* i 2007.

som en kvittert regning han vifter med! For ennå er jøden der, ennå er negeren der, og ennå er intet forandret!» (ibid).⁴³

Teksten i *Vinduet* er i likhet med intervjuet i *Friheten* samt andre tidligere tekster og dikt av Hofmo, med på å plassere henne i både et privat, men også et litterært politisk engasjert landskap. Hofmo viser gjennom slike tekster at hun hele tiden er årvåken ovenfor det som skjer rundt henne både nasjonalt og internasjonalt, men også at hun har en politisk og samfunnsmessig innsikt i det hun observerer. Det er tydelig at det for Hofmo hele tiden har vært viktig å kommunisere en slik innsikt gjennom sitt arbeid, og det blir dermed et relevant for forskningen å undersøke hvordan og hvorvidt slike elementer i Hofmos diktning er blitt lest og vurdert. Når det er nevnt har ikke Hofmos samtidige kritikere hatt tilgang til det materialet *Vold* har utgitt i eksempelvis *Mørkets sangerske* eller *Prosa*. Samtidskritikken har vært overlatt til de dikt som er utgitt før Hofmos død i 1995. Flere politiske dikt, samt intervjuet i *Friheten* har derimot vært tilgjengelig for allmennheten siden 1946.

Tre hovedtendenser i avisanmeldelsene av Hofmos diktning

Og med de dødes klageskrik/i ørene
og sulten som et eget skrik/
fra det som ikke lot/seg temme/
en rasende løve i innvollene/
gikk de gjennom byer og ørkener/
den lange vandringen/til Babel/
med døde og døende på veien./
Veien til Auschwitz/forgrepet/
for over to tusen år siden/

– Gunvor Hofmo
Utdrag fra «Babylon» (1991)

Jeg har tidligere i oppgaven presentert de anmeldelser og kritikker som særlig vurderer Hofmos samfunnsmessige og politiske engasjement. Jeg har valgt å legge vekt på de anmeldelser som tar for seg det eksplisitt politiske, men og de som leser et særlig samfunnsmessig engasjement inn i Hofmos diktning. Dette valget baserer seg på en forståelse av politisk diktning slik Sejersted gjør rede for i «Emnets poetiske Brugbarhed». Jeg forstår det slik at Sejersted argumenterer for at et samfunnsmessig engasjement må være til stede for

⁴³ Jeg velger i denne oppgaven å ikke sensurere problematiske begreper.

å kunne forsvare en politisk lesning. Det er ikke snakk om å forsvare en politisk lesning der den ikke hører hjemme, men å velge å ta på seg de politiske lese- og fortolkningsbrillene der det passer seg, og dermed åpne opp for politiske lesninger heller enn å forkaste dem til fordel for mer estetiske lese måter. I enkelte av anmeldelsene vurderes Hofmo som en politisk dikter. Dette er også et perspektiv på Hofmo som forfatter, samt hennes diktning, som er blitt fremmet av flere forfattere og kritikere etter hennes død. Til tross for dette er det ikke først og fremst en forfatter av politiske dikt Hofmo omtales som. I store deler av kritikken vurderes hun som en forfatter av mystiske, utilgjengelige, religiøse og private dikt. Allerede i det innledende kildearbeidet ble det tydelig at det finnes flere eksempler på hvordan ulike kritikere har lest Hofmos diktning og forfatterskap svært forskjellig hva tematikk og budskap gjelder. Mitt førsteinntrykk var at den kritikken som foregikk i dagspressen i Hofmos samtid, i hovedsak var opptatt av *andre* elementer ved Hofmos lyrikk, enn det politiske.

Jeg finner i mitt analysemateriale at den samlede kritikken av Hofmos utgivelser mellom 1946 og 1995 deler seg i to: de kritikere som totalt eller i stor grad benytter seg av estetiske lese måter og som ikke vurderer eller kommenterer det samfunnsmessige og politiske ved Hofmos diktning, og de som helt eller i noen grad vurderer eller kommenterer en slik samfunnsmessig og politisk diktning. At en del av anmeldelsene av Hofmos utgivelser tar for seg de politiske elementene i hennes diktning, betyr ikke at disse ikke også vurderer de estetiske elementene. Enkelte vurderer disse elementene i stor grad hver for seg, mens andre går lenger i å lese disse inn i en større felles sammenheng. Gjennom arbeidet med analysen er det tre hovedtendenser innenfor vurderingen av det politiske ved Hofmos diktning jeg finner som særlig interessante: et fokus i kritikken på Hofmos etterkrigsengasjement i utgivelsene på 40- og 50-tallet, et fokus i kritikken på det eksplisitt politiske i Hofmos diktning på 1970-tallet samt enkeltkritikerens lesninger av Hofmos diktning som et gjennomgående politisk prosjekt hvor estetiske og tematiske elementer bevisst benyttes for å fremme et politisk og samfunnsmessig budskap av Hofmo. Jeg vil komme tilbake til disse tendensene og diskutere dem i lys av teoretiske perspektiver.

Et engasjement for samtida

Ja, mellom meg og verden
ligger en avsvidd bro
fordi min sjel er brent ned
av ilden i mitt blod!

– Gunvor Hofmo
Utdrag fra «Forventning» (1946).

Ved Hofmos debut i 1946 var det stort engasjement i norsk presse i forkant av utgivelsen av *Jeg vil hjem til menneskene*. Flere aviser hadde notiser i forkant av utgivelsesdato, i alt har jeg funnet 18 notiser om kommende utgivelse i like mange aviser, både nasjonale og lokale. Det er å forvente at det virkelige tallet er høyere. I tillegg foreligger det flere notiser i etterkant av utgivelsesdato. Dermed var det en betydelig mengde publisitet i forbindelse med debuten, særskilt med tanke på at Hofmo var debutant og kvinne i en liten bransje som i 1946 var dominert av mannlige forfattere og kritikere.

Som presentert i analysekapittelet mottar debuten jevnt over svært gode tilbakemeldinger. Etter mine funn er flere kritikere særskilt opptatt av den politiske konteksten i diktene i samlingene som utkommer på slutten av 1940-tallet, og setter diktene i sammenheng med både allmenne og individuelle krigserfaringer. Flere av anmeldelsene påpeker det jeg leser som et engasjement i Hofmos diktning. Til tross for dette er det få kritikere som bruker eksplisitte begreper for å beskrive et slikt engasjement. I stedet brukes fraser som «stort alvor», «noe bestemt på hjertet», «uforsonlig protest og sorg» om budskapet og utsigelsespunktet i diktene i *Jeg vil hjem til menneskene*. I kritikken av *Fra en annen virkelighet* finner en beskrivelser som «tonende appell» og «oppgjør». Det er dermed ikke gitt hva slags form for engasjement kritikere påpeker i sine anmeldelser. Det kan være snakk om et etisk eller moralsk engasjement, et medmenneskelig engasjement, et samfunnsmessig engasjement og et politisk engasjement. Felles for kritikere er at de forsøker å si noe om Hofmos intensjoner samt den historiske konteksten diktene er sprunget ut av. Diktene forsøker etter flere kritikeres vurderinger å formidle noe sant om sin egen samtid, samtidig som de maner til en form for oppvåkning eller endring både på individ- og samfunnsnivå. Etter Hofmos død skriver Ivar Havnevik i artikkelen «Etterkrigsdebutanten Gunvor Hofmo» (1996) om Hofmos debut at Hofmos protester, rop og påkallelser må leses i en samfunnshistorisk kontekst, og at forfatteren protesterer mot én av flere etterkrigsutopier, men

særlig den politiske (Havnevik 1996, 41). Her referer han til det gjenreisningsarbeidet som foregikk i det norske samfunnet etter 1945. Landet skulle bygges opp, det var viktig å se fremover. Fremtidsoptimismen ble sterkt formidlet utad til folket. Havnevik understreker hvordan Hofmos dikt fint kan leses med det han kaller en «rent generell språklig kompetanse», men tydeliggjør at diktene betydning vil være mangelfull hvis de ikke også leses inn i en historisk kontekst (Havnevik 1996, 39). Denne historiske situasjonen antar Havnevik at Hofmos samtidslesere ville ha en «mer presis» forståelse av (ibid).

Både Jørgen Sejersted og Georg Johannesen er opptatt av begrepet «engasjement» i sine refleksjoner rundt forholdet mellom politikk og poesi. Sejersted argumenterer for å lese litteraturen inn i en eksplisitt historisk kontekst for å avdekke det politiske ved et dikt. Det politiske må dermed ikke foreligge eksplisitt i diktet, det kan være implisitt. Det er ved å behandle aktuelle hendelser at det politiske diktet formidler sitt budskap, men dette trenger ikke være snakk om en spesifikk samfunnskritikk. Det engasjerte diktet kan være aktuelt, historisk, ideologisk eller politisk. Spørsmål er, om slike politiske implikasjoner blir oversatt i lesninger, til fordel for de estetiske elementene.

Jeg finner at kritikken av Gunvor Hofmos to samlinger *Jeg vil hjem til menneskene* og *Fra en annen virkelighet* vurderer samlingene og enkelt dikt som aktuelle og engasjerte, satt inn i en historisk og samfunnsmessig kontekst, men at den samlede resepsjonen som helhet overser eller unnlater å vurdere de politiske implikasjonene som ligger i diktene. Jeg vil videre påpeke i likhet med Sejersted at det ikke er grunnlag for å lese et dikt som politisk dersom det ikke hører hjemme. Et medmenneskelig eller etisk engasjement kan ikke forsvares som et politisk engasjement dersom det ikke finnes et godt tolkningsgrunnlag for dette. Når det er nevnt, vil jeg argumentere for at et slikt tolkningsgrunnlag foreligger i Hofmos samlinger, og at et slikt faktum gjenspeiles i den delen av kritikken som vurderer den politiske konteksten. Kritikerne leser diktene inn i en etterkrigs kontekst, hvor Hofmo blir en representant for en «ødelagt» generasjon. Diktene uttrykker ifølge anmeldelsene både individuelle og allmenne krigserfaringer. Begreper som «appell» og «protest» er begreper som i dag gjerne brukes i lesninger av politiske dikt, men Hofmos samtidskritikere setter dem ikke inn i en slik uttalt og eksplisitt kontekst. Til tross for dette er det en konsensus blant flere kritikere om at diktene er formanende og oppfordrende. Det er dikt med evnen til å engasjere. Videre er det flere kritikere som understreker hvordan Hofmos dikt i *Jeg vil hjem til menneskene* er et opprør mot nazismen, jødeforfølgelsen og den kollektive lidelsen under andre verdenskrig. Dermed reiser spørsmålet seg om hvorvidt ikke både diktene og kritikken

blir politiske, all den tid nazisme og fascisme er politiske ideologier. Kan en tale imot en politisk ideologi uten at en selv har et politisk ståsted? Jeg mener at mange av kritikerne som vurderer Hofmos etterkrigssamlinger formidler vurderinger og perspektiver som i dag ville blitt ansett som politiske lesninger, men at det bevisst eller ubevisst ikke foreligger noen eksplisitte vurderinger av diktene som politiske. På dette grunnlaget argumenterer jeg for at den moderne nærlesningen ikke gir rom for lesninger av politiske dikt, særlig når eksplisitte politiske elementer ikke finnes i diktet. Når det er nevnt finner jeg det mulig å argumentere for at flere av anmeldelsene til dels vurderer Hofmos engasjement på en måte som kan knyttes til den «historiske totaliteten» som Sartre mente var å finne hos flere diktere etter 1945. Majoriteten av kritikerne finner at Hofmos engasjement springer ut fra hennes krigserfaringer og gjør seg gjeldende som etiske betraktninger. Jeg mener det er relevant å sette en slik etikk i sammenheng med den humanistiske verdensanskuelsen som ifølge Johannesen ble en eksistensbetingelse for dem som hadde gjennomlevd krigen under tyskerne. Jeg finner at det indirekte formidles en slik vurdering av krigen som en eksistensbetingelse, og at Hofmos tidlige samlinger vurderes som en konsekvens av «tysk galskap».

I kritikken av *Fra en annen virkelighet* oppfatter jeg at det foreligger en større tendens til å lese enkeltdikt politisk, enn i *Fra en annen virkelighet*. Som vist i analysekapittelet er anmeldelsene av «Kollektivmennesket» det viktigste funnet som taler for en slik tendens. Diktet formidler dessuten politiske betraktninger som er vanskelige å overse. Til tross for dette er det som vist i analysekapittelet, kun et fåtall kritikere av den totale resepsjonen som eksplisitt går inn i de politiske elementene ved diktet eller samlingen.⁴⁴ Ved å bruke Johannesens perspektiver rundt engasjement som formidling av et politisk budskap, mener jeg at en i ytterligere grad kan anse Hofmos to første samlinger som politiske. Enkeltkritikere påpeker Hofmos dikt som uttrykk for en individuell og allmenn tilstand etter andre verdenskrig, som jeg her vil knytte an til engasjement som politisk «commitment» jf. Satre. I dette perspektivet blir krigen en historisk totalitet som skaper et større helhetlig engasjement, som ikke nødvendigvis omhandler enkeltsaker. Etter mitt syn kan en argumentere for at kritikken tar opp i seg et slik engasjement i Hofmos diktning etter andre verdenskrig. I et flertall av senere anmeldelser av Hofmos samlinger legges krigen som historisk totalitet til grunn for forfatterskapet. Enkeltkritikere vurderer krigen og dens konsekvenser som en eksistensbetingelse for Hofmo og det punktet hun i stor grad skriver ut fra. Flere anmeldelser

⁴⁴ Eksempelvis Carl Frederik Prytz for Aftenposten 23. november 1948, Niels Christian Brøgger for Nationen 11. januar 1949.

tar også opp i seg Hofmos kristne verdisyn, og formidlingen av en slags selvoppofrelse. Både det kristne verdisynet og selvoppofrelsen er elementer som Sartre, ifølge Johannesen, legger til grunn sin forståelse av politisk engasjement.

Gunvor Hofmo og debatten om en politisk antologi

Ho-Chi-Minh er død.
Men hans stemme, hans stemme
roper fra de avsvidde rismarker
fra de døde barns struper
der rosene, hans dikt, vokser
i den øde vinden
Gjennom franskmenn og amerikanere
tordnet hans kanoner
og hans visshet: «Det er roten
som gjør treet sterkt
og seierens slott bygger
på hele folket»
farger en trone av rødt
der ingen sitter.

– Gunvor Hofmo,
«Ho-Chi-Minh» (1971)

Hofmo utgir ingen litterære verk i årene mellom 1955 og 1971. Det er vanskelig å si hvordan tendensene i avisanmeldelsene av Hofmos eventuelle samlinger ville utviklet seg gjennom 60-tallet, men ved utgivelsen i 1971 finner jeg gjennom min analyse at den politiske og samfunnsmessige konteksten blir viktigere for vurderingen enn ved tidligere utgivelser. Dette kan ha flere årsaker, en av dem kan være at både det litterære og det politiske klimaet i Norge var et helt annet i 1971 enn i 1955. Sejersted påpeker i sin artikkel hvordan «Spørsmålet om kontekstens og politikkenes plass i diktningen henger tett sammen med spørsmålet om lesemåtenes forhold til ideologi og samfunnsinteresser» (Sejersted 2003, 135). Det er dermed et spørsmål om hvordan samtidens og kritikernes lesemåter blir påvirket av samtidige ideologier og samfunnsinteresser. Jeg finner tegn til at den nærlesningen som var preget av nykritikken på 1940 og 1950 tallet har myknet noe opp. Denne tendensen kan ha blitt påvirket av endringer i journalistikken, men også i politikken. Allikevel er det som nevnt i analysekapittelet de estetiske elementene som fortsatt får størst plass i majoriteten av anmeldelsene på 1970-tallet. Når det er nevnt, er det kanskje først i denne utgivelsen Hofmo

presenterer sine første eksplisitte politiske dikt.⁴⁵ Disse diktene skiller seg fra tidligere dikt som agiterer et engasjement for samfunn og politikk, ved at de er direkte og gjerne omtaler politiske enkeltsaker i et direkte og hverdagslig språk. De er altså ikke fordekt av poetisk-estetiske virkemidler. Et eksempel på dette er diktet «Avisene» fra *Gjest på jorden* (1971) som helt eksplisitt og konkret formidler debatten rundt E.E.C.

Vurderingene av Hofmos politiske dikt varierer som vist i analysekapittelet, men det er gjennom 1970-tallet hovedvekten av anmeldelser som tar for seg politiske og samfunnsmessige elementer foreligger. Et eksempel som kan tyde på at det er skjedd en endring i vurderingene av forholdet mellom politikk og lyrikk, er debatten som pågikk over flere kronikker etter utgivelsen av den politiske diktantologien *La hundre blomster blomstre* (1974). Jeg har valgt å innlemme denne debatten i min oppgave på det grunnlag at den sier noe om spenningen mellom det politiske og det poetiske i 1970-årene. Videre kommer det frem av debatten hvilke aviser og kritikere som formidlet positive og negative holdninger til politisk diktning. I tillegg er debatten interessant ettersom den omhandler en antologi hvor Gunvor Hofmo har bidratt med et politisk dikt på forespørsel. Det betyr dermed at Hofmo selv har foretatt en vurdering av hvilket dikt hun selv mente var passende for antologien. Flere kritikere stiller spørsmålsteget ved at Hofmo i det hele tatt var en bidragsyter, og i tillegg hvilket dikt hun bidro med. Dette viser at forståelsen av Hofmos dikt som politiske, eller Hofmo som en politisk forfatter var varierende blant hennes kritikere i 1974.

Antologien ble utgitt av Forlaget Oktober, redigert av Arnljot Eggen, Stig Holmås og Arvid Torgeir Lie, og består av 155 dikt fra 76 bidragsytere.⁴⁶ Deriblant Gunvor Hofmo. Tittelen på antologien er hentet fra Hundre blomster-kampanjen som foregikk i Kina i årene 1956 til 1957. Mao uttalte på vegnet av Kommunistpartiet: «La hundre blomster blomstre, og hundre tankeretninger strides». Ideen var å la vanlige borgere fremme sin kritikk av samfunnet og partiet, slik at endringer kunne komme på plass. Kampanjen endte i fengslinger av flere tusen intellektuelle som hadde kritisert Kommunistpartiet, til tross for at det var partiet selv som hadde initiert kampanjen. Antologien med samme navn som den feilslåtte kampanjen hadde altså et tydelig politisk og kommunistisk anslag.⁴⁷ Til Klassekampen sier

⁴⁵ Her finnes det enkelte unntak, eksempelvis «Kollektivmennesket» fra 1948.

⁴⁶ Bidragsyterne besto av både etablerte forfattere og debutanter. Samlingen var ment å speile «folket», og både husmødre, trikkesjåfører, akademikere og lyrikere var inkludert.

⁴⁷ Stig Holmås er norsk forfatter og bibliotekar. Han debuterte med sin første diktsamling *Vi er mange* i 1970. Utgivelsene på 1970-tallet omtales som formidlere av et radikalt politisk budskap. Arvid Torgeir Lie var moderne lyriker, og hans diktsamlingene fra 1970-tallet omtales som samfunnsdrøftende. Forfatter Arnljot Eggen var medlem i AKP-ml på 1970-tallet, i tillegg til å besitte flere verv i Den norske forfatterforening og Norsk forfattersentrum.

Eggen at antologien: «speglar av den kampen det arbeidande står oppe i, og det er å håpe at boka vert brukt i denne kampen, at folk verta inspirert av den, at dei kan bruke dikta til å lese opp på møter, festar og liknande» (Eggen 1974). Det er tydelig at bokas formål er å fremme et politisk budskap, samt å være et verktøy i politisk kamp. På spørsmål om diktenes tematikk forklarer Eggen at det er stor bredde, men at enkelte politiske saker går igjen i diktene: «...eg kan seie at dikta i stor grad ber preg av den kampen som dei forskjellige lag av folket i Noreg står oppe i, slik som kampen mot EEC, som skin igjennom i mange dikt» (ibid). Det kommer frem av intervjuet at bidragsyterne selv har sendt inn dikt på invitasjon, og at den oppgitte rammen for bidragene var at diktene skulle formidle progressivitet. Diktene tar opp i seg flere av de politiske sakene Hofmo tematiserer i sine dikt gjennom 1970-tallet. I 1952 skrev Eggen om Hofmos diktning at hun er sterkt engasjert i samtiden, men han påpeker om diktene i samlingen at de ikke «kan tas til inntekt for et bestemt politisk eller moralsk syn». I 1974 er vurderingen en annen; i antologien innlemmes Hofmos dikt «Ho-Chi-Minh» fra samlingen *Gjest på jorden*. Flere av Gunvor Hofmos anmeldere er bidragsytere i antologien, blant annet Paal Brekke, Martin Nag og Jan Erik Vold. Som vist i analysen er disse kritikerne noen av dem som går lengst i å vurdere det politiske ved Hofmos politiske dikt på 1970-tallet.

Antologien får anmeldelser i flere aviser. Flere kritikere skriver ironisk om samlingen og vurderer den og det kommunistiske budskapet antologien formidler negativt. Forlagssjef i Oktober, Jon Michelet, svarer Solumsmoen i Arbeiderbladet, og kritiserer Solumsmoens manglende vilje til å anmelde antologien på bakgrunn av det politiske budskapet: «Kjerna i Solumsmoens holdning til Oktober er vel at han som sosialdemokrat er politisk uenig med oss fordi vi står for et kommunistisk budskap» (Michelet 1974). Det er dermed lagt grunnlaget for en debatt i norske aviser våren 1974. Fædrelandsvennens Rolf Langstrøm kommenterer Michelets svar til Solumsmoen, og bidrar selv med følgende i en positiv anmeldelse av antologien:

Noen vil si at politisk diktning ikke er kunst, og at før i tiden drev ikke dikterne med politikk, men skrev verdifull litteratur. Men ser vi på hva som er skrevet i Norge, ville det ikke bli mye «kunst» igjen dersom litteraturen skulle bedømmes ut fra slike påstander (Langstrøm 1974).

Med dette utsagnet bringer Rolf Langstrøm nye poenger inn i debatten når han påpeker at politisk diktning ikke blir vurdert som kunst. Det samme er Michelet inne på når han anklager Solumsmoen for å ikke ville anmelde antologien på bakgrunn av det politiske budskapet

antologien formidler og forlaget står for. Langstrøm tilføyer videre: «Vi legger til at beskyldningen vanligvis kommer fra høyre og retter seg mot diktning som tar venstrestandpunkter» (ibid).

Aftenpostens Eilif Straume, som også flere ganger har anmeldt Hofmos samlinger for avisa, legger seg på samme linje som blant annet Morgenbladet og Arbeiderbladet. Straume påpeker at den eneste virkelige poesien i antologien er bidrag fra etablerte diktere som Hofmo, Hagerup og Jacobsen som «på en eller annen måte er kommet med» (Straume 1974). Jeg leser det som at Straume stiller spørsmål ved hvordan og hvorfor disse forfatterne er blitt innlemmet i antologien, til tross for at det er tydelig kommunisert i både forord og i aviskronikker og anmeldelser at forfatterne selv har svart på en invitasjon om å være med. Straume vurderer antologien negativt i sin helhet, og særlig det politiske budskapet. Jeg oppfatter det som at mye av den negative kritikken mot antologien fordeler seg på to vurderinger. Det første er antologiens kommunistiske budskap. Kritikken retter seg mot både forlaget og antologiens formidling av marxistisk-leninistiske prinsipper. Den andre vurderingen omhandler forholdet mellom poesi og politikk. Det kan virke som at viljen til å vurdere diktene, og særlig de som tydeligst formidler et annet politisk ståsted enn det anmelderen selv står for er liten. Diktene blir ikke tatt på alvor som kunst og får dermed ikke en grundig vurdering av anmelderne. Den negative kritikken mot antologien tar opp i seg spenningsforholdet mellom poesi og politikk, og spørsmålet rundt hvordan politisk diktning kan og bør vurderes.

Michelet svarer i Morgenbladet på Bjørn Brøymes tidligere anmeldelse i samme avis, og tar særlig opp Hofmos dikt om Ho Chi Minh:

At noen av forfatterne velger å skrive dikt om Lenin, Mao og Ho Chi Minh, tar anmelderen som et sikkert tegn på at de dyrker disse politiske lederne. Men hvorfor skriver Gunvor Hofmo et dikt om Ho Chi Minh? Det må hun selv svare på. Men en nøkkel til forståelsen av det er nok at hun har erkjent noe av det vietnamesiske folkets historie og kamp som Brøymer dessverre ikke vil fatte (Michelet 1974).

Videre retter Michelet kritikk mot det han oppfatter som manglende vilje til objektiv lesning av poesi som går imot kritikernes personlige, subjektive holdninger. Kritikken retter seg i tillegg mot den samme manglende viljen til det Michelet omtaler som «prinsipiell diskusjon» (ibid). Dagen etter, den 5. juni, står Michelets svar på Eilif Straumes kronikk på trykk i Aftenposten. Michelet svarer her på Straumes påstand om at to manglende linjer i Rolf

Jacobsens dikt «Vestenvinden» kan tyde på det Straume omtaler som bedrageri. Straume stiller spørsmålsteget ved hvorvidt de manglende linjene er en glipp, eller om det er snakk om politisk sensur. Dette reagerer Michelet sterkt på. Igjen blir Oktobers politiske profil et tema for diskusjonen rundt antologien. Michelet minner Straume og Aftenpostens lesere på at Oktober og deres ansatte kjemper for de utstøtte og foraktede i verden, og at politisk sensur ikke er på deres agenda. For å understreke sitt poeng siterer Michelet fra Kommunistpartiets stiftelseserklæring: «Så lenge det finnes undertrykkelse og utnyttning noe sted på jorda, kan det ikke finnes full frihet for noen» (Michelet 1974).

Eilif Armand, kritiker i Friheten, nevner Hofmo som bidragsyter i sin anmeldelse av antologien: «...og det er i grunn interessant å lese velkjente dikt av anerkjente lyrikere som Paal Brekke, Rolf Jacobsen og Gunvor Hofmo i en ny sammenheng. Hverken diktere eller dikt taper noe på det» (Armand 1974). Etter Armands vurdering er antologien en utgivelse det er behov for, og som han håper på å se mer av i årene som kommer.

Antologien blir anmeldt i Varden 13. juni, undertegnet H.J.S. Kritikerens innleder anmeldelsen med å poengtere at «La hundre blomster blomstre» er en av de mest spennende samlingene på lenge. Om diktene skrives det: «Her er dei sett på som våpen i ein sosialistisk kamp, og ikkje som poesi i første rekke» (H.J.S 1974). Her er kritikeren inne på et av Sejersted viktigste poenger når det er snakk om politisk diktning; diktene må først og fremst leses ut fra sin politiske kontekst, og ikke ut ifra estetiske sjangerkriterier. At nye tendenser gjør seg gjeldende innenfor lyrikken kommer videre frem i Arild Steens anmeldelse av antologien for Dagbladet:

Arbeiderlyrikk. Litteratur for folket. Begreper som er blitt stadig mer vesentlige i norsk litteratur. Begreper som er dukket frem for alvor for ganske få år siden, på en måte som det kan karakteriseres som et generasjonsskifte i norsk litteratur. Et generasjonsskifte som ikke bare går på at nye, og yngre, diktere gjør sin inntreden, men også at de skriver om andre emner. De arbeider i en litterær form som er beregnet på en annen lesergruppe enn det tradisjonelle litterære etablissementet (Steen 1974).

Steen er tydelig på at det skjer en endring innen norsk litteratur, hvor poesien finner sin plass hos nye lesergrupper. Jeg leser det som at det på starten av 1970-tallet skjer en endring hvor poesien blir tilgjengelig for flere lesergrupper ved å formidle en bredere og mer folkelig tematikk, slik det gjøres i eksempelvis arbeiderlyrikken, som Steen her nevner. Steen knytter diktningen an til sosialismen, og skriver videre: «Publikum er blitt gjort oppmerksom på og

engasjert av dikt som angår deres egen hverdag» (ibid). Det er dermed etter Steens syn en sammenheng mellom folkelig diktning, arbeiderlyrikk og politikk, og Steen nevner Rudolf Nilsen som en bidragsyter til økt interesse for slik diktning. Om denne dreiningen mot mer samfunnsmessig og politisk diktning, skriver Steen: «Men presentasjonen av denne retningen i norsk litteratur, har vært vidtfavnende. Det har nesten vært umulig for en leser å få oversikt over hva som gjøres på dette området, og hvem som gjør det, og hva som er godt eller dårlig» (ibid). Steen hevder her at denne type diktning tidligere har vært utilgjengelig og vanskelig for leseren å navigere i. Videre påpeker han hvordan leseren har vært nødt til å belage seg på kritikk i aviser og tidsskrifter for å få oversikt over hva som finnes av slik litteratur. Nettopp det at det er anmelderiet som har vært leserens rettesnor, anser Steen som problematisk:

Ellers har publikum vært nødt til å orientere seg ved hjelp av kritikk i aviser og tidsskrifter, med de vansker dette innebærer i et land hvor de aller fleste avisene har partipolitisk tilknytning. Det man har manglet, har vært en antologi som kunne gi en samlet oversikt over det som skjer. En katalog over norsk folkelig litteratur (ibid).

Steen påpeker i dette sitatet en tendens jeg selv har vært oppmerksom på i mitt analysearbeid i denne oppgaven. I vurderingene og behandlingen av Hofmos politiske diktning oppfatter jeg en større vilje til å vurdere politiske, historiske og samfunnsmessige elementer i diktene hos de avisene som politisk deler samme verdisyn som diktene budskap. Det er også disse kritikkene som i størst grad vurderer slike dikt hos Hofmo positivt. Hos de aviser hvor den partipolitiske tilknytning heller mot høyre er det lenger mellom vurderingen av Hofmos politiske diktning, i den grad slike elementer blir tatt opp i anmeldelsene i det hele tatt.

Rogalands Avis Jan Askelund, anmelder antologien under tittelen «Politiske dikt i kjempesamling», og påpeker at diktene er nettopp det; politiske. Allikevel benekter Askelund at diktene i sine politiske budskap er utelukkende kommunistiske: «Dette er ikke en samling sosialistiske, marxist-leninistiske dikt. De finnes nok også, men en lang rekke dikt kan på ingen måte klassifiseres som det. Heller ikke deres opphavsmenn» (Askelund 1974). Å ta avstand fra den marxistisk-leninistiske kommunismen synes å være viktig både for de kritikerne som tar avstand fra antologien og vurderer den negativt, men også for dem som vurderer antologien og den politiske diktningen positivt. Askelund gjør videre et poeng ut av at mange av diktene i antologien blir stående som det han omtaler som «plakat-diktning»: «Men, her er for meget plakatdiktning, dvs. for mye plakat og for lite diktning, i en lang rekke tilfeller. Det bekreftes igjen og igjen at rene politiske slagord gjør seg bedre på plakater,

folkemøter, opprop og prosa» (ibid). Denne kritikken mot enkelte typer politisk diktning, som for mange kan synes å bli for programmessig og propagandaliknende, er en kritikk som også rammer Hofmos politiske dikt. Det kan synes som at korte, slagordlignende, eksplisitt politiske dikt, ikke vurderes positivt av flere kritikere, og at selv politiske dikt kan bli *for* politiske i sine budskap. Sejersted er inne på dette aspektet ved den politiske diktningen; ideen om at politisk litteratur skal ta opp i seg aktuelle hendelser og utøve samfunnskritikk. Det må, ifølge Sejersted, også være rom for propagandalitteraturen, som heller enn å være pessimistisk av natur og utøve kritikk, søker å vinne tilslutning eller formidler håp og begeistring (Sejersted 2003, 131). Mye av den kritikken som rettes mot *La hundre blomster blomstre* anser jeg for å formidle en frykt mot en politisk litteratur som til tider kan bevege seg mot propagandaen, og som dermed særlig er egnet til de formålene redaktørene av antologien formulerer.

Debatten rundt *La hundre blomster blomstre* bidrar med interessante perspektiver på det litterære klimaet i starten av et tiår hvor Gunvor Hofmo produserer et flertall av sine eksplisitt politiske dikt. Hofmos dikt er videre gjenstand for vurderinger i et flertall av Norges aviser. Det er oppsiktsvekkende at negative vurderinger av politisk diktning fører til en opphetet diskusjon i dagsavisene, hvor særlig Michelet er engasjert og provosert over det han hevder er kritikere som nekter å vurder diktene i antologien på riktig grunnlag. Årsaken til dette, hevder Michelet, er Oktobers politiske profil, og at samlingen er politisk i sitt budskap. At temaet er tilsynelatende betent kan tyde på at den kontroversielle AKP-ml-litteraturen har lite fotfeste i norsk litteratur anno 1974, et poeng Askelund er inne på i sin vurdering av antologien. Jeg mener også en kan lese det ut av debatten at det problemet flere kritikere finner med antologien ikke kun gjelder det faktum at antologien er politisk, men også på *hvilken* måte den er politisk; det negative synet på den marxistisk-leninistiske kommunismen preger flere av kritikernes vurderinger.

Diskusjonen som oppstår som følge av antologiens utgivelse bidrar med et interessant perspektiv på hva slags klima Hofmo utgir sine politiske dikt i, og kan fortelle noe om hvorfor kritikken av disse diktene blir som den blir. Etter mine funn er det polariserende perspektiver blant norske kritikere når det gjelder politisk diktning gjennom hele Hofmos forfatterskap. Det er allikevel særlig i debatten rundt utgivelsen av *La hundre blomster blomstre* at disse motstridende perspektivene blant kritikerne blir eksplisitt uttalt. Det er altså ikke i anmeldelsene av Hofmos utgivelser at skepsis eller negative holdninger mot politisk diktning blir direkte uttalt, disse diktene blir derimot i stor grad forbigått av majoriteten av kritikken,

eller vurdert positivt i de anmeldelsene som tar de politiske elementene opp i seg. En forklaring på at det blir tatt til motmæle mot antologien fra flere kritikere er dens uttalte budskap og forlagets intensjon; dette er dikt som skal brukes til politisk kamp. Oktober er tydelige og åpne om sin radikale politiske profil, og intensjonen bak utgivelsen av antologien. Jeg vil argumentere for at enkelte anmeldelser både av enkelte dikt i *La hundre blomster blomstre* og Hofmos politiske dikt har det til felles at enkeltkritikere ikke vurderer dem seriøst som poesi, og at det oppstår en vegring for å vurdere dem slik.

Kan Hofmos forfatterskap leses som et helhetlig politisk prosjekt?

«Mitt mål er å få smeltet sammen de politiske og menneskelige problemer til en helhet»

– Gunvor Hofmo (1946)

Jørgen Sejersted påpeker i sin artikkel hvordan nærlesningen som metode bidrar til at det som er de faktiske forholdene i teksten blir satt til side til fordel for de estetiske. Sejersted omtaler favoriseringen av de estetiske elementene som en «helliggjøring» (Sejersted 2003, 135). Konsekvensen er at den politiske og historiske konteksten i diktet blir ansett som uinteressant, og at slike kontekster stedet for å bli lest i forbindelse med det estetiske totalt blir satt til side. Det estetiske blir det absolutt vesentlige, og dermed endres forutsetningen for hele lesningen. Resultatet blir, ifølge Sejersted, at leseren kan «nyte kunstverket fordomsfritt estetisk» (ibid). Ved å utelukke den politiske og historiske konteksten vil, ifølge Sejersted, den politiske teksten stå i fare for å «avhistoriseres, fordreies og ufarliggjøres i resepsjonen» (ibid). Det oppstår etter Sejersteds syn det han omtaler som en «unødvendig motsetning» mellom den politiske og historiske konteksten, og de estetiske elementene i diktet (ibid). Et funn jeg anser som særlig interessant i mitt analysearbeid er de kritikere som leser Hofmos forfatterskap som gjennomgående politisk eller engasjert, og argumenterer for at estetiske elementer som motiver og annen symbolikk er bevisste grep fra forfatterens side, heller enn motsetninger som ikke gir videre rom for det politiske eller samfunnsmessige. Disse kritikerne opphever dermed det Sejersted mener er en unødvendig motsetning mellom det estetiske og politiske. Slike lesninger av Hofmos diktning tar særlig opp i seg den religiøse symbolikken og tematikken; for enkelte kritikere vurderes disse som elementer som fungerer i samspill med

det politiske i teksten. Dermed åpner disse kritikerne opp for en lesning hvor de ulike elementene ikke står i motsetning til hverandre, ei heller vurderes de på bekostning av hverandre. De leses derimot som elementer som bidrar til å forsterke det politiske budskapet, eller formidle det gjennom et nytt perspektiv. Disse lesningene bidrar også til å reise spørsmålet om hvorvidt Hofmos forfatterskap kan leses inn i en større politisk kontekst enn det ble av hennes samtidige kritikere.

I vurderingene av Hofmos politiske dikt vurderes det politiske å gjelde først og fremst enkeltdikt. Enkelte kritikere vurderer noen av Hofmos samlinger for mer politiske enn andre, men det er kun et fåtall som finner en gjennomgående politisk tråd gjennom hele Hofmos forfatterskap. De kritikerne som vurderer Hofmos forfatterskap for å være utpreget politisk finner jeg i anmeldelser og kronikker fra særlig 80-tallet, og som oftest ved Hofmos jubileer. Jeg vil videre presentere og diskutere noen av disse vurderingene.

I anledning Gunvor Hofmos 60-års dag skriver Ragnar W. Nord under tittelen «Gjest hos virkeligheten» for *Nationen*: «Få andre lyrikere har skildret krigens angst og uro på en slik måte som henne. Hun har sett redsler og terror som følger i krigens kjølvann – hun ser de virkelige sider av vannviddet; et vannvidd som har feid over jorden to ganger» (Nord 1981). Nok en gang blir Hofmos diktning satt i direkte sammenheng med andre verdenskrig. Nord vurderer Hofmo som en seer, og en forfatter som bedre enn andre klarer å formidle det hun ser. Videre skriver Nord: «I diktet «Mellom lys og mørke» fornemmer vi liv og død, noe som betegnes som arven etter okkupasjonen» (ibid).⁴⁸ Igjen er det særlig krigen og tyskernes okkupasjon som blir satt som utgangspunkt for Hofmos diktning. Videre går Nord inn på Hofmo som mer enn en generell seer, og vurderer henne som det jeg mener er en politisk seer:

Enkelte dikt forteller mye om Gunvor Hofmos aktualitet og den trang hun har til å skrive om verden omkring. Forholdet til avisene og dagsnyttssendinger er forbitrer, fordi hun selv merker uhyggen over det som skjer tett innpå seg. I diktet «Fred» er hun mer virkelig enn alle politikere og forhandlere, hun ser resultatene av krigens vannvidd og forstår fredens forlegenhet (ibid).

Her setter Nord Hofmos dikt i direkte sammenheng med hva som skjer i verden, og hva som formidles i nyhetsmediene. Hofmos tematiseringer av dagsaktuelle hendelser blir av Nord vurdert til å springe ut fra en «trang»; Hofmo har et tydelig behov for å skrive om det hun observerer i samfunnet rundt seg. I lesningen av diktet «Fred» vurderer Nord Hofmo som

⁴⁸ Diktet «Mellom lys og mørke» ble publisert i debutsamlingen *Jeg vil hjem til menneskene* (1946).

«mer virkelig» enn politikere og forhandlere og at hun i større grad enn dem ser konsekvensene krigen har hatt på samfunnet.⁴⁹ Igjen anser Nord Hofmo for å være en «seer», og at hun ser ting selv ikke samfunnets ledere ser. Det Hofmo ser blir formidlet gjennom diktene hun skriver og ut til folket. Som vist i analysekapittelet har flere kritikere vurdert Hofmo som seer, og en kan argumentere for at dette kan hentyde til det enkelte leser som det profetiske ved hennes diktning, eksempelvis Hagerup og Borge i «Amor Mundi» og Olav Egil Aune i sin anmeldelse i *Vårt Land* fra 1987. Majoriteten av disse kritikerne har ikke satt det profetiske ved Hofmos diktning inn i en politisk sammenheng. Nord er en av en liten gruppe kritikere som påpeker hvordan Hofmo betrakter og observerer det som foregår i samfunnet rundt henne, og formidler det i dagsaktuelle og politiske dikt. Videre skriver Nord:

Hun vet at atombomben er et fryktelig våpen, men selv kan hun ikke hindre at den en vakker dag faller ned i hodet på oss. Derimot kan hun skrive med følelser hva hun mener om saken. Hun er rastløs blant menneskene, hun er vårt eget speilbilde (ibid).

Her legger Nord seg etter mitt syn på linje med det Johannesen i tråd med Sartre anser som et «politisk nattevakthold». Hofmo observerer og ser, og det eneste utløpet for hennes engasjement i det som skjer rundt henne er gjennom diktningen. Dermed fungerer diktene som appeller, advarsler og etiske formaninger som igjen kan vurderes som et politisk nattevakthold, ettersom Hofmo ikke kan gjøre noe med tingenes tilstand annet enn å formidle det videre til leseren. Denne tendensen preger hele Hofmos forfatterskap slik jeg leser Nords vurderinger i anledning Hofmos 60-års jubileum.

Paal Brekke antyder i 1954 at det finnes en større helhetlig linje i Hofmos forfatterskap. Mer utdypende om dette skriver han i anmeldelsen:

Hofmos første diktsamling var smerte og fortvilet sorg. Hun forsøkte å orientere seg i en verden der alt bare gjenspeilet hennes egen hjemløshet. Her var vidunderlig vakre bilder fra naturen, men alltid med den samme tonen av noe ødslig, noe håpløst forlatt. Det hendte at hun ville gjøre opprør mot det. Hun snakker om sin trang til å skrike og rase, gråte og be, «slikt som en liten unge får viljen sin gjennom med». Det er i diktet til den jødiske venninnen [...] Og så munner boken ut i dette, at hun vil hjem til menneskene (Brekke 1954).⁵⁰

⁴⁹ Diktet «Fred» ble publisert i samlingen *Veisperringer* (1973).

⁵⁰ Brekke siterer diktet «Møte» fra *Jeg vil hjem til menneskene* (1946).

Dette skriver Brekke om Hofmos første samling. Samlingen settes i sammenheng med Hofmos krigserfaringer, og hvordan disse formidles gjennom naturbilder som Brekke tolker som ødslige, til tross for sin skjønnhet. Brekke leser videre opprør inn i samlingen, et opprør flere kritikere har lest inn i flere dikt og samlinger. Om den påfølgende samlingen *Fra en annen virkelighet* skriver Brekke videre:

Hun vil ut av desillusjonen, ut av bitterheten og ensomheten, ut av kulden – den som slår ut fra selve ordet: etterkrigsungdom [...] Ennå kan ingen ta ensomheten fra henne. Men i en mystisk og sterkt religiøst preget opplevelse blir alltings ensomhet til et dypere fellesskap (ibid).

Brekke vurderer det dithen at Hofmos andre samling følger tematikken i den første; krigens påvirkning og påfølgende ensomhetsfølelse. I denne samlingen leser Brekke inn en mystikk og religiøsitet som igjen går opp i en høyere enhet, fellesskapet. Hofmo vil etter Brekkes lesning tilbake til fellesskapet.

Hofmos tredje samling, *Blinde nattegaler*, leses av Brekke som en videreføring av den mystikken og religiøsiteten som ble formidlet i *Gjest på jorden*. Brekke omtaler diktningen som strid. Det er slik jeg leser Brekke en kamp som kjempes i samlingenes dikt. Om Hofmos gudstematikk skriver Brekke: «Og kunsten er vår klage mot ham». Det er altså mot Gud Hofmo vender sitt opprør, ifølge Brekke. Det er i møtet med Gud Hofmos sorg og fortvilelse kan forløses, men møtet kan kun skje gjennom lidelse. Slik jeg leser Brekke anser han Hofmos tre første samlinger for å være et uttrykk for den avmakt, sorg og fortvilelse som har oppstått i henne og i samfunnet etter 1945. Dette er ikke en original lesning, slik leste majoriteten av kritikere hennes tidlige diktning. Det Brekke forsøker, som tilbyr noe nytt i lesningene av Hofmo, er å holde fast ved en rød tråd i disse samlingene. Brekke leser det slik at den kampen mot sorg og ensomhet som det kjempes mot i *Fra en annen virkelighet*, skildres gjennom naturmotiver, mystikk og religiøsitet i *Gjest på jorden*. Her åpner Hofmo opp for muligheten for å vende tilbake fra ensomheten til et fellesskap. I den *Blinde nattegaler* preger religiøsiteten diktene i enda større grad. Dikterjeget er forlatt av Gud, hun gjør opprør mot Gud, men det er kun i møtet med Gud lidelsen kan opphøre.

Som påpekt i analysekapittelet legger Sigrid Bø Grønstøl seg tett opp mot Paal Brekke i sin anmeldelse når hun forsøker å lese Hofmos forfatterskap inn i en helhet. Grønstøl omtaler Hofmo som en utilgjengelig dikter, som flere kritikere har påpekt. Når hun påpeker at Hofmo «forsvant» for flere lesere på 50- og 60-tallet, er det denne utilgjengeligheten hun

viser til. Utilgjengeligheten fikk kritikere til å oppfatte Hofmo som blant annet «upolitisk». Det som for Grønstøl utgjør det mindre lesbare i Hofmos diktning er lidelsen, det kosmiske mørket og hvordan Hofmo i diktene søker seg mot de ytterste grensene for bevissthet. Det er dermed den mystiske og religiøse Hofmo som her blir ansett som utilgjengelig av Grønstøl. Grønstøl forsøker videre, på lik linje med Brekke, å undersøke de store linjene i Hofmos diktning og å sette dem inn i en felles sammenheng. Som det kommer frem av min analyse er det symbolbruken Grønstøl i likhet med Brekke mener leseren må dekode for å forstå det større budskapet i diktningen: «Bileta er henta frå naturen, frå himmelrommet, frå årstidene og er så velkjende at dei i seg sjølv kan bli utydelege» (Grønstøl 1981). Her leser jeg det som at Grønstøl anser symbolbruken til Hofmo for tradisjonell, om ikke noe forslitt, og at en som leser derfor må være bevisst og våken for å oppfatte den tematikken symbolene er ment å formidle. Videre skriver Grønstøl: «Hofmo gir natursymbola si eiga tyding, som ofte ikkje får full meining utan at man les dikta i samanheng og dermed får tak på Hofmos personlege symbolmønster» (ibid). De natursymbolene Grønstøl påpeker at er velkjente for leseren og dermed lett å overse, blir av Hofmo gitt ny betydning som krever at leseren selv åpner opp meningen i dem. Grønstøl er tett på Brekke når hun videre påpeker Hofmo som en som har kjempet seg gjennom en lidelse forankret i krigserfaringer. Der hvor Brekke i 1954 anser Hofmo for å fremdeles kjempe i det samme mørket, leser Grønstøl det som at Hofmo er kommet ut på den andre siden av lidelsen. I denne anmeldelsen viderefører Grønstøl Brekkes poenger om å sette Hofmos symbolbruk inn i en større sammenheng, men slik jeg leser det tilbyr ikke Grønstøl i noen særlig grad noen egen lesning eller vurdering av hva denne større sammenhengen eksplisitt består av. Allikevel antydes det at det er snakk om en sammenheng som står i motsetning til det som av andre ble omtalt som utilgjengelig, privat eller upolitisk.

I 1991, i anledning Hofmos 70-års jubileum, påpeker Liv Riiser hvordan diktene i *Navnløst er alt i natten* kan synes å mangle en tematisk sammenheng. Dette mener Riiser skyldes et bevisst grep fra Hofmos side. Riiser er opptatt av det samme opprøret som Grønstøl og Brekke påpeker i sine lesninger av Hofmo. Der hvor Grønstøl og Brekke i større grad er opptatt av Hofmos natursymboler, går Riiser langt i å hevde at Hofmo bruker det gammeltestamentlige og religiøse for å fremheve sammenhenger og tematikk som omhandler aktuelle hendelser fra samtiden. Dermed tilbyr Riiser en ny måte å lese Hofmo på, hvor det mystiske og religiøse ikke nødvendigvis kommer i veien for et samfunnsmessig eller engasjert budskap, men kan være med på å sette hverdagslige temaer inn i en ny kunstnerisk sammenheng. Å åpne opp for slike lesninger vil kreve en kompetent leser, både når det

gjelder å lese det gammeltestamentlige språket, og også forstå de religiøse og bibelske symbolene og historiene som benyttes i diktene.

I anledning 70-års jubileet skriver forfatter og professor Andreas Lombnæs en kronikk om Hofmo for Dagbladet. Lombnæs viderefører her poenger fra både Brekke, Grønstøl og Riisers lesninger. Om *Fra en annen virkelighet* skriver Lombnæs følgende:

I sin andre diktsamling [...] tegner Gunvor Hofmo dragene til et menneske som sprenges av medfølelse. De andre, vanlig ansvarsfølende mennesker peker på overskrifter i avisene om Gisler som blir skutt i Hellas, om krigen i Palestina, atombomben (Lombnæs 1991).

Her påpeker Lombnæs det flere kritikere leser i Hofmos tidlige samlinger, men også i forfatterskapet som helhet. Hofmos dikt formidler et jeg som føler mer enn det som er vanlig. Her settes det i anmeldelsene stort sett alltid et likhetstegn mellom Hofmo og dikterjeget, i lesningene av et «menneske som sprenges av medfølelse». Medfølelsen som katalysator for et dikterisk engasjement går igjen i en stor del av kritikken. På den andre siden står vanlige mennesker som ikke kan annet enn å vise til avisene som formidler verdens urettferdighet. På samme måte kan ikke Hofmo annet enn å skrive om det, slik eksempelvis Nord påpeker i sin anmeldelse fra 1981. Lombnæs påpeker videre at den individuelle medfølelsen og tematiseringen av det dagsaktuelle hos Hofmo viser seg slik i diktene:

Denne halvt skjulte sammenhengen mellom det kollektive og det individuelle, mellom følsomhet og ufølsomhet, deltakelse og utenforskap, politisk aktualitet og eksistensiell allmenngyldighet viser noe grunnleggende hos Gunvor Hofmo. Spontant identifiserer hun seg like meget med de som skjelver i cellene, som de som «skjelver i en isnende kulde fra universets susende kloder». Er det gudsforlatte universet et uttrykk for krigens umenneskelighet? Eller gir krigen bare bilder til eksistensiell krise? (ibid)

Her leser Lombnæs det kollektive og individuelle som sammenhenger, og påpeker dermed hvordan Hofmo bruker disse to størrelsene til å formidle noe om hverandre. Den private avstanden og utilgjengeligheten som flere vurderer inn i diktene gjennom Hofmos forfatterskap er etter Lombnæs syn knyttet sammen. Følsomhet og ufølsomhet, deltakelse og utenforskap, politisk aktualitet og eksistensiell allmenngyldighet blir elementer i diktningen som fremhever hverandre og tjener til å formidle et større budskap. Her er det igjen en kompetent leser som må gå inn i diktene og dekode det de søker å formidle.

Lombnæs legger til grunn for Hofmos medlidenhet, slik flere kritikere med ham, det faktum at hun kun var 19 år når krigen kom til Norge, samt hennes opplevelse av Ruth Maiers deportasjon og død. Videre skriver Lombnæs: «Hos Hofmo finnes en medfølelse med de lidende som går ut over grensene for det passende og nærmer seg identifikasjon [...] Under dette oppheves hun som praktisk borgerlig subjekt» (ibid). Her er Lombnæs inne på hvordan Hofmo gjennom medfølelsen nærmest blir lik de lidende hun beskriver i sine egne dikt. Opphevelsen av Hofmo som praktisk borgerlig subjekt leser jeg i sammenheng med eksempelvis Grønstøls lesning av Hofmo, når hun anser Hofmo for å søke seg ut mot de ytterste grensene for bevissthet. Felles finner de at Hofmo som subjekt nærmest oppløses og blir til noe annet. Hos Lombnæs blir subjektet lest slikt:

Gunvor Hofmo er bare den nødvendige betingelse for en skrift hvor de(n) dødes klage kommer til orde. Dette ville kanskje vært privat, om ikke smerten var representativ for krigens alle skyldige og uskyldige ofre – og om ikke den meningsløse lidelsen var menneskets grunnvillkår (ibid).

I likhet med Brekke og Grønstøl leser Lombnæs Hofmos formidling av menneskenes lidelse som et større dikterisk prosjekt. Som Brekke påpeker: Hofmo kan ikke gjøre annet enn å formidle den lidelsen hun opplever og identifiserer seg med, på alle lidende menneskers vegne. Videre leser Lombnæs prosjektet slik:

Ikke desto mindre bygger forfatterskapet på en drøm om at diktene skal tjene som et minnesmerke over de døde mennesker og muligheter, og at de skal kunne gi dem livet tilbake. I «vasen med relieff av dansende barn» (1951) kommer «barn som luftning», like oppløste som ofrene fra Auschwitz, og ber: «Gi oss lys tilbake! Og frels oss fra mordets hån» - Men dér slutter dikterens ansvar og leserens begynner (ibid).⁵¹

Her følger Lombnæs opp sitt eget resonnement om Hofmos skrift som betingelse for de dødes klage, i det han leser utsigelsespunktet for hele forfatterskapet som et mål om å konstant minne leseren på de døde. Videre setter Lombnæs diktet «Vase med relieff av dansende barn» inn i en konkret historisk kontekst når han setter frasen «barn som luftning» inn i direkte sammenheng med ofrene fra Auschwitz. I «Vase med relieff av dansende barn» sammenlignes vasens motiver av levende barn med døde, drepte barn som ønsker å bli bragt tilbake til live. Diktet består av flere natursymboler og dikterjeget henvender seg til vasen.

⁵¹ Diktet «Vasen med relieff av dansende barn» ble utgitt i *Blinde nattergaler* (1951).

Det finnes ingen eksplisitt krigs- eller holocausttematikk i diktet, dette er en tolkning leseren må gjøre selv, slik Lombnæs gjør. Å gjøre en slik tolkning basert på den historiske og biografiske konteksten diktet er skrevet i, er nettopp det Sejersted oppfordrer til når han maner til å lese dikt inn i en «skamløs historisk kontekst».

Nord, Brekke, Grønstøl, Riiser og Lombnæs er etter mine funn de kritikere som går lengst i å forsøke å lese en større sammenheng inn i Hofmos forfatterskap, og som samtidig anser denne sammenhengen for å ha sitt utspring i en historisk kontekst, samt et samfunnsmessig engasjement som videre beveger seg inn på det politiske.

Brekkes lesning baserer seg på Hofmos forfatterskap anno 1954, og er dermed det tidligste forsøket blant Hofmos kritikere på å formulere en helhetlig lesning av hennes forfatterskap. Hofmos senere kritikere har et mer omfattende forfatterskap å forankre sine lesninger i. Som jeg påpeker i analysekapittelet skriver disse kritikerne i et annet litterært klima med andre lese måter enn det Brekke forholder seg til i 1954. Jeg mener videre at de alle forsøker å sette enkelt dikt og forfatterskapet inn i en historisk og politisk kontekst. I disse lesningene jeg har presentert i dette delkapittelet blir ikke de estetiske elementene nødvendigvis satt til side til fordel for det eksplisitt politiske eller samfunnsmessige, men de ulike elementene settes i forbindelse med hverandre. De estetiske elementene må leses som forsterkere av den samfunnsmessige og politiske tematikken Hofmo formidler i flere av sine dikt, og ifølge enkeltkritikere baserer hele sitt forfatterskap på.

5. Avsluttende betraktninger

Jørgen Sejersted etterspør eksplisitte politiske lesninger av poesien. Det er ikke det eksistensielle meningstapet Adorno etterspør i diktene som ifølge Sejersted er interessant, men «den energien som utløses i konkrete og aktuelle hendelser i samfunnet og håpet om at det nytter å formulere sin reaksjon på dette» (Sejersted 2003, 35). Det politiske diktet kan formulere både håp og sinne, og det blir umulig å finne frem til disse elementenes betydning uten å ta stilling til diktets kontekst og budskap. Innledningsvis i oppgaven formulerte jeg en rekke spørsmål som har vært veiledende for mine undersøkelser av Gunvor Hofmos samtidskritikk: Hva kan vår egen litteraturkritiske historie fortelle oss om det som ofte blir ansett som et motsetningspar: Er disse to elementene kolliderende eller kan de eksistere sammen? Kolliderer det poetiske og politiske i vurderingene av Hofmos diktning? Og blir det poetiske vurdert på bekostning av det politiske i kritikernes anmeldelser av Hofmos lyrikk? Jeg vil videre diskutere disse spørsmålene og formulere noen svar basert på mine undersøkelser.

Min studie av samtidskritikken av Gunvor Hofmos samlinger mellom 1946 og 1994 gir et fokusert innblikk i vår litteraturkritiske historie. Undersøkelsene mine kan ikke formidle noe om litteraturkritikkens historie generelt, men oppgaven bidrar til å formidle noe om den delen av litteraturkritikken som omhandler samtids kritikken av Gunvor Hofmo, kritikken av norsk poesi i årene 1946–1994 samt kritikken av politisk diktning i årene 1946–1994.

Slik både Sejersted og Johannesen i sine artikler er inne på, er politikk og poesi i varierende grad gjennom litteraturhistorien blitt ansett som et motsetningspar. Nykritikkens nærlesning som metode ble normgivende ved amerikanske universiteter mellom 1920 og 1960. I Norge hadde nykritikken en forsinket debut og gjorde seg først virkelig gjeldende fra 1950-tallet. Gunvor Hofmo debuterte i 1946. Jeg mener kritikken av Hofmos første samlinger går langt i å ta stilling til den historiske konteksten diktene springer ut av. En kan argumentere for at årsaken til at kritikerne så velvillig leser krigen som utgangspunkt for diktene er at diktene formidler et slikt budskap. På den annen side er det, som enkelte kritikere hevder, ingen eksplisitte krigsdikt i samlingene. Enkelte dikt tematiserer tapet av en venninne eksplisitt, eksempelvis «Møte» fra debutsamlingen, hvor vi leser verselinjene «en jødisk venninne de drepte, hun hvis lik de lot brenne/sammen med tusen andres.» (Hofmo 1946). Her formidler diktet en eksplisitt tematisering av holocaust som er vanskelig å overse i en lesning, men de fleste diktene er mer implisitte i slike tematiseringer av krig, nazisme og jødeforfølgelse. Dermed har kritikerne selv valgt å ta høyde for en historisk kontekst og lest

diktens motiver og symbolikk i lys av en slik kontekst. Et annet argument er at nærlesningen som metode ikke hadde fått skikkelig fotfeste i Norge på tidspunktet for de første samlingene. Den historisk-biografiske metoden mistet popularitet utover 1900-tallet, men en kan anta at både biografisk og historisk kontekst fremdeles var av interesse for både kritikk og forskning. Når kritikken utover 1950-tallet i langt større grad er opptatt av det estetiske og langt mindre av den historiske konteksten, kan dette ha sammenheng med nykritikkens popularitet i dette tiåret.

Kritikken av Hofmos samlinger som blir utgitt på starten av 1950-tallet er preget av oppfatningene om at Hofmos diktning er svært utilgjengelig. Dette er en beskrivelse av Hofmos dikt som går igjen i flere deler av samtidskritikken: Diktene er individuelle, språket er fordekt, Hofmo fjerner seg stadig fra det konkrete. Hofmo blir en mystisk dikter som stadig beveger seg nærmere Gud og det kosmiske, og diktene er for individuelle til at en kan håpe på å lese noe konkret ut av dem. Kritikken på 1950-tallet, og til dels på 1980-tallet, er den kritikken som i minst grad leser diktene i lys av konkrete hendelser. Dette kan forsvares med at kritikere på 1950-tallet ikke har den nødvendige avstanden til Hofmos forfatterskap som senere lesere har. Det kan være lettere å oppdage store tematiske linjer når man har et mer omfattende forfatterskap å basere seg på. På den annen side er det flere kritikere som forsøker å sette Hofmos dikt inn i en aktuell kontekst tidlig i forfatterskapet. Paal Brekke er en av de kritikere som følger Hofmo tettest gjennom hennes tidlige forfatterskap. I anmeldelsene av samlingene i henholdsvis 1951 og 1954 påpeker Brekke hvor utilgjengelig og personlig Hofmo er blitt. Til tross for dette går Brekke på langt nær i sin anmeldelse av *Blinde nattergaler* (1951) i å forslå en lesning av det mytiske og religiøse ved Hofmo som en forlengelse av den uttrykte sorgen og lidelsen i samlingene som utgis på 1940-tallet. Denne sorgen og lidelsen blir i diktene til en kamp, ifølge Brekke. Sorgen, lidelsen og kampen springer alle ut av en historisk og politisk kontekst: Andre verdenskrig. Dermed er Brekke et eksempel på en av flere kritikere som gjør et forsøk på å lese Hofmos dikt i lys av aktuelle hendelser og som forbinder det politiske og det poetiske. Allikevel vil jeg argumentere for at det politiske og det poetiske i størst grad blir vurdert hver for seg, og at det estetiske stort sett favoriseres i anmeldelsene av samlingene.

At Hofmo blir syk og dermed ikke utgir noen dikt før i 1971 får stor oppmerksomhet i dagspressen. Majoriteten av anmeldelsene jeg finner kommenterer fraværet og tilbakekomsten, men flere går også lenger i å kommentere sykdommen. Her legges grunnlaget for flere psykoanalytiske lesninger av Hofmos dikt, og flere dikt i *Gjest på jorden* settes inn i

en biografisk kontekst. Jeg vil argumentere for at tendensen blant kritikerne til å lese diktene inn i en biografisk kontekst ved denne samlingen er langt større enn når det gjelder den politiske konteksten, til tross for at samlingen inneholder flere eksplisitt politiske dikt. Enkeltkritikere går ut mot denne tendensen til å lese diktene psykoanalytisk og sette dem inn i en biografisk kontekst. Enkelte går også lenger i å påpeke at diktene ikke trenger slike lesninger. Finn Bjørseth går langt i å hevde at de psykoanalytiske lesningene står i veien for det virkelige budskapet i diktene som han setter inn i en politisk kontekst. Videre fremgår det av analysen et høyere antall kritikere vurderer og kommenterer det politiske i anmeldelsene av samlingene som utkommer på 1970-tallet, enn ved de tidligere samlingene. 1970-tallet innledes av debatten om EEC som preget den norske offentligheten i stor grad. Engasjementet blant folket var stort, og dekningen av EEC-debatten var omfattende i norsk dagspresse. Det generelle politiske klimaet kan ha bidratt til at det aktuelle og politiske ved Hofmos samlinger på starten av 1970-tallet får større plass i anmeldelsene. Politikk er allerede på agendaen i avisene og dermed er det aktuelt og relevant å gi plass til en slik kontekst også i anmeldelsene av Hofmos diktning. Når det er nevnt finner jeg det at det estetiske og det politiske omtales hver for seg som to uavhengige størrelser og ikke i noen særlig grad vurderes i sammenheng med hverandre. Implisitt eksisterer det en motsetning mellom det estetiske og det politiske i anmeldelsene, slik jeg finner det.

Utover 1970-tallet og inn i 1980-tallet går det mot en avvikling av partipressa i Norge. I 1970 tok pressestøtten over for partistøtten. Samtidig som forbindelsene mellom partiene og pressen blir svakere blir avisene mer politisk fristilt. På samme tid foregår det en tabloidisering av mediene, som nå konkurrerer med fjernsynet om nyhets- og kulturformidlingen ut til folket. I 1983 skjer det en tabloidisering av Dagbladet, som var ansett som venstresidas store kulturavis. Store Norske Leksikon beskriver en tabloidavis som synonymt med «en avis med stoff i konsentrert, lettfattelig form, ofte med store bilder og sensasjonsoverskrifter» (Smith-Meyer, 2005-2007). Dermed ble tekstmengden i avisene betraktelig mindre, og dette kan en anta påvirket prioriteringene rundt hva som fikk plass i avisene, også kulturstoffet. Jeg finner det i mine undersøkelser at det foreligger langt færre anmeldelser av Hofmos samlinger på 1980-tallet enn det gjør i de foregående tiårene i hennes forfatterskap. Samtidig er det færre vurderinger av det politiske i disse anmeldelsene. En årsak kan være den politiske fristillingen av avisene. At avisene ikke lenger er tilknyttet partipolitikken og derfor ikke mottar partistøtte kan være én årsak til at det politiske i diktningen ikke blir vurdert i like stor grad som tidligere. En annen årsak kan være at

tabloidiseringen av mediene har ført til at poesianmeldelsene blir nedprioritert, eller at tekstreduseringen fører til at enkelte elementer ikke får plass i anmeldelsene. Det kan også tenkes at Hofmo ikke lenger er like relevant for kritikerne. Hofmo er på 1980-tallet en dikter av den eldre generasjonen, og en kan anta at nye og mer uetablerte forfattere får en del av kritikerkorpsets oppmerksomhet. Samtidig skriver både Sigrid Bø Grønstøl, Jan Erik Vold og Rut Nervik utfyllende om Hofmos forfatterskap. Sigrid Bø Grønstøl og Rut Nervik går særlig langt i å vurdere Hofmo som en politisk dikter og er en av de første kritikerne som setter det estetiske og politiske inn i en direkte sammenheng med hverandre. Rut Nervik leser Hofmos forfatterskap inn i en eksplisitt *verdenspolitisk* kontekst. Jeg vil derfor argumentere for at det er på 1980-tallet kritikken av Hofmos diktning for første gang oppløser motsetningsforholdet mellom poesien og politikken gjennom lesninger som lar det estetiske og politiske utfylle hverandre samt i lesninger hvor det politiske blir lest til fordel for det estetiske.

Kritikken av Hofmos siste samlinger på 1990-tallet følger i stor grad den samme tendensen som kritikken på starten av 1970-tallet. For samlingene *Fuglen* (1990) og *Epilog* (1994) fant jeg som vist ingen politiske lesninger av Hofmos dikt. Anmeldelsene for samlingen *Navnløst er alt i natten* (1991) derimot, tar opp i seg Hofmos tematisering av dagsaktuelle hendelser. Eilif Straume vurderer det gammeltestamentlige og religiøse ved samlingen, men påpeker at det *også* finnes politiske dikt, slik det ifølge ham alltid gjør i Hofmos samlinger. Straume vurderer ikke det politiske og det estetiske i diktene som elementer i samspill, men setter de opp mot hverandre. Denne tendensen finnes i kritikken gjennom hele Hofmos forfatterskap. De diktene som er eksplisitt politiske blir vurdert utelukkende på bakgrunn av sin aktualitet og leses ikke i sammenheng med diktets estetiske elementer. De diktene som ikke eksplisitt er satt inn i en politisk kontekst blir heller ikke forsøkt lest politisk.

Jeg vil argumentere for at det poetiske og det politiske i kritikken av Hofmos politiske diktning i størst grad blir vurdert som et motsetningspar av majoriteten av hennes kritikere som vurderer den politiske konteksten i diktene. Gjennom hele Hofmos forfatterskap er det en tendens til å vurdere diktenes tematikk hver for seg. Er diktet eksplisitt politisk er det denne konteksten som blir vurdert, diktets estetiske elementer blir som oftest utelatt. Dette er en slik politisk lesning Sejersted etterspør: diktets aktualitet blir lest til fordel for diktets kvalitet og estetikk. Jeg vil argumentere for at samtidskritikken i stor grad har unnlatt å lese diktene politisk der den politiske konteksten ikke eksplisitt er til stede, selv når den implisitt er til stede. Sejersted etterspør også politiske lesninger av slike dikt dersom det finnes grunnlag for

det. Flere kritikere vurderer Hofmo som en forfatter som skriver med utgangspunkt i krigserfaringer gjennom hele hennes forfatterskap. Dermed burde det være grunnlag for de samme kritikere å i større grad forsøke å lese diktene inn i en politisk kontekst. Hofmo blir i tillegg vurdert til å være en svært engasjert forfatter som oppfordrer og nærmest pålegger leseren til å ta stilling til det hun skriver om. Dette burde òg være grunnlag for at samtidskritikken skulle forsøke å lese diktene inn i en politisk kontekst. På bakgrunn av mine funn vil jeg argumentere for at det poetiske og det politiske i stor grad kolliderer i samtidskritikken av Gunvor Hofmos samlinger. Det betyr ikke at Gunvor Hofmo ikke kan og bør leses politisk. Mine funn viser at det er flere vellykkede forsøk på det.

6. Veien videre: Forslag til forskningsspørsmål

I denne oppgaven har mitt prosjekt vært å undersøke samtidskritikken av Gunvor Hofmos politiske diktning i årene 1946 til 1994. Målet med dette har vært å kunne gi et bidrag til et underbelyst område i kritikkhistorien og Hofmoforskningen. Interessen for den politiske poesien og vurderingen av denne er forankret i en oppfatning av litteraturens iboende mulighet til å skape forandring både i leseren og i samfunnet. Interessen for Hofmos politiske diktning spesifikt vil jeg begrunne med at jeg oppfatter Hofmos diktning som stadig aktuell, selv nesten 80 år etter hennes debut. Den historiske konteksten Hofmo skriver ut fra med andre verdenskrig som bakteppe er ikke nødvendigvis så ulik noe av det vi ser utspille seg i Europa og andre steder i verden, i vår egen tid. Dermed kan Hofmos politiske diktning ha en funksjon for vår egen historiske kontekst anno 2023.

Hva vi leser, og hvilken litteratur vi interesserer oss for blir for mange av påvirket av det som formidles gjennom avisanmeldelsene. Det er rimelig å anta at Hofmos samtidskritikere har hatt innflytelse på hvordan og hvorvidt Hofmo ble lest. Ved å undersøke hvordan Hofmos politiske diktning er blitt vurdert og formidlet gjennom samtidskritikken er det videre mulig å åpne opp for nye måter å lese Hofmo på.

Denne masteroppgaven er kun ett bidrag til forskning på norsk kritikkhistorie og til Hofmoforskningen. Jeg er blitt bevisst på, gjennom arbeidet med min egen oppgave, at det finnes rom for mer forskning på Gunvor Hofmos diktning og kritikken av denne. Når det gjelder forskningen på kritikken av Hofmos politiske diktning er det fremdeles flere forskningsspørsmål som ville vært interessante å undersøke. Oppgavens omfang legger begrensinger på hva jeg har hatt mulighet til å innlemme i mitt analysemateriale. Et videre forskningsprosjekt kan eksempelvis inkludere tidsskrifter som en del av kildematerialet. Her vil jeg også foreslå en komparativ analyse av samtidskritikken i henholdsvis dagspressen og tidsskrifter. Et annet interessant forskningsområde vil være komparative analyser av samtidskritikkens behandling av de ulike kjønnetenes politiske diktning. Forskningsprosjekter utenfor litteraturkritikken kunne eksempelvis analysert Hofmos politiske diktning og bidratt med forslag til nye politiske lesninger.

Litteraturliste

- Adorno, Theodor W. 2016. «Tale om lyrikk og samfunn» I *Moderne litteraturteori*, redigert av Atle Kittang, Arild Linneberg, Arne Melberg & Hans H. Skei: 369-383. Oslo: Universitetsforlaget.
- Andersen, Britt. 2002. «Jeg har talt med tusen struper gjennom nettene.» Gunvor Hofmos flerstemte elegier.» I *En vei som skumrer mine bilder frem*, redigert av Ole Karlsen: 79-98. Oslo: Unipub forlag.
- Andersen, Per Thomas. 1995. «Danjanstikk og kritikk» I *Samtale med et svin. En antologi om litteraturkritikk*, redigert av Sissel Lie & Liv Nysted: 9-26. Oslo: Cappelen.
- Andersen, Per Thomas. 1987. «Kritikk og kriterier». *Vinduet*, 42/3, 12-25.
- Andersson, Giske. 1946. «Mitt mål er å smelte de politiske og menneskelige problemer sammen». *Friheten*, 18. desember, 1946.
- Armand, Eilif. 1974. «Diktsamling av en ny type». *Friheten*, 05. juni, 1974.
- Askelund, Jan. 1974. «Politiske dikt i kjempesamling». *Rogaland Avis*, 12. september, 1974.
- Aune, Olav Egil. 1987. «Refsende dikterprofet». *Vårt Land*, 28. november, 1987.
- Austad, Tore. 1971. «Gripende Gjensyn». *Fædrelandsvennen*, 17. november, 1971.
- Bakkan, Engvald. 1949. «Fra en annen virkelighet». *Rogaland*, 02. februar, 1949.
- Beyer, Edvard. 1949. «Fra en annen virkelighet.» *Bergens Tidende*, 14. januar, 1949.
- Beyer, Edvard. 1951. «Lidelsens jubel». *Bergens Tidende*, 17. desember, 1951.
- Bjørkly, Arnstein. 1996. «Nattemørke, nøttedrøm. Omkring resepsjonen av Gunvor Hofmos lyrikk». *Vagant*, 96/1, 32-46.
- Bramness, Hanne. 2002. «En tapt generasjon: Gunvor Hofmo i internasjonalt lys» I *En vei som skumrer mine bilder frem*, redigert av Ole Karlsen: 185-198. Oslo: Unipub forlag.
- Breen, Else. 1973. «Innsyn og utsyn». *Vårt Land*, 31. desember 1973.
- Brekke, Paal. 1951. «Gunvor Hofmos nye dikt». *Dagbladet*, 16. november, 1951.

- Brekke, Paal. 1954. «Gunvor Hofmo». *Verdens Gang*, 17. november, 1954.
- Brekke, Paal. 1971. «Gunvor Hofmo tilbake igjen». *Dagbladet*, 24. september, 1971.
- Bjørseth, Finn. 1972. «Troende dikter». *Bergens Tidende*, 08. september, 1972.
- Borge, Torunn & Henning Hagerup. 1996. «Amor Mundi. Et forfatterskap om verdighet». *Vagant*, 96/1, 10-21.
- Brøgger, Niels Christian. 1949. «Lyrikk». *Nationen*, 11. januar, 1949.
- Christiansen, Atle. 2010. *Kritikarboka. Om litteratur, Journalistikk og kvalitet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Dalgard, Olav. 1946. «Fin debut.». *Arbeiderbladet*, 24. desember, 1946.
- Eriksen, Andreas. 1947. «Seks norske lyrikere». *Dagbladet*, 29. juli, 1947.
- Eggen, Arnljot. 1952. «---dette tilsyneladende så skrøbelige, men mektige Værn---». *Oppland Arbeiderblad*, 04. desember, 1952.
- Eggen, Arnljot. 1974. «Ei bok å bli optimist av». *Klassekampen*, 15. mai. 1974.
- Furuset, Sissel. 2018. «Tor Jonsson og kritikken» I *Kom susande, seinhaustnatt. Fire artikler om Tor Jonssons lyrikk*, redigert av Ole Karlsen: 34-54. Oplandske Bokforlag.
- Furuset, Sissel. 2007. «Skammens poetikk: Gunvor Hofmo og ekspresjonismen.» I *Toiset ambivalentit äänet: essays in feminine poetics in Nordic countries*, redigert av Tuula Hökkä: 42-74. Helsinki: *ntamo*
- Furuset, Sissel. 2003. «Mellom stemme og skrift. En studie i Gunvor Hofmos versifikasjon» Avhandling for graden ph.d. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Furuset, Sissel, Thon, J.H., & Vassenden, E. (Red.). 2016. *Norsk litteraturkritikks historie 1870–2010*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Grønstøl, Sigrid Bø. 1981. «Gripande rapport frå ein kjempande kunstnar». *Nationen*, 22. oktober, 1981.
- Hagerup, Inger. 1948. «Fra en annen virkelighet». *Friheten*, 02. desember, 1948.

- Hauge, Ingvar. 1948. «En betydelig diktsamling». *Arbeiderbladet*, 09. desember, 1948.
- Haugen, Paal Helge. 1973. «Nei, ikkje sperra vegar denne gongen». *Dag og Tid*, 21. desember, 1973.
- Havnevik, Ivar. 1996. «Etterkrigsdebutanten Gunvor Hofmo». I *Norsk Litterær Årbok*, redigert av Hans H. Skei & Einar Vannebo: 39-53. Oslo: Det norske samlaget.
- H.J.S. 1974. «La hundre blomster blomstre». *Varden*, 13. juni, 1974.
- Hofmo, Gunvor. 1946. *Jeg vil hjem til menneskene*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Hofmo, Gunvor. 1948. *Fra en annen virkelighet*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Hofmo, Gunvor. 1948. *Fra en annen virkelighet*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Hofmo, Gunvor. 1948. «Ruth Maier». *Vinduet*, 1948/2, 123-124.
- Hofmo, Gunvor. 1951. *Blinde nattergaler*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Hofmo, Gunvor. 1951. «Vi med motesjel og de andre». *Dagbladet*, 21. mars, 1951.
- Hofmo, Gunvor. 1971. *Gjest på jorden*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Hofmo, Gunvor. 1973. *Veisperringer*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Hofmo, Gunvor. 1991. *Navnløst er alt i natten*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Hofmo, Gunvor. 2018. *Prosa*, redigert av Jan Erik Vold. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Hoel, Sverre. 1947. «To diktere». *Vårt Land*, 15. januar, 1947.
- Johannesen, Georg. 1997. «Politisk lyrikk og lyrisk politikk», i *Retorikkens tidsrom*. *Retorisk årbok 1997*. Bergen: Senter for europeiske kulturstudier, s. 59-68.
- Keilhau, Carl. 1946. «Bitter av ensomhet». *Dagbladet*, 19. desember, 1946.
- Krogvig, Kjell. 1949. «På vei mot en ny virkelighet. En enestående trekløver i norsk litteratur». *Vestfold Arbeiderblad*, 01. desember, 1949.
- Langstrøm, Rolf. 1994. «Verdig epilog fra Gunvor Hofmo» *Fædrelandsvennen*, 17. februar, 1994.

- Langstrøm, Rolf. 1974. «Blomstrende venstrevridd lyrikk». *Fædrelandsvennen*, 28. mai, 1974.
- Larsen, Svein Døvle. 1972. «Melankolske dikt». *Tønsberg Blad*, 19. september, 1972.
- Lombnæs, Andreas. 1991. «En dikters liv». *Dagbladet*, 30. juni, 1991.
- Michelet, Jon. 1974. «En antologi fra oktober». *Arbeiderbladet*, 22. mai, 1974.
- Michelet, Jon. 1974. «Et nytt lass med lort». *Morgenbladet*, 04. juni, 1974.
- Michelet, Jon. 1974. «De som verden forakter». *Aftenposten*, 05. juni, 1974.
- Moe, Ola. 1972. «November – alltid». *Adresseavisen*, 12. september, 1972.
- Myhr, Petter. 1984. «Tre meget gode bøker». *Namdal Arbeiderblad*, 23. november, 1984.
- Nag, Martin. 1971. «Gunvor Hofmo. Gjest på jorden». *VG*, 22. september, 1971.
- Nervik, Rut. 1982. «Gjest på jorden». *Adresseavisen*, 14. juni, 1982.
- Nord, Ragnar W. 1981. «Gjest hos virkeligheten». *Nationen*, 30. juni, 1981.
- Obrestad, Tor. 1984. «Gudslengten og paradiset». *Stavanger Aftenblad*, 28. november, 1984.
- Oftedal, Eli. 1974. «På spent line». *Verdens Gang*, 04. mars, 1974.
- Prytz, Carl Frederik. 1948. «Fra kollektiv ensomhet til åndelig fellesskap». *Aftenposten*, 23 november, 1948.
- Riiser, Liv. 1991. «Lyset står og venter». *Vårt Land*, 29. juni, 1991.
- Schramm, Petter. 1971. «Hvem er jordens gjester». *Tidens Krav*, 15. oktober, 1971.
- Sejersted, Jørgen. 2003. «Emnets poetiske Brugbarhed. Nedslag i den politiske lyrikk». *Vagant*, 03/1-2, 130-144.
- Skjønberg, Simen. 1978. «Det er seint, er det for seint?». *Dagbladet*, 13. desember, 1978.
- Skrede, Ingar. 1973. «Nytt møte med Gunvor Hofmo». *Dagbladet*, 12. november, 1973.
- Solumsmoen, Odd. 1954. «Fra det dype». *Arbeiderbladet*, 02. november, 1954.

- Solumsmoen, Odd. 1973. «Dypere himler enn denne». *Arbeiderbladet*, 24. oktober, 1973.
- Solumsmoen, Odd. 1974. «155 utvalgte dikt». *Arbeiderbladet*, 13. mai, 1974.
- Steen, Arild. 1974. «Hundre blomster og behovet for antologier». *Dagbladet*, 20. juni, 1974.
- Smith-Meyer, Trond. 2005-2007. *Tabloid I Store norske leksikon på snl.no*. Hentet 29. mai 2023 fra www.snl.no/tabloid.
- Straume, Eilif. 1971. «Hun er hos oss igjen». *Aftenposten*, 24. september, 1971.
- Straume, Eilif. 1972. «Ennå er det fugler over ordet». *Aftenposten*, 08. september, 1972.
- Straume, Eilif. 1973. «De store ensomme trær». *Aftenposten*, 26. oktober, 1973.
- Straume, Eilif. 1974. «Hummer og kanari». *Aftenposten*, 28. mai, 1974.
- Straume, Eilif. 1991. «En stor forsoning». *Aftenposten*, 28. juni, 1991.
- Sørgaard, Nils-Aage. 1981. «Denne stillheten –». *Fædrelandsvennen*, 23. september, 1981.
- Sørgaard, Nils-Aage. 1989. «Seeren Gunvor Hofmo». *Fædrelandsvennen*, 25. november, 1989.
- Sørheim, Thor. 1975. «Gunvor Hofmo – En lidelsens dikter». *Vårt Land*, 29. september, 1975.
- Vestheim, Geir. 1971. «Gjest på jorden». *Glåmdalen*, 14. oktober, 1971.
- Vold, Jan Erik. 1981. «Et ugjestmildt univers». *Dagbladet*, 21. oktober, 1981.
- Vold, Jan Erik. 1991. «En stor europeisk poet». *Klassekampen*, 29. juni, 1991.
- Vold, Jan Erik. 2021. «Venn, jeg har våket». *Gunvor Hofmo 1921–1995*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Wyller, Trygve. 2016. «Postkolonial og (alternativ) motstand» I *Skandinaviske fortellinger om skyld og privilegier i en globaliseringstid*, redigert av Elisabeth Oxfeldt: 172-187. Oslo: Universitetsforlaget.

Appendiks 1: *Oversikt over de ulike avisenes partitilhørighet før partipressen ble oppløst og avisene politisk fristilt.*

* Avisene uten oppgitt partitilhørighet er enten uten en slik uttalt tilhørighet, eller så har jeg ikke hatt mulighet til å oppdrive denne informasjonen.

Publikasjon	Partitilhørighet
Dagbladet	Venstre
Fædrelandsvennen	Venstre
Stavanger Aftenblad	Venstre
Bergens Tidende	Venstre
Agderposten	Venstre
Aftenposten	Høyre
Tønsberg Blad	Høyre
Varden	Høyre
Adresseavisen	Høyre
Arbeiderbladet	Arbeiderpartiet
Rogaland/Rogaland Avis	Arbeiderpartiet
Tidens Krav	Arbeiderpartiet
Namdal Arbeiderblad	Arbeiderpartiet
Oppland Arbeiderblad	Arbeiderpartiet
Nationen	Senterpartiet
Østlendingen	Senterpartiet

Friheten	Norges Kommunistiske Parti
Nordland Arbeiderblad	Norges Kommunistiske Parti
Vestfold Arbeiderblad	Norges Kommunistiske Parti
Klassekampen	Arbeidernes Kommunistparti/AKP (m-l)
Vårt Land	Ingen spesifikk politisk tilhørighet
Morgenbladet	Variierende politisk tilhørighet
Verdens Gang/VG	Ingen funn
Drammens Tidende	Ingen funn
Dag og Tid	Ingen spesifikk politisk tilhørighet

Appendiks 2: *Oversikt over kritikere nevnt i oppgaven, publikasjon og publiseringsdato for anmeldelse.*

Kritiker	Publikasjon	Publiseringsdato
Carl Keilhau	Dagbladet	19.12.1946
Olav Dalgard	Arbeiderbladet	24.12.1946
Sverre Hoel	Vårt Land	15.01.1947
Andreas Eriksen	Dagbladet	29.07.1947
Carl Frederik Prytz	Aftenposten	23.11.1948
Inger Hagerup	Friheten	02.12.1948
Ingvar Hauge	Arbeiderbladet	09.12.1948
Edvard Beyer	Bergens Tidende	14.01.1949
Engvald Bakkan	Rogaland	02.02.1949
Paal Brekke	Dagbladet	16.11.1951
Edvard Beyer	Bergens Tidende	17.12.1951
Arnljot Eggen	Oppland Arbeiderblad	04.12.1952
Odd Solumsmoen	Arbeiderbladet	02.11.1954
Paal Brekke	Verdens Gang	17.11.1954
Martin Nag	VG	22.09.1971
Eilif Straume	Aftenposten	24.09.1971
Geir Vestheim	Glåmdalen	14.10.1971
Petter Schramm	Tidens Krav	15.10.1971

Tore Austad	Fædrelandsvennen	17.11.1971
Finn Bjørseth	Bergens Tidende	08.09.1972
Eilif Straume	Aftenposten	08.09.1972
Ola Moe	Adresseavisen	12.09.1972
Svein Døvle Larsen	Tønsberg Blad	19.09.1972
Odd Solumsmoen	Arbeiderbladet	24.10.1973
Eilif Straume	Aftenposten	26.10.1973
Ingar Skrede	Dagbladet	12.11.1973
Paal Helge Haugen	Dag og Tid	21.12.1973
Else Breen	Vårt Land	31.12.1973
Eli Oftedal	VG	04.03.1974
Arnljot Eggen	Klassekampen	15.05.1974
Eilif Straume	Aftenposten	28.05.1974
Rolf Langstrøm	Fædrelandsvennen	28.05.1974
Eilif Armand	Friheten	05.06.1974
H.J.S	Varden	13.06.1974
Arild Steen	Dagbladet	20.06.1974
Jan Askelund	Rogaland Avis	12.09.1974
Thor Sørheim	Vårt Land	29.09.1974
Simen Skjønsberg	Dagbladet	13.12.1978

Ragnar W. Nord	Nationen	30.06.1981
Nils-Aage Sørgaard	Fædrelandsvennen	23.09.1981
Jan Erik Vold	Dagbladet	21.10.1981
Sigrid Bø Grønstøl	Nationen	22.10.1981
Rut Nervik	Adresseavisen	14.06.1982
Petter Myhr	Namdal Arbeiderblad	23.11.1984
Tor Obrestad	Stavanger Aftenblad	28.11.1984
Olav Egil Aune	Vårt Land	28.11.1987
Nils-Aage Sørgaard	Fædrelandsvennen	25.11.1989
Eilif Straume	Aftenposten	28.06.1991
Liv Riiser	Vårt Land	29.06.1991
Jan Erik Vold	Klassekampen	29.06.1991
Andreas Lombnæs	Dagbladet	30.06.1991
Rolf Langstrøm	Fædrelandsvennen	17.02.1994